

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduskond
Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond

**EESTI PÄEVALEHE JUHTKIRJADE
INFORMATSIOONILIS-LOOGILINE STRUKTUUR
JA ARUSAADAVUS 2006. AASTAL**

Bakalaureusetöö (4 AP)

Signe Opermann
Juhendaja: prof. Peeter Vihalemm

Tartu
2006

SISUKORD

Sissejuhatus.....	lk 4
1. Teoreetilised ja empiirilised lähtekohad.....	lk 6
1.1. Teksti mõistmine ja selle tegurid.....	lk 7
1.1.1 Teksti mõistmise tasandid.....	lk 8
1.1.2 Teksti omadused.....	lk 9
1.2 Ajakirjanduslike tekstide analüüsimine.....	lk 10
1.2.1 Informatsioonilis-loogiline tekstianalüüs.....	lk 11
1.2.2 Arusaadavuse hindamine.....	lk 14
1.3 Juhtkiri kui ajakirjanduslik tekst.....	lk 14
1.3.1 Juhtkiri ja teised arvamuskirjutised.....	lk 15
1.3.2 Juhtkirja tüübid ja funktsioonid.....	lk 17
1.3.3 Juhtkirja kirjutamise põhimõtted.....	lk 21
1.3.4 Juhtkirja koostamine Eesti Päevalehes.....	lk 23
1.4 Uurimisküsimused ja hüpoteesid.....	lk 25
1.4.1 Uurimisküsimused.....	lk 25
1.4.2 Hüpoteesid.....	lk 26
2. Metoodika.....	lk 27
2.1 Juhtkirjade struktuuri määratlemine informatsioonilis-loogilise tekstianalüüsi abil.....	lk 27
2.1.1 Valimi kirjeldus.....	lk 27
2.1.2 Informatsioonilis-loogilise tekstianalüüsi rakendamine.....	lk 28
2.2 Teksti keerukuse mõõtmine.....	lk 30
2.2.1 Valimi kirjeldus.....	lk 30
2.2.2 Teksti keerukuse valemi rakendamine.....	lk 31
2.3 Arusaadavuse eksperiment.....	lk 32
2.3.1 Valimi kirjeldus.....	lk 32
2.3.2 Eksperimendi korraldamine.....	lk 33
3. Uurimistulemused.....	lk 35
3.1 Eksperimendis kasutatud tekstide keerukus.....	lk 35
3.2 Analüüsitud juhtkirjade struktuur.....	lk 37
3.3 Eksperimendis kasutatud juhtkirjade struktuur.....	lk 41

3.3.1 Juhtkirja nr 4 struktuur.....	lk 41
3.3.2 Juhtkirja nr 5 struktuur.....	lk 46
3.4 Eksperimendi tulemused.....	lk 51
3.4.1 Juhtkirjade põhisist arusaamine.....	lk 52
3.4.2 Juhtkirjade eesmärgi formuleerimine.....	lk 54
3.4.3 Koondtulemused sisust ja eesmärgist arusaamise kohta.....	lk 57
3.4.4 Teema olulisus.....	lk 58
3.4.5 Teksti mõttest arusaamise raskus.....	lk 59
3.4.6 Juhtkirja sisust ja mõttest arusaamise võrdlus aastatel 2001 ja 2006.....	lk 60
4. Diskussioon ja järeldused.....	lk 62
4.1 Juhtkirja ja päevauudise suhe.....	lk 62
4.2 Juhtkirja kirjutamise ja toimetamisega seotud probleemid Eesti Päevalehes	lk 64
4.3 Tulemuste vastavus püstitatud küsimustele.....	lk 65
4.3.1 Eksplitsiitse põhisõnumi formuleerimine Eesti Päevalehe juhtkirjades.....	lk 66
4.3.2 Sõnumi jõudmine lugejani juhtkirja struktuurist ja sõnaliste võtete kasutamisest lähtudes.....	lk 67
4.4 Teemad edasiseks uurimiseks.....	lk 68
Kokkuvõte.....	lk 70
Summary.....	lk 73
Kasutatud kirjandus.....	lk 75
Kasutatud allikad.....	lk 77
Lisad.....	lk 78
Lisa 1. Uurimistöös analüüsitud jutkirjade tekstinäited.....	lk 78
Lisa 2. Intervjuu Eesti Päevalehe arvamustoimetuse juhataja Urmet Koogiga.....	lk 88

SISSEJUHATUS

Massikommunikatsiooni ja avaliku kõikehõlmava semantilise sfääri vahel valitseb tugev seos, möönab Ungari päritolu meediateoreetik George Gerbner.

Eelkõige kultuurimallide leviku teooriaga (ingl k *cultivation theory*) tegelemise järgi tuntud Gerbner on veendumusel, et mainitud semantilise keskkonna «korrashoiule» ei osuta massimeedia esindajad kahjuks piisavalt tähelepanu.

Gerbner kirjeldab publitseerimist (massimeedia peamist tegevust) kui teadmise ülekandmist erasüsteemidest avalikesse süsteemidesse, mis loovad uue aluse kollektiivsele mõttele. (McQuail 2003:100)

Seesama kollektiivne mõte või mõtete süsteem haakub hästi teisegi Gerbneri (1969) väljendiga «sõnade ookean» (tänapäeval oleks kohasem öelda «tekstide ookean», S. O.), kus ta võrdleb üldist semantilist keskkonda loodusliku keskkonnaga, milles elusorganismid kohanema peavad ning kus leiavad oma viisi ellujäämiseks ja arenemiseks.

Inimesed eritavad ümbrusesse sõnu samamoodi kui süsinikdioksiidi ja loovad seeläbi nähtamatu semantilise keskkonna sõnadest, mis muutuvad osaks nende eksistentsist sama tähtsal määral kui füüsiline keskkond. Verbaalse väljenduse sisu aga ei väljenda pelgalt passiivselt inimsoo sotsiaalset, poliitilist ja majanduslikku reaalsust, vaid ühelt poolt rikastab, teiselt poolt reostab semantilist keskkonda. Muutused selles määravad suuresti inimajaloo kujunemise kurssi. (Gerbner 1969)

Ajakirjandustekstide ülesehitust käsitleva bakalaureusetöö «Eesti Päevalehe juhtkirjade informatsioonilis-loogiline struktuur ja arusaadavus 2006. aastal» kontekstis sisaldab Gerbenri mõttekäik olulist eeldust. Massimeedia, nii trüki-, raadio kui teleajakirjandus, tegeleb igapäevaselt nn avalikku teksti loomise ja avaliku arvamuse kujundamisega. Kuid on tõsi, et semantilise keskkonna «ökoloogilise» puhtuse eest vastutajate hulk ei ole just ülearu suur ning hästistruktureeritud ja rikastavate tekstide osakaal selles samuti mitte.

Käesolev töö keskendub Eesti Päevalehe isikustamata (nn *editorial*-tüüpi) juhtkirja kui väljaande ametliku arvamuse või positsiooni väljendaja uurimisele eeskätt struktuurilisest aspektist vaadatuna. Töö eesmärk on välja selgitada, milline seos valitseb juhtkirja teksti ülesehituse, vastuvõtu ja mõistmise vahel ning missugused

tegurid mõjutavad ühelt poolt teksti koostamist ja toimetamist ning teiselt poolt seoste tekitamist autori poolt edasi antu ja ja lugeja poolt mõistetu vahel.

Sarnasel teemal kaitses 2001. aastal Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakonnas bakalaureusetöö Riina Kallas, kes analüüsis 2000. aasta septembrikuu jooksul Eesti Päevalehes ilmunud juhtkirjade ülesehitust ja arusaadavust. Käesolevas töös mängivad Kallase rakendatud metoodika ja uurimistulemused olulist rolli, sest annavad väärtuslikku ainet võrdluseks – milliseid muutusi on võimalik märgata juhtkirja kirjutamise ja toimetamise protsessis ning juhtkirjateksti eesmärgipärasuse ja arusaadavuse osas.

Esimene peatükk annab ülevaate nii tähtsamatest mõistetest, mis seostuvad teksti mõistmisega ja seda mõjutavate teguritega üldiselt kui ka arvamuskirjutiste olemusest ja arutlevate ajakirjanduslike tekstide analüüsimiseks kasutatavatest meetoditest.

Teine peatükk selgitab, kuidas leidsid esimeses peatükis kirjeldatud meetodid rakendust Eesti Päevalehe juhtkirjade analüüsimisel. Mõõdetakse juhtkirjatekstide keerukust ja uuritakse, mismoodi saavad nende sisust ja mõttest aru kümme lehelugejat.

Kolmas peatükk tutvustab kokkuvõtlikult nii tekstianalüüsi kui arusaamist mõõtvastatulemusi ja esitab võrdluseks R. Kallase 2001. aastast pärinevad uurimistulemused kõrvuti käesoleva töö andmetega.

Viimases peatükis diskuteeritakse võimalike suundade üle arvamuskirjutiste edasisel uurimisel, vaadeldakse arenguid Eesti Päevalehe arvamustoimetuse töös viimase kuue aasta vältel ning tuuakse välja põhilisemad piirangud ja probleemid, mis võivad raskendada ajakirjanikel-toimetajatel eranditult hästikomponeeritud ja arusaadavate tekstide avaldamist.

Töö autor avaldab tänu juhendajale professor Peeter Vihalemmale.

1. TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD

Sissejuhatuses mainiti arvamusartiklite loogilise ülesehituse ja arusaadavuse teemale pühendatud uurimistööd, mille autor Riina Kallas analüüsis 2000. aastal Eesti Päevalehes avaldatud juhtkirju ning uuris nende koostamise traditsioone mitmes Eesti ajalehes (Eesti Päevaleht, Postimees ja Äripäev).

Kallas jõudis järeldusele, et Eesti Päevalehe juhtkirjadest vaid ligikaudu pooled annavad arusaadavalt edasi olulise sõnumi ehk eesmärgi. 26 juhtkirjast 12 sisaldasid Kallase hinnangul selgelt formuleeritud eesmärki. 11 juhtkirja puhul oli teksti eesmärk «peidetud», osaliselt seetõttu, et vähemtähtsad tekstiosad domineerisid tähtsamate üle. Ka tekstide üldine sõnastus vajas tublisti viimistlemist. Kuuel juhul tulnuks kaaluda põhiliste väidete ümbersõnastamist, faktide lisamist või asendamist mõne teise aspektiga. Kolmel juhtkirjal puudus eesmärk sootuks.

Töö lõpuosas tõi R. Kallas kontsentreeritult välja peamised Eesti Päevalehe juhtkirjade toimetamise ja arusaadavusega seotud probleemid.

1. Puudub ettekujutus, mida juhtkirjaga tahetakse öelda, s.t sõnum ei tule selgelt esile.
2. Esineb juhtumeid, kus sõnumiks on väide, mis ei väljenda seisukohta, vaid pigem edastab teatud fakti; sõnum ei pruugi olla atraktiivne ning kaasahaarav ehk ühiskonnale kordaminev (ehkki teema võib seda samal ajal olla).
3. Juhtkirjade pealkirjad on toimetamata ning tihti ei lähtu eesmärgist.
4. Seisukohta tõestavates väidetes jääb vajaka seotusest eesmärgiga ning esineb juhtumeid, kus arendatakse liialt mõtteline, mis räägivad eesmärgile vastu.
5. Juhtkirju elavdavaid näiteid on liialt vähe ning nad on liialt napisõnalised.
6. Kohati domineerib mahult kõrvaline taustakirjeldus ehk foon. (Kallas 2001:86)

Sarnaselt R. Kallase tööle tugineb käesolev bakalaureusetöö suures osas juhtkirjade ülesehituse loogilisuse ja tekstiosade omavahelise sidususe analüüsimiseks sobilikule informatsioonilis-loogilise tekstianalüüsi meetodile, mida alapeatükis 1.2.1 lähemalt tutvustatakse.

Eelkõige arutlevate tekstide analüüsimiseks mõeldud metoodika pärineb Tamara Drizelt ja käsitleb teksti kui tervikut. Meetod keskendub teksti eesmärgile ja mõistmisele soovitud tasemel. Informatsioonilis-loogilise tekstianalüüsi tuumaks on

küsimus: *mis eesmärgil midagi öeldakse?* See on samm mida- või kuidas-tasandist sügavamale, püüdes lahata teksti struktuuri ja prognoosida võimalikke tõlgendusi. Dridze kõrval saab ajakirjanduslike tekstide struktuuri analüüsijana esile tõsta ka Teun A. van Dijk'i. Kuigi kumbki neist ei ole otseselt analüüsinud ajalehe *juhtkirja* struktuuri, on nende välja töötatud meetoodika selle žanri analüüsimiseks sobiv. Enne meetoodika tutvustamist tuleks avada põhimõistete nagu *tekst* ja *mõistmine* tähendust.

1.1 Teksti mõistmine ja selle tegurid

Teksti mõistet kasutab massikommunikatsiooni professor Denis McQuail (2003) kahes tähenduses.

Üks neist on seotud teate füüsilise kujuga väga üldises mõttes nagu trükitud dokument, film, teleprogramm või muusikapartituur. (McQuail 2003:312)

Tekstiks võib pidada nii suulist kui kirjalikku mõtete kogumit, mis on väljendatud sõnade ja lausete kaudu.

Alternatiivina viitab McQuail aga populaarse (televisiooni)kultuuri analüüsija John Fiske (1987) soovitusel jätta teksti mõiste tähistama teksti ja lugeja kohtumise lõpptulemust.

Näiteks telesaade «muutub tekstiks vastuvõtu käigus, saate interaktsioon kellegagi paljude vastuvõtjate hulgast aktualiseerib ühe võimalikest tähendustest (elamustest), mida saade suudab esile kutsuda.» (Fiske 1987:14)

Tekst võib olla autori ja lugeja (kuulaja, vaataja) vaheline dialoog. Teksti produtseerimine ühelt ja tõlgendamine teiselt poolt sõltub teksti looja, edastaja või vastuvõtja kultuurilis-ajaloolisest taustast, kogemustest jmt. Kaasajal omandab tekst kogu inimkonda ümbritseva märgisüsteemi tähenduse. Aga tekst on ka midagi enamat kui semantiliste ja grammatiliste komponentide ühtsus, sellel on kommunikatiivne funktsioon.

Kommunikatsioon omakorda tähendab Gerbneri järgi (1967) sotsiaalset interaktsiooni sõnumite kaudu.

Kommunikatsioonis saab eristada kolme põhilüli: a) kommunikaator ehk teate saatja; b) teade ehk tähendust omav märk; c) retsipient ehk teate saaja.

Mõistmist väljendab selgesti õppekirjanduse uurija professor Jaan Miku formuleeritud definitsioon – mõistmine on reaalse maailma esemete ja nähtuste vaheliste seoste tunnetamine ehk mõistmine on seoste moodustamine. (Mikk 1980:8)

Teksti mõistmiseks ei piisa sõnadevaheliste seoste kujundamisest. Tuleb mõista, milliseid reaalsuse objekte ja nähtusi sõnad tähistavad ning millised on nende objektide ning nähtuste vahelised seosed. Mida üldisemaid ja olulisemaid seoseid tunnetatakse, seda sügavam on mõistmine. (Mikk 1980:10)

1.1.1 Teksti mõistmise tasandid

Mõistmise täielikkusest olenevalt eristab J. Mikk teksti mõistmises kolme tasandit: sõnade mõistmine, lausete mõistmine ja teksti kui terviku mõistmine.

- 1) *Sõna mõistmiseks* tuleb tema kirjaipilt seostada tähendusega. Sõnadel on sageli mitu tähendust (...) sõna lugedes tuleb mõista, millises tähenduses on autor seda konkreetsel juhul tarvitanud. Sõna õige tähenduse valik eeldab lai teadmisi ja konteksti sügavat mõistmist. Teine raskus tuleneb sellest, et üks ja sama sõna ei tähenda eri inimestele alati üht ja sedasama. Sõna mõistmine on seda täielikum, mida paremini ühtivad lugeja ja autori kogemused.
- 2) *Lausete mõistmiseks* tuleb peale sõnade mõista ka nendevahelisi seoseid. Sõnadevaheline mõistmine muutub eriti raskeks siis, kui lause konstruktsioonist ei selgu, milliseid sõnu autor oma mõttes seostas. Lause mõistmiseks tuleb moodustada seosed sõnade tähenduste vahel.
- 3) *Teksti mõistmiseks* tuleb seostada tema lausete mõtted, mis kujuneva seose valgusel võivad omandada uue tähendusvarjundi. Loomulikult aktualiseeruvad seejuures sõnade tähendused ja vastavad kujutluspildid. Sel viisil leiame lõikude mõtted ja teksti põhiidee. Lugeja mõistab teksti õigesti, kui ta laused õigesti seostab. (...) Reeglina on teksti mõistmiseks kõrgemal tasandil tarvis seda mõista madalamal tasandil, s.t me mõistame enne sõnu, siis lauseid ja lõpuks teksti põhiideed. Põhilist mõtet võib aga mõista ka siis, kui mõned sõnad või isegi laused jäävad arusaamatuks. (Mikk 1980:12–13)

Lisaks teksti mõistmisele nii terviklikul tasandil kui lause ja sõna tasandil lähevad kokkuvõttes arvesse lugeja eelteadmised teema kohta, mida tekst käsitleb, ja muidugi sõnade tuntus, mida määratakse kasutamissageduse järgi.

1.1.2 Teksti omadused

Teksti mõistmisega on seotud veel teisedki terminid nagu *informatsioonilisus*, *abstraktsus* ja *keerukus*.

Eesti keele sõnaraamatu andmeil võrdub mõiste *informatsiooniline* sõnaga *informatiivne* – *teavet andev, teavitav, asjaga kurssi viiv*. (Eesti keele sõnaraamat 1999:209)

Käesoleva töö juhtkirjade analüüsimise metoodiliseks keskmeks oleva informatsioonilis-loogilise tekstianalüüsi kontekstis ei tähenda informatsioonilisus aga mitte informatsiooni hulka, mida tekst sisaldab, vaid hoopis informatsiooni, mida teksti vastuvõtja ehk lugeja tekstist omandab.

Abstraktne tähendab *mõtteline, meeltega tajumatu, mittekonkreetne*. (Eesti keele sõnaraamat 1999:34)

Üsna ilmne on järeldus, et mida konkreetsem on tekst, seda väiksem on selle abstraktsuse aste ning seda kergem on võimalik omandada teksti sisu. Rohkem abstraktne sõnakasutus tekstis nõuab lugejalt ka suuremat pingutust mõistmise protsessis.

Jaan Mikk koostas eestikeelsete tekstide keerukuse mõõtmiseks valemi, mis samuti hõlmab nimisõnade abstraktsust, mida tuleb teksti keerukuse arvutajal hinnata kolmeastmelisel skaalal. Iga astme nimisõnad tuleb korrutada vastava koefitsiendiga.

- 1 – nimisõnad, mis tähistavad meeltega vahetult tajutavaid esemeid ja olendeid (nt auto);
- 2 – nimisõnad, mis tähistavad meeltega vahetult tajutavaid tegevusi ja nähtusi (nt jook);
- 3 – nimisõnad, mis tähistavad meeltega vahetult mittetajutavaid mõttekonstruktsioone (nt põhjus, funktsioon). (Mikk 1980:83)

Teksti keerukuse kategooria komponentidena nimetab Mikk fraasi keskmise pikkuse täheruumides, lause keskmise pikkuse täheruumides, iseseisva lause keskmise pikkuse täheruumides, korduvate nimisõnade keskmise abstraktsuse jne. Keerukuse aste jääb enamiku tekstide puhul vahemikku 15–30. Mida suurem on see arv, seda keerukam on tekst.

Teksti keerukust mõõtvat valemit ($K = 0,131x_1 + 9,84x_2 - 4,59$) täpsemat kasutamist kahe juhtkirja keerukuse mõõtmisel käsitleb peatükk 2.

1.2 Ajakirjanduslike tekstide analüüsimine

Käesolev alapeatükk vaatleb lähemalt võimalusi ajakirjanduslike tekstide struktuuri analüüsimiseks. Siinkohal antakse ülevaade nii kriitilise diskursusanalüüsi alusepanija Teun A. van Dijk'i kui Vene päritolu tekstiuurija Tamara Dridze lähenemisest.

Tamara Dridze kirjeldab raamatus «*Язык и социальная психология*» (1980) lähemalt 1980ndatel veel uudset informatsioonilis-loogilist lähenemist tekstile, võttes peatähelepanu alla teksti eesmärgi ja tekstiosade (pealkiri, väited, näited jmt) omavahelised seosed, nii et tagatud oleks loogiline ülesehitus ning arusaamine sisust ja mõttest.

Van Dijk on uudisteksti struktuuri analüüsile pühendanud artiklid «*Narrative macrostructures*» (1976) ja «*Structure of news in the press*» (1985), millest esimene kirjeldab lähemalt ka arusaadavuse kontrollimiseks tehtud eksperimenti.

Kirjaliku uudisteksti struktuuri käsitlevas artiklis räägib van Dijk (1985) tekstis sisalduvatest semantilistest makrostruktuuridest, mis baseeruvad lingvistilistel ja kognitiivsetel reeglitel ning strateegiatel. Ta kasutab mõisteid nagu *teema* (ingl k *topic*), keskne mõte või *tuum* (ingl k *gist*), *tähendus* (ingl k *meaning*) ja teatis või *osutus* (ingl k *reference*). Van Dijk ei keskendu niivõrd süntaktilisele vormile või retoorilisele kujundile. Samuti ei ole tähelepanu all üksikute sõnade või lausete, vaid suuremate fragmentide ja tervikteksti tähendus. Van Dijk vaatleb uudisteksti komponente hierarhilises suhtes olevatena.

Kõige olulisem on asjakohane ja uudisväärtuslik teema, mis esitatakse esmajärjekorras pealkirja ja juhtlõigu kaudu. Iga järgmine lõik uudises tegeleb tähtsuse järjekorras «madalama» teemaga. Nendes paragrahvides valitseb omaette hierarhia: esmalt tuuakse ära olulisemad tagajärjed, seejärel räägitakse asjaga seotud sündmusest või isikust ning põhjustest ja tingimustest, kõige viimaks antakse loo kontekst ja taustainformatsioon. (van Dijk 1985:82)

Pealkiri ja juhtlõik on see, mida kõigepealt loetakse ja tõlgendatakse ning nendest tulenev informatsioon on aluseks tervele arusaamise protsessile. (van Dijk 1985:84)

«Narratiivi makrostruktuurides» (1976) uurib van Dijk muuhulgas inimese võimet luua ja mõista keerukaid lugusid (narratiive). Van Dijk kirjeldab artikli lehekülgedel 558–564 eksperimenti, mille viis läbi 17-aastaste hollandi koolilaste seas, andes neile lugeda peatüki vana-hollandi keelsest «Decameronist». Tekstis sisalduvad laused olid pikad ja keerulised ning neid oli pea võimatu hiljem sõna-sõnalt mälu järgi tsiteerida.

Omavahel võrreldi kirjalikku ja suulist ümberjutustust ning lühikest sisukokkuvõtet loost. Suulise ja kirjaliku ümberjutustuse sisus ei täheldatud märkimisväärsed erinevusi, kuigi kirjalikult väljendati koha- ja kangelaste nimesid täpsemini. Katse tulemuste põhjal võis järeldada, et ümberjutustatud ja originaalloos edasi antud väidete või esituse vahel valitseb suur erinevus. Peamistest väidetest kuuendik jäi katsealustele «kättesaamatuks» ning kümnendikku suudeti sisukokkuvõttes ligilähedaselt edasi anda. Kuid vähemalt loo keskne tuum jõudis kõigi katsealuste arusaamisele. Ja kuigi katses kasutatud «Decameroni» tekst oli kirjutatud sellises vormis, mida tänapäevases hollandi keeles enam ei kuule ega loe, mainisid lapsed mõningatel juhtudel teksti sisu ümber jutustades originaaltekstis kasutatud metafoore. See annab tunnistust nn episoodilisest mälust, mis erineb semantilisest või üldisest faktilisest mälust.

Enamasti meenutab lugeja küll peamiselt teksti makrostruktuuri ja neid detaile, mida saab tekstist üldistatult järeldada, kuid aeg-ajalt «taaselustab» ta mõne tabava detaili sündmusest või tegevusest või siis selle kirjelduse. (van Dijk 1976:564)

1.2.1 Informatsioonilis-loogiline tekstianalüüs

Tamara Dridze töötas 1980ndatel aastatel alternatiivina traditsiooniliste tekstianalüüsi meetodite kõrval välja analüüsivormi, mis originaalkeeles kannab nimetust *информативно-целевой анализ* (otsetõlkes *informatsioonilis-eesmärgiline tekstianalüüs*).

Eesti keeles on meetodi vastena kasutatud nimetust *informatsioonilis-loogiline tekstianalüüs*. (Vihalemm 2004)

Meetod on sobilik arutlevate tekstide struktuuri analüüsimiseks. Informatsioonilis-loogilise meetodi abil on ajakirjanduslikke tekste uurinud Anneli Sihvart (1988) ja Riina Kallas (2001), kelle uurimistöole viidati juba ka sissejuhatuses.

Informatsiooniline analüüs on üks sisuanalüüsi liikidest, mille alla kuulub ka sotsioloogias ja sotsiaalpsühholoogias sageli kasutatav kontentanalüüs, aga ka kokkuvõtete tegemine (nt referaadid, annotatsioonid) tekstide arhiveerimise protsessis. Sisuanalüüsiga on seotud mitmesugused sisu indekseerimise (kodeerimise) viisid, mis põhinevad näiteks teatud võtmesõnadel ning viimaks ülesandepüstitusest lähtuvalt informatsiooni liigendavad meetodid, mille hulka kuulub ka informatsioonilis-loogiline analüüs. (Dridze 1980:96)

Kui traditsioonilise tekstianalüüsi huviorbiidis on küsimused: *millest räägitakse?*, *kes räägib?*, *kuidas räägitakse?*, siis informatsioonilis-loogilise tekstianalüüsi põhiküsimus on – *miks räägitakse?*

Teksti juures on kõige tähtsam kirjutamise motiiv ja eesmärk (täpsemalt suhtlemise kui tegevuse motiiv ja eesmärk, mille kaudu tekst valmib ning mille kaudu seda interpreteeritakse). Seejärel vaadeldakse ainet (materjali), milles motiiv ja eesmärk realiseeruvad. (Dridze 1980:56)

Informatiivsuse hindamise väärtusskaalaks on adekvaatsus, mida määratakse vastuvõtja alusteksti interpretatsiooni kaudu. Väärtusskaalat mõjutab interpretatsiooni vastavus autori poolt edastatava sõnumi ja teisejärguliste eesmärkidega. Eristatakse esimese ning teise järgu informatsioonilisust. Neist esimene vastab autori põhiliste taotlustele ning eesmärgile, mis peaksid tekstis realiseeruma. Kui lugeja ei saa tekstist aru samal viisil kui autor, puudub esimese järgu informatsioonilisus. (Dridze 1980:60)

Informatsioonilis-loogilise analüüsi puhul on kesksel kohal skemaatiline lähenemine tekstile. Siinjuures on oluline mõiste *teksti struktuur*. Kuigi tekst kulgeb lineaarselt, eksisteerib selles hierarhiline skeem, mille tipus on peamine mõte ehk eesmärk, allpool aga teesid ehk väited, näited, foon jmt.

Informatsioonilis-loogiline meetod võimaldab uurida struktureeritud semantilis-mõtteliste suhete eksponeerimist ning seda, mil määral sõltub struktuurist tekstist arusaamine. (Dridze 1980:61)

Teksti struktuuri skeem koosneb iseseisvatest mõttekogumitest ja jaguneb alljärgnevalt (Vihalemm 2004:13).

1. *Eesmärk* ehk üldistus, milles kajastub teksti juhtmõte.

Võib juhtuda, et tekstil puudub eesmärk, kuid see võib olla ka juurdemõeldav. Üldiselt eeldatakse siiski, et iga juhtkiri kannab endas toimetuse seisukohta, milles väljendub teksti eesmärk. Teksti eesmärk tähistatakse skeemis tähega E.

2. Eesmärgist lähtub juhtkirja *põhitees*. Põhiteese võib olla ka rohkem kui üks.

Põhitees on teksti kõige tugevam väide, mida artiklis tõestama asutakse ning mille ümber kogu arutlus käib. Teesid «harutatakse lahti» selgitustes, millest võivad lähtuda ka selgituste selgitused.

Põhiteesi, selgitusi ja üldistusi võib tähistada järgmiselt:

- 1) põhiväide, mida hakatakse tõestama (skeemis tähistatuna PT);
- 2) põhiteesi selgitus ning üldistus (skeemis tähistatuna PTS) ja põhiteesi selgituse selgitus (skeemis tähistatuna PTSS);

3) olukorra analüütiline hinnang (skeemis tähistatuna OH).

Käesoleva töö autor on põhiteesi(d) tähistanud täheühendiga PT, üldistuse(d) tähega Ü.

3. Põhiteesi selgituste juurde kuuluvad pea alati *näited*.

Nende abil põhjendatakse antud hinnanguid n-ö teisejärguliste selgitustena. Näited võivad kuuluda ka otse põhiteesi või eesmärgi juurde. Skeemis on näited tähistatud tähega N.

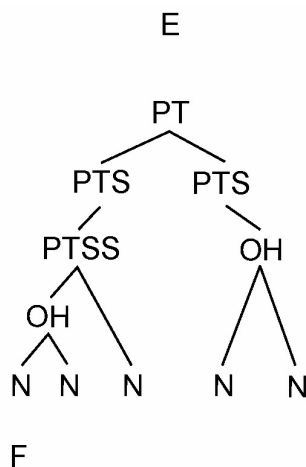
4. Ajakirjandusteksti struktuuris saab eristada üldist tausta ehk *fooni*.

Enamasti kuulub foon eesmärgi juurde. Fooniks (skeemis tähistatuna F), võib olla artikli juhtlõik ehk *lead* või sissejuhatavad laused.

Tekstis võib esineda ka selliseid väiteid, millel ei ole seost eesmärgi, põhiteesi ega olukorrale antava hinnanguga. Neid tekstiosi, mis loogilise struktuuriga ei seostu, nimetatakse müraks (skeemis tähistatuna M).

Arusaadavuse huvides tuleks ajakirjanduslikust tekstist sellised lõigud välja jätta, sest need eksitavad ja koormavad lugejat.

Lähtudes struktuurilis-loogilise skeemi põhimõtetest, võib teksti põhiskeemi lahti joonistada alljärgneval kujul.



Joonis 1. Informatsioonilis-loogiline tekstiskeem. (Vihalemm 2004:13)

E – eesmärk, PT – põhitees, PTS – põhiteesi selgitus, PTSS – põhiteesi selgituse selgitus, OH – olukorra hinnang, N – näide, F – foon.

Skeemis on ära näidatud tekstis sisalduvad arenguliinid. Mida mitmekülgsemalt liinid hargnevad, seda tõenäolisemalt võib öelda, et teksti eesmärki on mitmekülgselt käsitletud ning seda arusaadavam on teksti sisu ja mõte lugeja jaoks.

Kui tekstiosad ei kulge loogiliselt, vaid on n-ö laiali pillutatud või omavahel nõrgalt seotud, muutub teksti mõistmine raskemaks.

1.2.2 Arusaadavuse hindamine

Teksti koostamise ja kirjutamise kõrval on olulisel kohal teinegi aspekt – teksti sisust ja mõttest arusaamine. Arusaadavuse kontrollmehhanismiks võib olla katse, milles selgitatakse välja arusaamist mõjutavad karakteristikud.

Ka Tamara Dridze katsetas informatsioonilis-eesmärgilist meetodit nn Taganrogi projekti raames, paludes 300 inimesel tutvuda kahe ajaleheartikliga ning kirjeldada seejärel, milles seisnes tekstide sõnum ja eesmärk. (Onikov & Grušin 1980)

Katses kasutatud tekstidest esimene pärines ühest Moskvast ilmunud päevalehest ning andis ülevaate majandusreformi käigust Venemaal. Teksti oli lühendatud ning selle struktuuri parema arusaadavuse huvides muudetud. Teine artikkel oli kohalikust linnalehest pärit kommentaar samuti majandusreformi teemal, kuid esitatud katsealustele lugemiseks muutmata kujul.

Katse näitas, et tekstist, mille toimetamisel kasutati informatsioonilis-loogilisele analüüsile omaseid võtteid, said katsealused paremini aru. Samas jäi kummagi teksti põhisõnum lugejatele suhteliselt kaugeks. Tekstist adekvaatselt aru saamise osakaal oli vastavalt 31% ja 12%. Teksti eesmärki mõistmata suutis loetu sisu tähtsamaid aspekte edasi anda vastavalt 36% ja 56% lugejatest. (Onikov & Grušin 1980:96–98)

Eespool mainitud Anneli Sihvarti ja Riina Kallase töödes uuriti samuti ajakirjandustekstide mõistmist. Sihvart mõõtis ümberjutustamise meetodit kasutades põllumajanduslike tekstide arusaadavust. Kallas uuris Eesti Päevalehe juhtkirjade struktuuri ning tegi arusaamise uurimiseks katse, milles osales 60 üliõpilast.

1.3 Juhtkiri kui ajakirjanduslik tekst

Enne Eesti Päevalehes 2006. aasta algul ilmunud juhtkirjade skemaatilise analüüsi ja arusaadavuse katse rakendamise juurde asumist on oluline peatuda arvamuskirjutiste, s.h juhtkirja olemusel, funktsioonidel ja kirjutamise põhimõtetel.

1.3.1 Juhtkiri ja teised arvamuskirjutised

Arvamuslehekülje mõte ajalehtedes on ajakirjandusteoreetiku ja tegevajakirjanikuna tuntud Priit Pulleritsu (1997) sõnul püüd panna lugeja mõtlema sündmuste või nähtuste üle ning kallutada teda mõne esitatud vaatepunkti poole. Arvamuskirjutis peaks mõnel juhul ka aitama lugejal päevaprobleemide suhtes arvamust kujundada. Kahtlemata on arvamuskülg ka väljaande toimetuse seisukoha väljendamise otsene vahend. Enim funktsioneerib väljaande tooni ja seisukohtade peegeldajana juhtkirja rubriik.

Van Dijk (1996) rõhutab oma koduleheküljel <http://discourse-in-society.org/teun.html> avaldatud artiklis «*Opinions and Ideologies in Editorials*», et juhtkiri ja selles sisalduv arvamus millegi kohta on üldiselt institutsionaalne, mitte personaalne.

Isegi juhul, kui juhtkirjal on üks konkreetne autor (juhtkiri on harva allkirjastatud), loetakse seda ajalehe arvamusavalduseks. See omakorda tähendab, et juhtkirja koostamises võib osaleda mitu toimetajat või toimetajad ja juhtkond või ka toimetajad ja teised sotsiaalsed grupid. Oluline on sealjuures teostus – mis tahes spetsiifilist arvamust mingi sündmuse kohta ka ei formuleeritaks, juhtkiri peab lähtuma sotsiaalsest representatsioonist, mitte isiklikust kogemusest või toimetaja arvamusest. (van Dijk 1996)

Juhtkirjad on impersonaalsed ja fokuseeritud avalikele (uudistele) sündmustele ja toetavad üldist (sotsiaalset, majanduslikku, kultuurilist või poliitilist) arvamust, mida tavaliselt jagavad ka teised eliidi liikmed. (van Dijk 1996)

Ühena vähestest eesti keeles ilmunud materjalidest käsitleb juhtkirja olemust, ülesehitust ja funktsioone Priit Pulleritsu raamat «Ajakirjanduse põhižanrid» (1997), milles autor lähtub peamiselt 1990ndate aastate alguses Ameerikas viljeletud juhtkirja kirjutamise stiilist.

Kõrvalepõikena olgu lisatud, et Euroopas ilmuvates ajalehtedes sarnase ülesehitusega juhtkirju praegusel ajal eriti ei kohta. Ka Eesti ajalehed liiguvad üha enam euroopaliku (eriti saksapärase) ajakirjandusliku stiili poole. Ameerikalik lähenemine juhtkirjades oli Eestile omasem 1990ndate aastate algul, nn üleminekuajal, mil ühiskond oli ebastabiilsem, kuid suhtumistelt radikaalsem. Kui ameerikaliku juhtkirja ülesehitus rõhub eelkõige arvamusele ja tugevamale argumenteeritusele, siis euroopalik juhtkiri on intellektuaalsem, vähem lihtsustatud või polariseeruv, s.t

probleeme ja nähtusi ei hinnata lihtsustatult kas heaks või halvaks. Euroopalik juhtkiri ei rõhuta ka toimetuse seisukohta liiga tugevasti.

«Ajakirjanduse põhižanride» juhtkirja puudutavas osas eristab P. Pullerits Lääne ajalehtede põhjal seitset klassikalist arvamuskirjutist, milleks on juhtkiri, kolumn, sündikaatide kolumn, karikatuur, kiri toimetajale, arvamus*feature* ja *mini-torial*. Eesti ajalehtedes kohtab lisaks mainitule veel ka repliiki, lugejakirja ja ülevaadet.

Juhtkiri (ingl k *editorial*) on meediainstitutsiooni seisukoht, mis esitatakse avalikkuse kohtu ette; ta sisaldab nii fakte kui arvamusi; ta tõlgendab ja seletab olulist uudist ning mõjutab avalikkuse mõtteid. Juhtkirja kirjutajad ei räägi iseenda mõtteid, vaid väljaande või ringhäälingujaama nimel. Seepärast on klassikalised juhtkirjad allkirjastamata. (Pullerits 1997:149)

Alljärgnevalt antakse ülevaade teistest levinumatest arvamuskirjutistest.

Kolumn (ingl k *column*) esitab autori isiklikku seisukohta, erinevalt juhtkirjast, ja on allkirjastatud. Eesti keeles võib kasutada ka väljendit *kommentaari*.

Sündikaatide kolumn (ingl k *syndicated column*) tähendab silmapaistvate autorite kommentaari, mida levitavad sündikaadid. Need autorid võivad aga esindada pigem erinevaid võimugruppe, mitte ajakirjandust. Levinud Ameerika väljaannetes.

Karikatuur (ingl k *editorial cartoon*) või nn pilkepilt räägib päevateemast või sündmustest, mis haakuvad keskse uudise või juhtkirjaga. Oma karikaturist on nii Postimehel, Eesti Päevalehel, Äripäeval kui Eesti Ekspressil.

Kiri toimetajale (ingl k *letter to the editor*) on pigem ameerikalik variant *lugejakirjast*, mis Eesti trükiajakirjanduses on arvamuskülje igapäevaseks osaks muutunud. Lugejakiri on nn lugeja hääl, tema võimalus arvamust esitada. Toimetusele jääb õigus kirjutatut lühendada või redigeerida. Ameerika väljaannetes ilmuvad kirjad toimetajale sageli kõrvuti juhtkirjadega. Jälgitakse, et kirjad ei esindaks lihtsalt erinevaid vaatepunkte, vaid tooksid ka välja juhtkirjadega vastuollu minevad seisukohad.

Arvamusfeature (ingl k *opinion feature*) on olemuslugu, milles autor väljendab oma arvamust ning teeb järeldusi. Levinud Ameerika ajakirjanduses.

Mini-torial on nn pisijuhtkiri, 1–2 lauseline artikkel, mis väljendab vaid juhtmõtet. Levinud Ameerika ajakirjanduses.

Repliik on lühike arvamusartikkel, mis keskendub ainult põhiideele ja võib lühiduse tõttu jätta kõrvale vastuargumendid.

Ülevaade on lühitutvustus, aga mitte tingimata arvustus mõne raamatu, filmi, plaadi vmt kohta.

Arvamuslehekülj (ingl k *editorial page*) asetseb väljaande eesotsas, nn A-tsoonis, Eesti Päevalehes 2.–3. leheküljel. Leheküljel nr 2 on esimeseks artikliks juhtkiri, mille all ilmub repliik. Lehekülje pikim artikkel on kolumn, mis avaldatakse koos kolumnisti pildiga. Kolumni all ilmub karikatuur ning lehekülje parem veerg ülevalt alla on lugejakirjade päralt (kui neid sellel päeval leidub). Kui mõnes ajalehes tõstetakse üks lugejakiri teistest esile (nt Päeva kiri Postimehes), siis Eesti Päevalehes on lugejakirjad avaldatud visuaalse rõhutamise, s.t need on enam-vähem proportsionaalse pikkusega ja varustatud ühesuuruste pealkirjadega.

Arvamuskülje vastaskülj (ingl k *op-ed page*) on tihti eelmise laiendus või täiendus koos ülejäänud kolumnide ning seletavate-tõlgendavate artiklitega. Eesti Päevalehes ilmub leheküljel 3 enamasti kaks arvamuskirjutist ühiskondlikult tuntud autorilt või eksperdilt (nt politoloogid, professorid jt), aga ka mõne teise väljaande (pea)toimetajalt (nt Kaarel Tarand, Sirbi peatoimetaja, EPL 11.04.2006).

1.3.2 Juhtkirja tüübid ja funktsioonid

Kuigi juhtkiri on suhteliselt selgepiiriline ja kindla ülesehitusega arvamusartikkel, liigitavad ajakirjandus- ja keeleteadlased juhtkirju veel nii iseloomu kui funktsiooni alusel.

Kõige lihtsakoelisem oleks juhtkirjad jagada *isikustatud* ja *isikustamata* juhtkirjadeks. Eestis on isikustamata juhtkirja teed läinud mõlemad suuremad päevalehed Postimees ja Eesti Päevaleht. Autori nime kandva juhtkirja näited leiab nädalalehest Eesti Ekspress, kus juhtkirja kirjutajad vahelduvad. Kõige sagedasemad juhtkirjade kirjutajad on Eesti Ekspressis peatoimetaja Tiina Kaalep ning reporterid Andrei Hvostov ja Argo Ideon.

Isikustamata ja isikustatud juhtkirjade põhiline vahe ongi konkreetse autori sidumine väljaande seisukohta eksponeeriva artikliga või mitte. Siin tuleb kõne alla ka küsimus vastutusest – isikustamata juhtkirja puhul langeb vastutus väljaütlemiste eest enam toimetusele ja vähem autori(te)le; isikustatud juhtkirja puhul on asi vastupidi.

Oma vastuses käesoleva töö autorile antud intervjuus põhjendas Eesti Päevalehe arvamustoimetuse juhataja Urmet Kook Päevalehe tööstiili juhtkirjade koostamisel järgmiselt.

«Juhtkirja kirjutamine on EPL-is tõesti suuresti arvamustoimetuse õlul. Me oleme nii otsustanud sellepärast, et tagada juhtkirjade ühtlasem kvaliteet. Juhtkiri on oma olemuselt ju ka selline institutsionaalne seisukoht, s.t lehe hinnang mingile probleemile või sündmusele. Inimene, kes pole harjunud juhtkirja kirjutama, ei suuda end tavaliselt asetada üldisemas lehe positsiooni ja vaatab asju ikka sügavalt isikliku mätta otsast.» (Kook 2006)

Toimetuse juhataja tunnistab, et Päevaleht on kaalunud juhtkirja muutmist autorikesksemaks.

«Tõsi, oleme kaalunud oma juhtkirjade isikustamist, nagu Ekspress seda teeb. Põhjus selles, et tulla lugejale n-ö lähemale – tihti arvavad lugejad, et kui tekst on anonüümne, ju siis ei juleta alla kirjutada või ju siis lahmitakse selle võrra rohkem. Praegu on siiski vana moodi jätkamine kogunud rohkem poolthääli. Peapõhjus – muidu kaoks lehe kui institutsiooni hinnang ära, seeläbi väheneks ka mõjukus.» (Kook 2006)

Sisu järgi eristab P. Pullerits nelja tüüpi juhtkirju.

Argumenteerivad ja veenvad juhtkirjad, milles autor esitab kindla seisukoha või probleemse olukorra kirjelduse ning püüab lugeja endaga ühte meele mõtlema panna. Selline juhtkiri pakub tihtipeale ka välja lahenduse või nõuande selgeks tegutsemiseks.

Informeerivad ja interpreteerivad juhtkirjad selgitavad olulise situatsiooni või sündmuse tähtsust.

Kiitvad juhtkirjad, mis avaldavad tunnustust mõnele inimesele või mingi tegevuse eest.

Meelelahutust pakkuvad juhtkirjad esinevad kahel kujul: a) humoorikad; b) satiirilised juhtkirjad. (Pullerits 1997:153)

Pullerits toob oma raamatus välja ka 11 eesmärki, milleks juhtkiri võib olla kirjutatud. Juhtkirja funktsioonideks võivad olla:

- 1) *Seletamine* – mingi sündmuse seletamine ja selle arengu toetamine; esitada sündmuse põhjused, välja tuua kaasnud muutused ja see, kuidas nende mõjul hakkab elu muutuma. Eesmärk on kommenteerida seda, millest kirjutavad uudisteküljel reporterid. Oluline on esitada faktid ja ideed objektiivselt, mitte toetuda isiklikule kogemusele või hinnangule.

- 2) *Veenmine* – veenda kedagi midagi tegema või muutma ning anda selleks juhtnööre; aidata lugejail jõuda mingile lahendusele või otsusele.
- 3) *Vastamine* – vastata kriitikale või midagi kaitsta, aga ka midagi üles tunnistada (mõni eksimus) ja vabandada.
- 4) *Hoiatamine* – tuleb teada, mis ümberringi toimub, et osata inimesi hoiatada.
- 5) *Kritiseerimine* – kuid (NB!) juhtkirja ülesanne pole üksnes kritiseerida, vaid aidata ka elu parandada. (...) Kriitika tuleb tasakaalustada ettepanekute ja alternatiivvariantidega.
- 6) *Kiitmine ja õnnitlemine* – juhtkirjad pole mitte ainult vastuseisu väljendamiseks. Kui keegi teeb midagi kiiduväärset, siis tuleks teda ka kiita, sest inimestele meeldib kiitust lugeda.
- 7) *Meelelahutamine* – juhtkiri ei pea alati olema tõsine, see võib olla ka kergekaalulisem ja humoorikam. (...) Teinekord saab ka kerguse kaudu oma vaatepunkti selgelt ja mõjusalt edastada.
- 8) *Millegi juhtimine* – väljaanne võib avalikkuses esile kutsuda reaktsioone ja käivitada uusi programme, aktsioone, kutsuda tagasi poliitilisi liidreid, luua komisjone, ehitada koole, puhastada tänavaid jne.
- 9) *Tausta täitmine* – näidata sündmuse edasist, kaugemat tähtsust. Selleks võib sündmuse paigutada ajaloolisele taustale ning seostada varem toimunuga.
- 10) *Ennustamine* – juhtkiri võib jooksvate sündmuste analüüsist kaugemale liikuda ja öelda, mida toob tulevik.
- 11) *Moraalse otsuse väljendamine* – harilikult on juhtkirjade kirjutajad kaasinimeste teadlikkuse hoidjad. Lugejad ootavad, et nad võtaksid telgküsimumustes seisukoha ning kaitseksid seda. Seega juhtkirjade kirjutajad tegelevad moraaliotsustustega, väärtusotsustustega, ütlevad lugejaile, mis on õige ja mis vale, võitlevad õigluse nimel ja ründavad kurjust ning pahesid. (Pullerits 1997:153–154)

Juhtkirju on liigitatud ka tekstuaalse struktuuri järgi. Näiteks jagab Vesa Heikkinen (1999) juhtkirjad oma väitekirjas alljärgnevalt:

- 1) uudise tüüpi juhtkiri;
- 2) poleemiline juhtkiri;
- 3) müüv (reklaamiv) juhtkiri.

Heikkinen (1999) eristab juhtkirju ka interpersonaalsete suhete järgi – rahvale, poliitikutele või otsustajatele ning asjatundjatele suunatud juhtkirjad. Poliitikutele tehakse juhtkirjas enamasti etteheiteid või antakse nõu ning sel juhul samastab ajaleht ennast keskmise lugejaga, tavakodanikuga ning vastandab ametnikele-poliitikutele. Rahvale suunatud juhtkirjades õpetatakse, mõjutatakse või kutsutakse millekski üles. Mõnele konkreetsele firmale või otsustajale suunatud sõnumis autor õpetab või hindab, kuidas adressaat peaks end ühiskonnas postitseerima.

Heikkineni interpersonaalsetel suhetel põhinevat eristamist on Eesti ajalehtede juhtkirju analüüsides rakendanud Kathy Sarapuu, kellelt on Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli välja antavas kogumikus «Tekstid ja taustad» ilmunud ka mitu artiklit. Artikkel «Ajalehe juhtkiri õpetajana» käsitleb juhtkirja õpetaja rollis ning jälgib keelelisi vahendeid, mida juhtkirjades õpetuste ja soovitude edastamiseks kasutatakse. Sarapuu on oma töös kasutanud 90 juhtkirja Eesti Päevalehest, Postimehest ja SL Õhtulehest.

Sarapuu (2005) väidab, et õpetamine on üks tähtsamaid ja selgemini väljenduvaid juhtkirja suhtlusfunktsioone, millega sekkutakse ühiskonna ellu.

Õpetamine näitab, et vastav isik või institutsioon on ühiskonnas piisavalt autoriteetne, et soovitusi anda ja kedagi õpetada. Juhtkiri esineb ajalehe või toimetuse nimel, kollektiivne ja institutsionaalne kõneleja aga tugevdab väljendatud seisukohtade autoriteetsust, mis ongi juhtkirjade eesmärgiks. (...) Õpetaja postitsioonilt kirjutades konstrueerib autor vastuvõtjale õpetatava, õpilase rolli. (Sarapuu 2005:100)

K. Sarapuu tõstab õpetamise keeleliste vahendite kõrval, milleks on enamasti käsklused, modailverbid (levinuimad on *pidama*, *tulema*, *tohtima* ja *võima*), substantiivid (kasutatud ohtralt aeg ühendites, nt *on ülim aeg*, *on viimane aeg*), esile ka õpetamise adressaadi. Sarnaselt Heikkinenile jagab ta juhtkirja adressaadid:

- 1) poliitikuteks/otsustajateks – ajaleht annab poliitikutele nõu, mida nad peavad rahva heaolu nimel tegema;
- 2) rahvaks – õpetused on üldisikulised, suunatud kõigile, kogu rahvale (nt õpetatakse valijat, kellele oma hääle anda);
- 3) spetsialistideks/organisatsioonideks – sellistes juhtkirjades on alati nimetatud see, keda õpetatakse. (Sarapuu 2005:112–114)

Sarapuu sõnul on õpetamine üks tavalisemaid juhtkirjade suhtluseesmärke. Õpetamisega püütakse mõjutada inimeste mõtlemist ja käitumist.

Mis puudutab poliitkutele adresseeritud juhtkirju, siis intervjuus töö autorile tõi Päevalehe arvamustoimetuse juhataja Urmet Kook (2006) välja seose väljaande mõjukuse ja päevapoliitika vahel ning võttis teemaks juhtkirjade liigselt ründava tooni poliitikute tegevuse suhtes.

«Minu meelest tegi Eesti ajakirjandus 1990-ndate keskel ja teises pooles suure vea, kui juhtkirjades väga sageli poliitikuid risti lööma ja tagasi astuma kutsuti. Sellega devalveeris ajakirjandus oma jõudu. Ja kui ühel hetkel oligi vaja avaldada kellelegi tõsist survet tagasiastumiseks, siis oli viimasel lihtne öelda: nad ju nõuavad seda kogu aeg. Mu meelest on siin hea õppetund, et kohtumõistja roll ei tohiks juhtkirja kirjutaja jaoks olla enam ainus eesmärk. Vaadake kas või Saksa kvaliteetlehti – nende juhtkirjad ei ole nii ründavad ja hinnangulised kui meil.» (Kook 2006)

Seega on väljaande ja eriti arvamustoimetuse kohus jälgida, et juhtkirjast ei saaks õiglaselt meelestatud õpetaja või juhataja asemel agressiivse või õelalt meelestatud jõu tööriist.

1.3.3 Juhtkirja kirjutamise põhimõtted

Juhtkiri on kombinatsioon arvamus- ja uudisloost. Eesmärk on mõjutada lugejate arvamust, õhutada kriitiliselt mõtlema ning mõnikord kutsuda üles ka tegutsemisele. Juhtkiri lähtub ühe päeva lõikes sotsiaalselt kõige olulisemast teemast või sündmusest ning arutleb põhjuste, tagajärgede ja/või lahenduste üle.

Juhtkiri käib n-ö paaris uudislooga, mis väljaande uudislehekülgedel on avaldatud. Seesugune artiklite järjestatus on lugeja jaoks mõnevõrra ebamugav. Algul loeb inimene arvamusaktsiooni millegi kohta, kuid uudislooni jõuab alles mitu lehekülge hiljem.

Juhtkiri põhineb loogilisel struktuuril – sissejuhatus (probleemi avaldamine), põhiosa (arvamusaktsioon), lahendus (tõstatatud probleemile), lõppsõna (rõhutab peamist küsimust). Taoline ülesehitus aitab lühida käsitlemise käigus lugejani tuua teema tähtsuse ning seisukohtade veenva esituse, et lugeja hakkaks kaasa mõtlema.

P. Pullerits esitab juhtkirja ülesehituse alljärgnevalt, rõhutades kirjutise sujuvust ja veenvust:

- 1) *sissejuhatuse*, milles teatatakse võimalikult lühidalt taust, mis puudutab juhtkirja teemat ja mida on vaja teada;
- 2) *arvamus* on juhtkirja/väljaande positsioon;
- 3) *detailid* toetavad kirjutaja arvamust ja viivad lõppjärelausele;
- 4) *järeldus*, milles autor teeb ettepanekuid, soovib lahendusi, pakub alternatiive ning esitab väljaande seisukoha. (Pullerits 1997:155–156)

Van Dijk (1996) jagab juhtkirja alljärgnevateks kategooriateks:

- 1) sündmuse kirjeldamine;
- 2) hinnangu andmine sündmusele (nii tegudele kui tegijatele);
- 3) järeldus (soovitus, nõuanne või hoiatus).

Juhtkiri peab esiteks rääkima lühidalt sellest, mis juhtus. Teiseks peab juhtkirjast selguma, mis oli hästi või halvasti, õigesti või valesti ning kes ja mil moel oli(d) asjaga seotud või selle eest vastutavad. Kolmandaks, lugeja ootab vastust küsimusele: *mis saab edasi?* Kokkuvõtlikust lõigust peaks aga selguma, mida juhtunu osas tuleks või ei tuleks ette võtta. (van Dijk 1996)

Juhtkirja esimene osa, sündmuse kirjeldamine, on suuremal või vähemal määral faktidel põhinev. Teine osa aga keskendub ajalehe arvamusele ning haarab endasse väärtushinnangud ja põhilised ideoloogiad. Kolmas, pragmaatiline osa on tegevusele orienteeritud ja põhineb normidel. (van Dijk 1996)

Ameeriklasest ajakirjandusõppejõud Alan Weintraut on samuti andnud näpunäiteid hea juhtkirja kirjutamiseks. Ta soovib kirjutajal: a) leida sobiv vaatenurk, mis võiks lugejaid huvitada; b) koguda piisavalt materjali; c) esitada informatsioon lühidalt ja teeside kaupa; d) selgitada objektiivselt, miks kirjeldatav olukord on tähtis; e) näidata vastaspoole argumente; f) lükata need ümber ja arendada oma «juhtum», kasutades fakte, detaile, arvnäitajaid, tsitaate; g) pakkuda probleemile realistlik lahendus; h) pikkida lõppsõnasse midagi sellist, mis taasesitab keske teesi. Juhtkiri peaks jääma 500 sõna piiresse, toonitab Weintraut ning manitseb mitte kasutama mina-vormi. (<http://www.geneseo.edu/~bennett/EdWrite.htm>)

1.3.4 Juhtkirja koostamine Eesti Päevalehes

Antud alapeatükk baseerub töö autori intervjuul Eesti Päevalehe arvamustoimetuse juhataja Urmet Koogiga. Intervjuu on tehtud e-kirja vahendusel märtsis 2006. Intervjuu täistekst on ära toodud töö lisas nr 2.

Eesti Päevaleht esindab Eesti uudisajakirjanduses suunda, kus juhtkirju kirjutavad konkreetset inimesed, küll mitte sidudes kirjutatut oma isiku ja nimega, vaid väljaande seisukohavõtuga. Alapeatükis 1.3.2 on mainitud Eesti Päevalehe toimetuse sisest arutelu juhtkirja kirjutaja identifitseerimise teemal, kuid kartuses, et lugeja hakkab juhtkirja seostama enam konkreetse ajakirjaniku ja vähem toimetuse seisukohtadega ning et väljaande mõjukus sellest väheneda võib, ei ole mainitud muutus teoks saanud.

Juhtkirja ettevalmistamise ja kirjutamise protsess Eesti Päevalehes on ühesugusena toiminud juba palju aastaid. Juhtkirja kirjutamine on püsinud arvamustoimetuse õlul, kuigi toimetuse juhataja sõnul on püütud seda vastutust teistegi ajakirjanikega jagada. Juhtkirja valmimise rutiini iseloomustab arvamustoimetuse juhataja järgmiselt.

«Konkreetsed juhtkirja sünd sõltub väga palju sama päeva sündmustest. Kui on juba hommikul näha, et mingi oluline teema on tõusnud üles, on muidugi lihtsam – «juhtkirjanik» saab end piisavalt kurssi viia asjade taustadega ning üheskoos kolleegidega kujundada lehe hoiaku. Tavaliselt jääb hoiaku kujundamine arvamustoimetuse õlule, aga õhtusel toimetuse juhatajate koosolekul küsin mina kui arvamustoimetust esindav inimene ka kolleegide soovitusi. Tunnistan ausalt, et väga suurt abi pole sealt saanud. Pigem kasutan teistest toimetustest üksikuid inimesi, keda pean juhtkirja puudutaval teemal kompetentseteks. Tavaliselt kirjutab üks inimene arvamustoimetusest juhtkirja valmis ja teine loeb selle ka üle.» (Kook 2006)

Juhtkirja püsimine arvamustoimetuse töökohustuste hulgas on ühelt poolt hea, sest nii on tagatud juhtkirjade ühtlasem kvaliteet ja suurem kontsentreeritus juhtkirja kirjutamisele. Teisalt võib arvamustoimetuse piiratud (inim)ressurss pakkuda vähem vaheldust ja «värsket» suhtumist. Seda enam, et teised toimetused erilist initsiatiivi juhtkirja produtseerimise osas üles ei näita, välja arvatud juhud, mil arvamustoimetuse mingis konkreetses valdkonnas kompetentsema ajakirjaniku kaasabi kasutab. Arvamustoimetuses toimib nn kontrollmehhanism – juhtkirja valmimisse on haaratud mitu ajakirjanikku, toimetaja funktsiooni täidab arvamustoimetuse juhataja.

Kirjeldatud «hierarhia» töötab eelkõige seisukohtade selguse väljatoomise heaks kirjutises.

U. Kook: «Mina nõuan juhtkirja kirjutajalt rohkemat selgust. Et põhiline seisukoht välja tuleks ja teisejärguline kõrvale jääks.»

Siit edasi on loogilina liikuda arusaadavuse mõõtme juurde, mille süvendamist lugejate seisukohalt on oluline käsitleda. Koostöös autoriga on toimetajal võimalik jõuda tulemuseni, mis tõstab nii väljaande kvaliteeti kui võimaldab lugejate poolehoidu.

U. Kook mainib intervjuus, et toimetaja roll juhtkirja teksti puudutavate otsuste tegemisel seisneb kõige enam keskse sõnumi selgemas esiletoomises ning ebaolulise kärpimises.

«Arvamuslugude puhul on sama asi, ehkki siin on autori tekst ülim. Mõistagi saadame kõik lühendatud-toimetatud tekstid autoritele ülevaatamiseks-kooskõlastamiseks. On ka juhtunud, kus autor võtab teksti pärast seda üldse tagasi,» ütleb Kook.

Suurima probleemina toob ta välja ajapuuduse, mis ei luba liigselt stiilile ja vormilise täiuse tagaajamisele keskenduda. Ta toob võrdluse Äripäevaga, kus juhtkirja kirjutamiseks on arvamustoimetusel aega kaks päeva, Päevalehes tuleb juhtkiri valmis kirjutada kolme tunniga.

«Mõistagi on see aeg pisut napp, et stilistilisi pärle iga päev lugejatele anda,» nendib Kook ja lisab: «Mis puudutab juhtkirjade analüüsi, siis võiks seda muidugi rohkem olla. Aga üldiselt loen ma enam-vähem kõik juhtkrijad läbi ja annan kirjutajale tagasisidet. No näiteks selle kohta, kuivõrd hästi tuli välja eelmisel õhtul paika pandud seisukoht jms. Enamik etteheiteid tulenebki sellest, et põhiseisukoht ei tulnud nii reljeefselt esile kui oli vaja ja juhtkirja telg on hägustunud. Millest ma puudust tunnen, on väljapoolt tulenev kriitika.»

Küsimuse uudisteema ja väljaande seisukoha esiletoomise suhestumisest tõi esile ka Riina Kallas (2001) oma bakalaureusetöös, kus Postimehe, Päevalehe ja Äripäeva arvamustoimetuse juhatajaid intervjuuerides ja väljaannete juhtkirju analüüsides jõuab järeldada, et nii mõnigi kord võivad «juhtkirjaniku» head ideed jääda teema varju, s.t väljaande või kirjutaja seisukoht ei tule piisava selgusega esile, sest teema «varjutab» selle.

Probleemi tagamaid Eesti Päevalehes avatakse järgmiselt.

«Et juhtkiri peaks olema kirjutatud sama päeva lehe kõige olulisemal teemal, enamasti uudisteemal, sõltub juhtkirja kirjutaja väga palju sellest, kui head või halba tööd on kolleeg eelnevalt teinud. Hädad just sellest enamasti sünnivadki, et aluseks

olev uudistekst pole piisavalt hea. S.t, et see sisaldab vastuolusid, vastamata küsimusi jms. Siis peab juhtkirja kirjutaja ise asuma taustatööd tegema ja pahatihti avastab, et uudisloos välja toodud probleem või konflikt on tegelikult marginaalne. Siis on «juhtkirjanik» valiku ees – tavaliselt pigistab aeg veel tagant – kas kirjutada mõnel muul teemal või n-ö imeda pastakast juhtkiri välja.» (Kook 2006)

Eesti Päevalehe juhtkirjade kirjutamise stiili ja taset hindab Kook Eesti meedia-maastikul pigem heaks. Kuigi tuleb ette ka veidi ebaõnnestunud artikleid, peituvad nende põhjused pigem hetkeolukorra ebasoodsates tingimustes kui süsteemselt halvas ajakirjanduslikus kvaliteedis või ebapädevates ajakirjanikes.

Koogi sõnul on Päevalehe juhtkirjad võrdluses Postimehega üldist positiivsust-negatiivsust hinnates tuleviku ja Eesti arengu suhtes enam optimistlikult ja vähem kriitiliselt meelestatud.

1.4 Uurimisküsimused ja hüpoteesid

Juba bakalaureusetöö pealkiri «Eesti Päevalehe informatsioonilis-loogiline struktuur ja arusaadavus 2006. aastal» viitab ajalehe seisukoha ehk juhtkirja ülesehituse ja arusaamise vahelistele seostele. Teksti arusaamist või mõistmist puudutavas osas on olulisel kohal adekvaatsuse määra – kas seosed, mis lugeja teksti ja selles käsitletud teema vahel tekitab, vastavad sellele, mida autor on soovinud edasi anda või mitte.

Et töö ajendiks on olnud R. Kallase uurimus 2001. aastast, millele juba korduvalt on viidatud ja mille peamisi tulemusi 1. peatüki alguses ka tutvustati, saab püstitada küsimusi, mis ei lähtu käsitletava probleemistiku n-ö null-punktist, vaid otsivad võrdlusi kuus aastat tagasi avaldatud uurimistulemustega ning on orienteeritud positiivsete või negatiivsete muutuste väljatoomisele Eesti Päevalehe juhtkirjade koostamise ja toimetamise rutiinis.

1.4.1 Uurimisküsimused

Küsimused, millele töö käigus vastust otsitakse, on alljärgnevad.

1. Kui suur osa ajalehe Eesti Päevaleht 2006. aastal avaldatud juhtkirjadest sisaldab selgelt formuleeritud (eksplitsiitset) põhisõnumit või eesmärki?
2. Kuidas on Eesti Päevalehe juhtkirjad struktureeritud ning mil määral vastab nende ülesehitus juhtkirja kirjutamise üldtuntud reeglitele?

3. Kui palju pöörab Eesti Päevalehe arvamustoimetuse tähelepanu juhtkirjade arusaadavuse suurendamisele ja milliseid vahendeid selleks kasutab?
4. Kuidas jõuab juhtkirja sõnum lugejani esiteks, hästistruktureeritud teksti ja teiseks, halvemini struktureeritud teksti puhul?
5. Kas Eesti Päevalehe juhtkirjad on kuue viimase aasta vältel muutunud arusaadavamaks ning nende ülesehitus loogilisemaks?

1.4.2 Hüpoteesid

Autor püstitas tööle alljärgnevad hüpoteesid.

1. Ajakirjandusliku teksti, käesoleval juhul Eesti Päevalehe juhtkirja loogilisem ja läbimõeldud struktuur ning tugevam seotus teksti eesmärgiga võimaldavad lugejal teksti sisust ja mõttest adekvaatsemalt aru saada.
2. Ajalehtede, k.a Eesti Päevalehe juhtkirjade põhisõnumi selguses ja tekstide ülesehituses eksisteerib vajakajäämisi.
3. Väljaannete arvamustoimetuse, kelle kohustuste hulka kuulub juhtkirja koostamine ja toimetamine, ei tegele juhtkirja struktuuri ja sõnaliste võtete kasutamisega seotud probleemistikuga järjekindlalt ja eesmärgipäraselt, mistõttu artikli sõnum küllalt sageli lugejani ei jõua.

2. METOODIKA

Ajalehe võimalikke eesmärke juhtkirja koostamisel ja oma «hääle» kuuldavaks tegemisel käsitles 1. peatükk. 2. peatükk annab täpsema ülevaate sellest, mil viisil on võimalik juhtkirju, eelkõige nende struktuuri ja eesmärgipärasust analüüsida informatsioonilis-loogilise meetodi abil. Muuhulgas analüüsitakse sõnastuse, lausepikkuse ja abstraktsuse põhjal, kui keerukaks osutuvad valitud arvamustekstid. Selgitatakse ka arusaadavuse katse korraldamise tagamaid – kuidas uurida ajakirjandusliku teksti sisust ja mõttest arusaamist katsealuste kogemuse varal.

2.1 Juhtkirjade struktuuri määratlemine informatsioonilis-loogilise tekstianalüüsi abil

Juhtkirjade analüüs lähtub nn Dridze meetodist ehk informatsioonilis-loogilisest tekstianalüüsi meetodist, mida tutvustati peatükis 1.

Peamiselt pööratakse juhtkirjade analüüsimisel tähelepanu teksti ülesehitusele, artikli komponentide – pealkiri, põhiteesid, antiteesid, väiteid ja näited – loogilisele koostoimele ja seotusele teksti eesmärgi ja sõnumiga.

2.1.1 Valimi kirjeldus

Käesoleva töö uurimisobjektiks on ajalehe Eesti Päevaleht juhtkirjad. Autor tegi valiku 2006. aasta alguses avaldatud juhtkirjade seast. Valim moodustub 10-st jaanuari esimestel nädalatel ilmunud juhtkirjast.

Juhtkirjad on loetletud pealkirja ja ilmuniskuupäeva järgi (tekstid on täismahus ära toodud lisas 1):

- «Tikkudega gaasitoru kõrval», ilmunud 3. jaanuaril 2006;
- «Kui õng enam ei aita», ilmunud 4. jaanuaril 2006;
- «Uue üldplaani ootel», ilmunud 5. jaanuaril 2006;
- «Väsimatu natsikütt» ilmunud 6. jaanuaril 2006;
- «Võime olla uhked» ilmunud 9. jaanuaril 2006;
- «Riskikapital ei ole võluvits» ilmunud 10. jaanuaril 2006;
- «Töö nagu iga teinegi», ilmunud 11. jaanuaril 2006;
- «Suurim erastamisfarss», ilmunud 12. jaanuaril 2006;

- «Meie igapäevane sõimusõna Aafrika», ilmunud 13. jaanuaril 2006;
- «Meie lubame, teie vastutate», ilmunud 14. jaanuaril 2006.

Valimist on välja jäetud 7. jaanuaril juhtkirja rubriigis ilmunud arvamuskirjeldus «Andkem president Lennart Merile rahu», mille on allkirjastanud Päevalehe peatoimetaja Priit Hõbemägi ja mis on väljaande tavapärasest juhtkirjast poole pikem. Bakalaureusetöö autor ei ole mainitud kirjutist analüüsitava teksti hulka valinud põhjusel, et see erineb teistest tavapäraselt isikustamata juhtkirjadest ning on erandlik, s.t isiklik pöördumine avalikkuse poole ning põhjendus selle kohta, miks Päevaleht ei avalda mitteametlikku informatsiooni toona haiglaravil viibinud president Lennart Meri kohta.

2.1.2 Informatsioonilis-loogilise tekstianalüüsi rakendamine

Informatsioonilis-loogilise tekstianalüüsi juures on eelduseks võetud kolm üldpõhimõtet.

1. *Juhtkiri peab sisaldama eesmärki* (kindlat sõnumit). Iga juhtkirja puhul fikseeritakse, kas:

- 1) teksti eesmärk on (sõnaliselt) väljendatud;
- 2) teksti eesmärk on peidetud ja pigem juurdemõeldav;
- 3) tekstil puudub eesmärk.

Eesmärki saab lugeda väljendatuks, kui see asetseb juhtkirja esiosas (sageli on osaliseks eesmärgi väljenduseks artikli pealkiri) ning on sõnaliselt formuleeritud.

Eesmärki loetakse peidetuks või juurdemõeldavaks, kui see on sõnastatud poolikult, kui pooleli jäetud mõtet saaks mitmel moel edasi arendada ja tõlgendada või kui eesmärk paikneb juhtkirja tagaosas ega ole kergesti leitav.

Eesmärk loetakse puuduvaks, kui juhtkirjas ei esine kindlat sõnumit ja/või seisukohta tõstatatud probleemi suhtes.

2. *Pealkiri peab olema seotud põhisõnumiga*. Juhtkirja sõnumi arusaadavuse huvides peaks juhtkirja autori(id) pealkirjastama artikli teksti põhisõnumist lähtuvalt. Pealkirja sobivust hinnatakse kolme kategooria alusel:

- 1) pealkiri lähtub teksti eesmärgist;
- 2) pealkiri vajab toimetamist;
- 3) pealkiri juhib lugeja teksti eesmärgist kõrvale/tekstil puudub eesmärk.

Pealkirja saab pidada eesmärgist lähtuvaks, kui see tugineb tekstis välja toodud eesmärgile. Eesmärgist kõrvale juhtiv on pealkiri juhul, kui pealkirja seostatakse mõne teise tekstiosaga. Kindlasti ei saa eesmärgist lähtuda ka juhul, kui artiklil see üldse puudub.

3. *Juhtkiri võiks sisaldada maksimaalselt kahte põhiteesi.* Juhtkiri on arvamuskirjutiste žanris üks lühemaid. 1. peatükis viidati soovitudele, mille kohaselt ei tohiks juhtkiri olla pikem kui 500 sõna. Seega on oluline jälgida, et autor ei püüaks juhtkirjas käsitleda liiga paljusid erisuunalisi mõtteliine, vaid piirduks antud teema puhul kõige olulisematega. Rohkem kui kahe põhiväite toomine artiklisse peab olema tõsiselt põhjendatud.

Juhtkirjade struktuuri määratlemiseks on töö autor lähtunud alapeatükis 1.2.1 kirjeldatud üldpõhimõtetest meediateksti eesmärgipärasuse hindamisel.

Nende üldpõhimõtete põhjal on omakorda välja töötatud juhend, mille alusel on valimis kirjeldatud tekste analüüsitud ning välja joonistatud teksti skeem, mis näitab, millised komponendid teksti juures eksisteerivad ning kuidas on need omavahel seotud. Alapeatükis 1.2.1 toodi näide nn eeskujuliku struktuuriga teksti skeemi kohta (vt joonis 1), mis sisaldas kõiki olulisemaid komponente nagu eesmärk, põhitees, näited, olukorra üldine hinnang, foon.

Et visandada iga juhtkirja kohta sarnane skeem, tuleb tekste analüüsida alljärgnevate tegevuste kaudu:

- 1) juhtkiri tuleb mitu korda läbi lugeda;
- 2) teistkordse lugemise ajal märkida ära üldistavad väited;
- 3) leida seosed üldistuste vahel;
- 4) määratleda arutlusliinid ja üldistused ning nende juurde kuuluvad näited;
- 5) leida eesmärk ja keskne seisukoht ning jälgida, kas see on sõnastatud selgelt või on pigem juurdemõeldav;
- 6) leida väited, milles eesmärk kõige selgemini kajastub;
- 7) leida põhitees, mida juhtkiri tõestab ja põhjendab ning määratleda, kuidas on see seotud eesmärgiga;
- 8) märkida ära taustainfo, aga ka asjassepuutumatud või põhiteesiga raskesti seostatavad tekstiosad, kui neid leidub.

Kümnest analüüsitud juhtkirjast valis autor näidisskeemi joonistamiseks ja tekstide struktuuri analüüsimiseks välja kaks artiklit:

- «Väsimatu natsikütt» – ilmunud 6. jaanuaril 2006, edastab selgelt sõnastatuna toimetuse seisukoha. Teksti eesmärk on väljendatud pealkirja ja põhiteesi kaudu.
- «Võime olla uhked» – ilmunud 9. jaanuaril 2006, eesmärk on puudulikult sõnastatud, pigem juurdemõeldav. Põhitees on sõnastatud antiteesi ümberlukkamise kaudu. Juhtkirja struktuur ei ole kirjutaja või toimetaja poolt korralikult läbi mõeldud, ühes tekstis on esitanud vähemalt kolm erisuunalist mõtteliini, mida ei arendata lõpuni välja ja mis üksteisega ei seostu.

Struktuuri läbimõelduse ja eesmärgi formuleerimise poolest on valitud juhtkirjad heaks omavaheliseks võrdlusmaterjaliks ning annavad ülevaate Eesti Päevalehe juhtkirjade koostamise tasemest – juhtkirjad on analüüsimiseks valitud võrdsetel alustel, s.t mingite eriliste tunnuste põhjal tekste valitud ei ole. Valimis sisalduvad kümme järjest ilmunud lehenumbrites avaldatud juhtkirja (v.a 7. jaanuaril 2006 juhtkirja rubriigis ilmunud artikkel Priit Hõbemägil, vt selgitust lk 28).

Analüüsiühikuks on üks Eesti Päevalehe juhtkiri.

2.2 Teksti keerukuse mõõtmine

Teksti keerukuse mõistet käsitleti 1. peatükis. Samuti tutvustati selles põgusalt eestikeelse teksti keerukuse mõõtmist Jaan Miku (1980) tuletatud valemi abil.

Käesolevas alapeatükis selgitatakse teksti keerukuse mõõtmise mehhanismi lähemalt ja rakendatakse kahe eelmises alapeatükis kirjeldatud juhtkirja teksti keerukuse määramiseks.

2.2.1 Valimi kirjeldus

J. Miku meetodit kasutades püütakse välja selgitada, kui keerukaks osutuvad kaks informatsioonilis-loogilises tekstianalüüsis näidistekstidena kasutatud juhtkirja:

- «Väsimatu natsikütt» (edaspidi märgitud juhtkiri nr 4);
- «Võime olla uhked» (edaspidi märgitud juhtkiri nr 5).

Analüüsiühikuks on ühe juhtkirja tekst.

2.2.2 Teksti keerukuse valemi rakendamine

Keerukuse valemi komponentideks on analüüsitava teksti keskmine lausepikkus ja korduvate nimisõnade keskmine abstraktsus.

Eesti keele jaoks tuletatud teksti keerukuse valem on järgmine:

$$K = 0,131x_1 + 9,84x_2 - 4,59 \text{ (Mikk 1980:85)}$$

Valemis märgib K teksti keerukuse arvulist näitajat,
 x_1 iseseisvate lausete keskmist pikkust täheruumides ja
 x_2 korduvate nimisõnade keskmist abstraktsust.

J. Mikk selgitab valemi rakendamist lühemate (kuni 10 lk) tekstide puhul järgmiselt.

1. Leitakse iseseisvate lausete keskmine pikkus tekstis. Selleks loetakse ära, mitu iseseisvat lauset on tekstis ja mitu täheruumi on teksti maht. (Iseseisvateks lauseteks on keerukuse analüüsi tehes loetud lihtlauseid, põimlauseid ja rindlause osalauseid, sest neid on võimalik mõista üksteisest sõltumatult nagu terviklauseid, *S.O.*) Iseseisvate lausete keskmise pikkuse saame, kui jagame täheruumide arvu iseseisvate lausete arvuga.

2. Leitakse korduvate nimisõnade keskmine abstraktsus – märgitakse välja nimisõnad, mis esinevad kaks või enam korda. Nimisõnalised asesõnad asendatakse eelnevalt nimisõnadega.

Igale väljamärgitud nimisõnale kirjutatakse juurde abstraktsuse aste:

- 1) nimisõnad, mis tähistavad meeltega vahetult tajutavaid esemeid ja olendeid – koefitsient 1;
- 2) nimisõnad, mis tähistavad meeltega vahetult tajutavaid tegevusi ja nähtusi – koefitsient 2;
- 3) nimisõnad, mis tähistavad meeltega vahetult mittetajutavaid mõttekonstruktsioone – koefitsient 3.

Abstraktsuse aste korrutatakse arvuga, mis näitab, mitu korda vastav nimisõna leheküljel esines. Saadud korrutised liidetakse terve teksti ulatuses ja summa jagatakse nimisõnade esinemisarvude summaga.

3. Tehakse valemis $K = 0,131x_1 + 9,84x_2 - 4,59$ näidatud arvutused. Saadud keerukuse näitaja on enamikul juhtudel vahemikus 15–30. Mida suurem on saadud arv, seda keerukam on tekst. (Mikk 1980:83–85)

2.3 Arusaadavuse eksperiment

Arusaadavuse eksperimendi eesmärk on kontrollida kümne ajalehelugeja kaasabil Eesti Päevalehe juhtkirjade sisust ja mõttest aru saamist.

2.3.1 Valimi kirjeldus

Eksperimendis kasutatakse juba eespool infomatsioonilis-loogilise analüüsi ja teksti keerukuse mõõtmise käigus vaadeldud juhtkirju:

- «Väsimatu natsikütt» (juhtkiri nr 4, loogilise struktuuriga tekst);
- «Võime olla uhked» (juhtkiri nr 5, vähem loogilise struktuuriga tekst).

Katses osalejate valik sõltub katseluste piisavast arvust hüpoteeside kinnitamiseks või ümberlukkamiseks ja ühtsest kõrgemast hariduslikust taustast ning sotsiaalsest staatusest.

Eksperimendis on palutud osalema 10 inimest, neist viis naist ja viis meest vanusevahemikus 27–65 eluaastat. Katses osalejaid ühendab sarnane sotsiaalne staatus, nad on omandanud eri- või kõrghariduse ja kuuluvad keskastmejuhtide, tippjuhtide või spetsialistide hulka finants-, reklaami-, pedagoogika-, ehituse ja kommunikatsiooni valdkonnas.

Et juhtkirjade sisu jääb n-ö üldhuvi tasemele ega kaldu spetsiifilistesse teemadesse, ei eelda see antud valdkonnale keskendunud vastajate kaasamist.

Alljärgnevalt tuuakse ära eksperimendis osalejate koondportree nende küsitlemise järjekorras:

- 1) mees, 65-aastane, eriharidusega, elab Jõgeval, pensionär, töötanud keskastmejuhina;
- 2) naine, 32-aastane, kõrgharidusega, elab Tallinnas, töötab tippjuhina;
- 3) naine, 58-aastane, eriharidusega, elab Tartu maakonnas, töötab spetsialistina;
- 4) mees, 35-aastane, kõrgharidusega, elab Tartus, töötab tippjuhina;
- 5) naine, 30-aastane, kõrgharidusega, elab Tallinnas, töötab keskastmejuhina;
- 6) naine, 36-aastane, kõrgharidusega, elab Tartus, töötab spetsialistina;
- 7) mees, 38-aastane, kõrgharidusega, elab Tartus, töötab tippjuhina;
- 8) mees, 27-aastane, kõrgharidusega, elab Tallinnas, töötab tippjuhina;
- 9) naine, 28-aastane, kõrgharidusega, elab Tartus, töötab spetsialistina;
- 10) mees, 39-aastane, eriharidusega, elab Tartus, töötab keskastmejuhina.

Nimetatud staatusega inimeste valimise põhjendus seisneb eelduses, et kõrgema haridustaseme, ühiskondlikult aktiivse ja meediast huvitatud vastajate antud tagasiside katses kasutatud tekstidele on keskmise lugeja omast adekvaatsem.

Analüüsiühikuks on ühe katsealuse vastused ühe juhtkirja kohta esitatud küsimustele.

2.3.2 Eksperimendi korraldamine

Arusaadavuse katse eesmärk on selgitada välja, kas informatsioonilis-loogilises meetodis kehtestatud kriteeriumidest lähtuv tekst (loogilise ja läbimõeldud ülesehitusega) aitab lugejal paremini loetu sisust ja mõttest aru saada ehk arusaadavust suurendada või ei oma teksti struktuur arusaadavuse seisukohast erilist tähtsust.

Tekstist arusaamise mõõtmiseks rakendatakse J. Miku (1981) välja pakutud võtteid:

- 1) sisu osaline või terviklik reprodutseerimine;
- 2) mõistmise subjektiivne hindamine (s.t eksperimendis osaleja hinnang tema enda arusaamisele loetu mõttest);
- 3) hinnang teksti ekvivalentsuse kohta võrreldes teise tekstiga;
- 4) mitteverbaalsed tekstid (nt tegevusjuhiste järgimine);
- 5) puuduvate tekstiosade taastamine;
- 6) teksti alusel koostatud küsimustele vastamine;
- 7) õige-väär ülesannete lahendamine;
- 8) teksti sisu hilisem äratundmine (osaliselt või tervikuna).

Järgnevalt tutvustatakse tegevuste järjekorras põhimõtteid, mille järgi arusaadavuse eksperiment korraldatakse.

1. Eksperimendis osalejatele selgitatakse, et katse uurib ajakirjanduslike tekstide, s.t ajalehe juhtkirjade, vastuvõttu.
2. Katses osaleja loeb läbi juhtkirja nr 4 («Väsimatu natsikütt»)
3. Pärast teksti lugemist palutakse katsealusel teha kokkuvõtte loetu sisust, s.t millest juhtkiri räägib.
4. Katses osalejal palutakse vastata veel kolmele teksti puudutavale küsimusele:
 - 1) *Milles seisneb juhtkirja sõnum, mida tahetakse artikliga öelda?*
 - 2) *Kas juhtkiri käsitleb Teie arvates olulist teemat?*

(Vastusevariandid: 1 – väga oluline; 2 – oluline; 3 – oluline, kuid isiklikult ebahuvitav; 4 – väheoluline; 5 – täiesti ebaoluline.)

3) *Kui kerge või raske oli Teie jaoks artikli mõttest arusaamine?*

(Vastusevariandid: 1 – väga kerge; 2 – kerge; 3 – suhteliselt kerge; 4 – suhteliselt raske; 5 – raske.)

5. Katses osaleja loeb läbi juhtkirja nr 5 («Võime olla uhked»).

6. Pärast teksti lugemist palutakse teha kokkuvõtte loetu sisust.

7. Katses osalejal palutakse vastata jällegi kolmele teksti puudutavale küsimusele (vt punkti 4).

Mõlemale tekstile hinnangu andmise juures salvestatakse eksperimentis osaleja vastused diktofonilindile (toimingud nr 3, 4, 6 ja 7).

Sisukokkuvõtet puudutava vastuse analüüsimisel jälgitakse, kas vastuses on ära toodud:

- 1) teate eesmärk,
- 2) põhitees(id) ja/või
- 3) teisejärgulised üldistused ja näited.

Iga sisukategooria arusaadavust hinnatakse kolme palli süsteemis: 1 – küllaltki täpselt, 2 – mitte päris täpselt, 3 – väga valesti või üldse mitte.

Katses osaleja hinnang juhtkirja eesmärgile (küsimus: *milles seisneb juhtkirja sõnum, mida tahetakse artikliga öelda?*) jaguneb järgmiselt: 1 – formuleeritud, 2 – vastavus osaline, 3 – ebaadekvaatne.

Teksti mõttest arusaamise kergust või raskust (küsimus: *kui kerge või raske oli Teie jaoks artikli mõttest arusaamine?*) hindab katsealune viie palli süsteemis: 1 – väga kerge, 2 – kerge, 3 – suhteliselt kerge, 4 – suhteliselt raske, 5 – raske.

Kokkuvõtteks arvutatakse toimingutes 3 ja 4 (v.a küsimus teema olulisuse kohta, sest see ei mõjuta otseselt arusaamist) kirjeldatu põhjal välja *keskmise koondtulemus*. Saadud arvnäitaja iseloomustab küsitletu arusaamist kummagi juhtkirja sisust ja eesmärgist viie palli süsteemis: 1 – täielik, adekvaatne; 2 – küllaltki täielik; 3 – osaline; 4 – üsna vähene; 5 – puudulik, ebaadekvaatne. Keskmiste tulemuste arvutamine toimub põhimõttel, mida väiksem number, seda parem hinnang juhtkirja ülesehitusele.

3. UURIMISTULEMUSED

Peatükk 3. toob uurimismeetodite ja -ülesannete kaupa ära peamised tulemused, milleni jõuti kahe juhtkirja struktuuri ja kümne eksperimendis osaleja vastuseid analüüsides.

Samuti võrreldakse käesoleva töö käigus saadud tulemusi R. Kallase 2001. aastal avaldatud uurimistulemustega, seda nii tolleaegsete juhtkirjatekstide keerukuse, ülesehituse ja eesmärgipärasuse kui arusaadavuse osas.

3.1 Eksperimendis kasutatud tekstide keerukus

Alapeatükis 2.2 räägiti teksti keerukuse mõõtmisest Jaan Miku eestikeelsete tekstide jaoks tuletatud valemi abil $K = 0,131x_1 + 9,84x_2 - 4,59$, milles K tähendab teksti keerukuse arvulist näitajat, x_1 iseseisvate lausete keskmist pikkust täheruumides ja x_2 korduvate nimisõnade keskmist abstraktsust.

Eksperimendis kasutatud juhtkirjade nr 4 («Väsimatu natsikütt») ja nr 5 («Võime olla uhked») tekstis arvutati välja keskmine lausepikkus, loetleti esinevad nimisõnad ja korrutati alapeatükis abstraktsuse koefitsiendiga (vt ptk 2.2).

Arvutuse tulemusena mõõdeti juhtkirja nr 4 keskmiseks lausepikkuseks 76,91 tühikuteta täheruumi ning nimisõnade keskmise abstraktsuseks 2,37. Juhtkirja nr 5 keskmine lausepikkus oli 48,75 tühikuteta täheruumi ja nimisõnade keskmise abstraktsuse tulemus 2,75.

Seejärel arvutati keerukuse valemi abil juhtkirja nr 4 keerukuse näitajaks 28,85 ning juhtkirja nr 5 keerukuse näitajaks samuti 28,85.

Tuleb välja, et mõlemad juhtkirjad on võrdse keerukuse astmega ning üldisel skaalal 15–30 pigem raskepärased, kuid see tuleneb juhtkirja spetsiifikast arutleda ühiskondlike nähtuste üle. Nähtustele omistati aga meeltega vahetult tajutavate esemete, olendite või tegevuste kõrval kõrgeim abstraktsuse määr. Juhtkirjas nr 4 olid niisugusteks nimisõnadeks «kuritegu», «kriminaalmenetlus», juhtkirjas nr 5 aga «Eurovision», «olümpia», «maraton» jmt.

Keerukuse valemi kriitikaks peab ütlema, et niivõrd täpselt (kolm kohta peale koma), nagu Mikk oma valemis koefitsiente määratleb, ei ole võimalik ega mõttekaski nimisõnade abstraktsuse astet ja teksti keerukust määrata. Veelgi enam, sõnade abstraktsuse astme määramine on paljuski subjektiivne protsess ja seega võib teksti

keerukuse mõõtmise tulemus sõltuda analüüsija suvast ja eelteadmistest või kogemustest, seda nii sõnavara ja teema osas, millest tekst räägib.

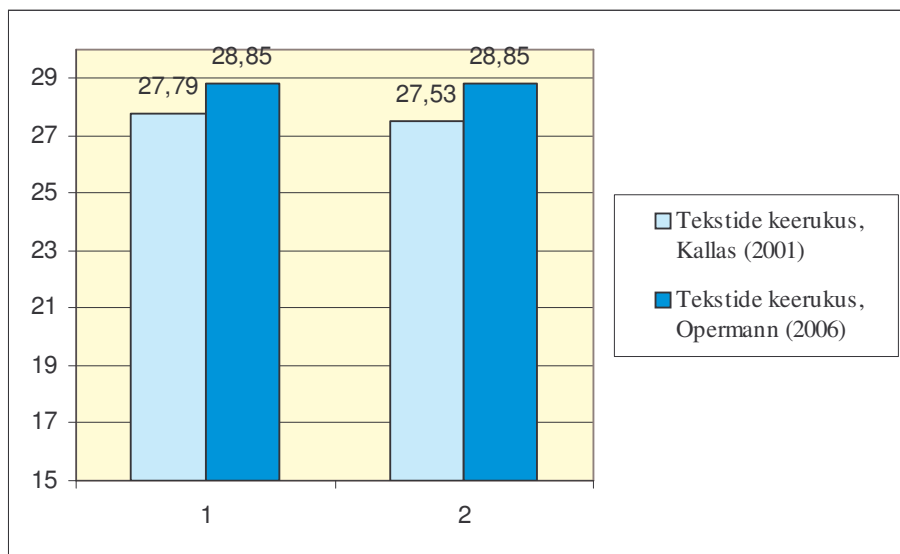
Kui võrrelda omavahel käesolevas töös sisalduvas eksperimendis kasutatud tekste ja R. Kallase 2001. aastal kirjutatud bakalaureusetöös kasutatud tekste keerukuse näitaja poolest, võib näha, et juhtkirjad on Eesti Päevalehes aastate jooksul muutunud keerukamaks.

R. Kallas jõudis ühe paremini struktureeritud ja ühe halvemini struktureeritud juhtkirja teksti keerukuse mõõtmisel J. Miku valemi järgi järeldusele, et tekstide keerukuse näitajad on skaalal 15–30 vastavalt 27,79 ja 27,53.

2006. aasta jaanuaris avaldatud juhtkirjade nr 4 ja nr 5 keerukuse näitajaks saadi sama valemiga rakendades võrdselt 28,85.

Alljärgnev diagramm illustreerib nelja omavahel võrreldud teksti keerukuse muutumist kuue viimase aasta vältel. Võrdluses kasutatud tekstid on järgmised:

- «Pensionitõus lubaduste, mitte reeglite järgi» (Eesti Päevaleht, 27.09.2000);
- «Psüühikahaiged ja vägivald» (Eesti Päevaleht, 06.09.2000);
- «Väsimatu natsikütt» (Eesti Päevaleht, 06.01.2006);
- «Võime olla uhked» (Eesti Päevaleht, 09.01.2006).



Joonis 2. Eesti Päevalehe juhtkirja tekstide keerukus aastal 2001 ja 2006 (nelja juhtkirja näitel).

3.2 Analüüsitud juhtkirjade struktuur

Alapeatükis 2.1.2 «Informatsioonilis-loogilise tekstianalüüsi rakendamine» loetleti põhimõtteid, mille alusel uuriti Eesti Päevalehe juhtkirjade vastavust eesmärgile. Analüüs näitas, et 10-st valimis kirjeldatud juhtkirjast kannab väljendatud eesmärki neli ja peidetud eesmärki viis teksti. Eesmärk puudub ühel juhtkirjal (vt tabel 1).

Näitena väljendatud eesmärgiga tekstidest saab tuua 14. jaanuaril avaldatud juhtkirja «Meie lubame, teie vastutate», mille eesmärk on «koputada» valitsuse südame-tunnistusele mõtlematult antud valimislubaduse pärast garanteerida tasuta koolitoit kõigile õpilastele. Mitte et tasuta koolitoit iseenesest halb oleks, kuid projekti käivitamisel on valitsuskoalitsioon tegutsenud rutakalt ning ei ole teinud vajalikku ettevalmistustööd sellisel määral, et kõik omavalitsused oleksid suutelised valimiste ajal antud lubadust ka täitma. Artiklis tõstataud probleemile pakutakse lahendust: «Paljusid probleeme saanuks vältida, kui valitsus oleks nimetanud seda mitte tasuta koolitoiduks. See olnuks ausam ja ilmselt ka tõhusam, sest jätnuks väiksematele ja vaesematele omavalitsustele, kus raha napib ning toiduports on õpilaste väikese arvu tõttu kallim, võimaluse vahe vanematelt sisse kasseerida.»

Põhiteesi: «Tasuta koolitoidu projekti käivitamist on varjutanud populism ja kehv ettevalmistustöö,» on laiendatud selgitustega, milles avatakse koolitoidu projekti koostamise tagamaid ja protsessi.

Artikli pealkirja mõte jõuab lugejale «kohale» alles siis, kui juhtkiri on läbi loetud. Karikatuuriselt mõjuvat pealkirja on soovitud esitada kui valitsuskoalitsiooni seisukohta – meie (koalitsiooniparteid) lubame, teie (kohalikud omavalitsused, kus võimul võib-olla teised parteid kui valitsuses) vastutate. Samas moodustab pealkiri siiski juhtkirja eesmärgi ja esitatud teeside ning selgitustega ühtse terviku.

Samuti läbimõeldud struktuuriga juhtkiri «Väsimatu natsikütt» leiab detailsemat analüüsimist alapeatükis 3.3.

Suurem osa valimis kirjeldatud juhtkirjadest esindas peidetud või juurdemõeldava eesmärgiga tekste. Näiteks võib tuua nii eksperimendis kasutataud artikli «Võime olla uhked», mis ilmus 9. jaanuari Päevalehes, kui «Töö nagu iga teinegi», avaldatud 11. jaanuaril.

«Töö nagu iga teinegi» käsitleb presidendi abikaasale määrata plaanitavast esindustasu. Teksti läbilugemisel on küll selge, *millest* kirjutatakse, kuid aspekti, *miks* kirjutatakse, saab tõlgendada nii ja naa.

Juhtkirja teises lõigus esitatakse põhiväide: «Ilmselt ei kahtle keegi, et presidendi kaasaks olemine on töö. Eesti presidenti tema põhitegevuses, õigemini põhiseaduslikus tegevuses saatmine ehk üheskoos päevast päeva vilja-, lamba- ja lapsepeade silitamine võtab aega ning nõuab vastupidavust.»

Edasi tuuakse ridamisi vastuväiteid: «Euroopas on suhtumine presidendi kaasadesse teistsugune ning sellest johtuvalt on teistsugune ka suhtumise rahaline väljendus. Näiteks Soomes käsitatakse presidendi abikaasat rangelt eraisikuna, kellele ei maksta kaasaks olemise eest sentigi esindustasu ega pensioni,» või «Riigipeade paaris käsitus on omane pigem monarhiatele, kuid ka sellisel juhul on kaasa varanduslik kindlustatus pigem perekondliku kui ühiskondliku rahakoti küsimus.»

Samas võetakse juhtkiri kokku mõttega: «Usutav on, et presidendi kaasa esindustasu leiab üldist heakskiitu nii seadusandja kui ka rahva silmis.» Loo lõpus tõstatatakse aga uus küsimus – kas praegune president kavatseb sügisel uuesti kandideerida või mitte.

Jääb selgusetuks, kas juhtkirja kirjutaja ja toimetuse on presidendi abikaasa esindustasu kehtestamise poolt või vastu. Ilmselt jäetakse see tolerantselt iga lugeja otsustada, kuid väljaande lõplikku seisukohta antud küsimuses juhtkirjast välja lugeda ei saa. Artikli kohati terav, isegi sarkastiline toon annab tunnistust sellest, et tõenäoliselt on Päevaleht esindustasu suhtes kriitiliselt meelestatud.

Et valimis kirjeldatud perioodil avaldatud juhtkirjade seas oli ka üks juhtkiri, millel töö autori arvates eesmärk puudub, tuleks ka sellele artiklile tähelepanu pühendada. 13. jaanuari Päevalehes ilmus juhtkiri «Meie igapäevane sõimusõna Aafrika», mis osutab alusetule, ülekohtusele ja pealiskaudsetest teadmistest aimu andvale üldistusele või võrdlusele, mida Eestis aeg-ajalt teha armastatakse. Mitmes avalikus debatis on Eestit võrreldud Aafrika mandri riikidega, seda eelkõige mahajäämuse või korruptiivsuse tähenduses. Päevaleht heidab avaliku elu tegelastele ette piiratust ja rassistikku mõtteviisi. Kahjuks jääb väljaanne ise süüdi samas, milles teisi süüdistab – piiratuses, asetades kaks nii erinevat riiki «samale pulgale». Tasuta algharidusest loobumine ei pruugi alati tähendada hariduspoliitilist rumalust, seda on teinud mitmed riigid, et tagada selle arvel teatud osale noortest kõrgemat haridustaset. Botswana kirjaoskustase, eriti aga majandustase (sisemajanduse koguprodukt ehk SKP) on Uganda omast kõrgem, sealse ühiskonnas suudetakse püstitada nõudlikumaid ülesandeid.

Võib arvata, et kui Päevalehe lugejad enne mainitud juhtkirja ilmumist ei teadnud päris täpselt, mida kujutavad endast sellised riigid nagu Uganda ja Botswana, siis

«Meie igapäevane sõimusõna Aafrika» neid selles küsimuses targemaks ei tee. Muuhulgas leidub ka Eesti Päevalehe artiklites taunitud võrdluse kasutamist. Juhtkirjaga suhteliselt lähedasel ajal (6. jaanuaril 2006) ilmunud arvamuskirjutus Tallinna Ülikooli eelmiselt rektorilt Mati Heidmetsalt on pealkirjastatud just sarnases võtmes – «Eestis nagu Ugandas».

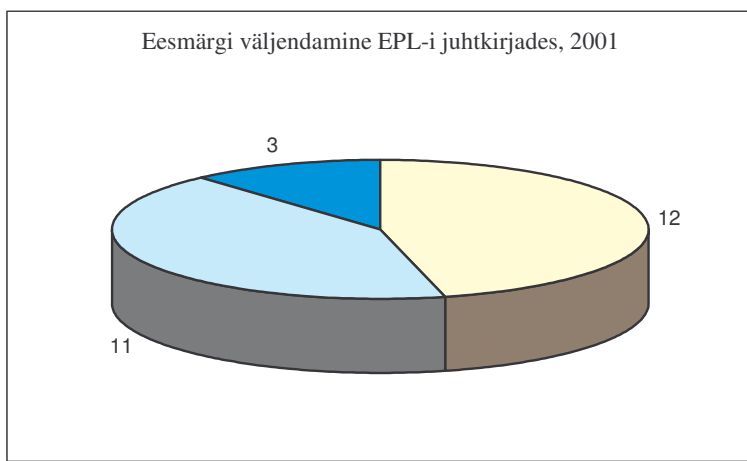
Juhtkirjade pealkirjad ei ole üldjuhul väga tihendalt seotud artikli eesmärgiga, vaid on jäänud liiga üldiseks, nii et esmapilgul tekib raskusi pealkirja sidumisel artikli sisuga. Näiteks võiks väga erisisulisi juhtkirju pealkirjastada mõttega «Võime olla uhked», «Töö nagu iga teinegi» või «Uue üldplaani ootel» jne. Selgemat ettekujutust annavad aga pealkirjad nagu «Suurim erastamisfarss» või «Väsimatu natsikütt». Nende põhjal võib lugeja veidigi eeldada, millest juhtkiri rääkima hakkab. Ajakirjandusteoreetikud on aga enamasti rõhutanud, et ainuüksi pealkirja lugedes peaks olema enam-vähem selge, millest artikkel rääkima hakkab.

Kui tulla tagasi *eesmärgi* väljendamise küsimuse juurde, võib teha üldistuse, et see on paljuski seotud *seisukoha* väljendamisega, s.t mida selgemini tuleb juhtkirja tekstist välja seisukoht, seda paremini võib aru saada artikli eesmärgist. Kui aga seisukoht jääb n-ö teemale alla või ollakse selle väljendamisel liigselt ettevaatlik või neutraalne, võib jääda vajaka ka eesmärgipärasust. Arvamuskirjutise funktsioon aga selles seisnebki, et väidete esitamise kaudu tuua lugejani kirjutaja või väljaande seisukoht. Eesmärgi väljendatuse valimis kirjeldatud juhtkirjades võtab kokku tabel 1.

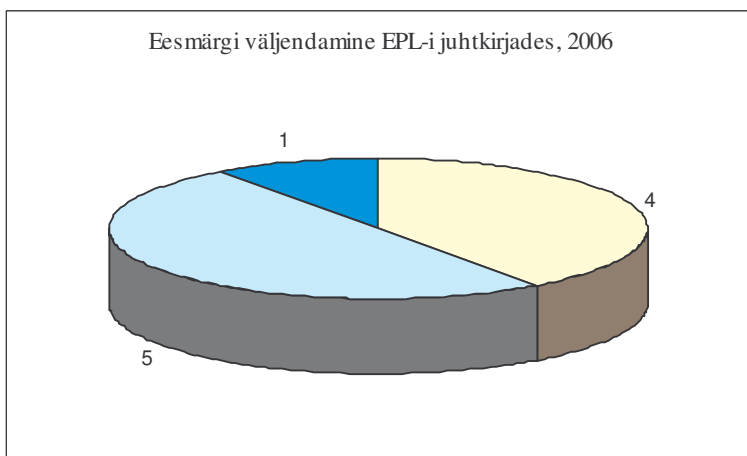
Tabel 1. Eesmärgi väljendamine juhtkirjades.

Ilmumise kuupäev	Pealkiri	Eesmärk väljendatud	Eesmärk peidetud, juurdemõeldav	Eesmärk puudub
3. jaanuar 2006	«Tikkudega gaasitoru kõrval»		x	
4. jaanuar 2006	«Kui õng enam ei aita»	x		
5. jaanuar 2006	«Uue üldplaani ootel»		x	
6. jaanuar 2006	«Väsimatu natsikütt»	x		
9. jaanuar 2006	«Võime olla uhked»		x	
10. jaanuar 2006	«Riskikapital ei ole võluvits»	x		
11. jaanuar 2006	«Töö nagu iga teinegi»		x	
12. jaanuar 2006	«Suurim erastamisfarss»		x	
13. jaanuar 2006	«Meie igapäevane sõimusõna Aafrika»			x
14. jaanuar 2006	«Meie lubame, teie vastutate»	x		
KOKKU:		4	5	1

Võrdlevalt saab juhtkirjade suhtarvu lõikes vaadata eesmärgi esitamise selgust ka R. Kallase (2001) ja käesoleva töö autori uurimistulemusi kõrvutades. Selgub, et Eesti Päevalehe hilisema perioodi juhtkirjades kaldub eesmärgi väljendamine pigem juurdemõeldava poole. Kasvanud nn peidetud eesmärgiga juhtkirjade arv ja kahanenud selge ja otsesõnalise eesmärgi väljendamine juhtkirjas. Allolevatelt diagrammidelt võib näha, et Päevalehe juhtkirjade sekka satub ikka aegajalt ka selliseid tekste, millel eesmärk sootuks puudub.



Joonis 3. Eesmärgi väljendamine Eesti Päevalehe 26-s juhtkirjas aastal 2001. Eesmärk selgelt väljendatud – 12 juhtkirja, eesmärk peidetud – 11 juhtkirja, eesmärk puudub – 3 juhtkirja.



Joonis 4. Eesmärgi väljendamine Eesti Päevalehe 10-s juhtkirjas aastal 2006. Eesmärk selgelt väljendatud – 4 juhtkirja, eesmärk peidetud – 5 juhtkirja, eesmärk puudub – 1 juhtkiri.

3.3 Eksperimendis kasutatud juhtkirjade struktuur

Tekstide struktuuri üksikasjalikuks analüüsimiseks valiti välja kaks näidisjuhtkirja ning liiguti edasi 2. peatükis kirjeldatud juhtnööridele tuginedes väiksemate üksuste kaupa. Esiteks vaadati, kuidas on formuleeritud juhtkirja eesmärk ning pealkiri ja mil moel on need teineteisega seotud. Teiseks märgiti ära põhilised väited ja nende juurde kuuluvad näited. Kolmandaks määratleti teksti foon ja visuaalne väljavõte ning viimaks joonistati juhtkirja struktuur välja skeemina, mille ülesehitus on tuttav 1. peatükist.

3.3.1 Juhtkirja nr 4 struktuur

Käesoleva aasta jaanuaris oli lehtedel taas põhjust kirjutada natsikurjategijaid kohtu ette toonud Wiesenthali Keskusest (Kodulehekülje www.wiesenthal.com andmetel on 1977. aastal asutatud keskus rahvusvaheline juudi inimõiguste organisatsioon, mis kaitseb holokausti mälestust ja mille rajas Teise maailmasõja ajal Auschwitzist eluga pääsenud Simon Wiesenthal.), täpsemalt väljendudes selle Jeruusalemma osakonna direktorist dr Efraim Zuroffist. Viimase nõudmisel algatati kriminaalmenetlus väliseestlasest ärimehe ja kunstikoguja Harry Männili vastu, keda süüdistati inimsusevastaste kuritegude toimepanemises Teise maailmasõja ajal. Jaanuaris 2006 jõudis uurimine punkti, kus Männili süüd ei suudetud tuvastada ning kriminaalasi lõpetati. Tõenäoliselt ajendatuna E. Zuroffi avaldustest Eesti uurimisorganite aadressil sündis 6. jaanuaril Eesti Päevalehe arvamusküljel juhtkiri «Väsimatu natsikütt».

Eesmärk ja pealkirja vastavus sellele

Juhtkirja eesmärk sisaldub artikli pealkirjas, millega iseloomustatakse Efraim Zuroffi ja ühtlasi ka Wiesenthali Keskuse tegevust, iseäranis Eestis. Pealkiri «Väsimatu natsikütt» ironiseerib E. Zuroffi innukuse üle leida Eestist mõnda omaaegset juutide suhtes kuritegelikult käitunud inimest ja teda kohtu ette saata. Juhtkirjas viidatakse Harry Männili kohtuasjale ja viie aasta pikkusele uurimisele, mis aga ei näita, et Männil oleks osalenud juutide aresteerimisel, piinamisel või hukkamisel. Sellest hoolimata on Zuroff esitanud uusi nõudmisi ja tituleerinud Eesti uurimisorganid «ebakompetentseteks ja korrumpeerunuteks».

Juhtkirja teksti on kodeeritud küsimus poliitilisest korrektsusest – kas Zuroffi kohta saab välja öelda kõike, mida ajakirjanik(ud) tahaks(id)? Päevalehe toimetuse hoiab end tagasi ja vihjab oma tundmustele hoopis Zuroffi sõnavalingu avaldamise kaudu. Nimetas ju Zuroff kriminaalmenetluse lõpetamist «aktiivse natside kaastöötaja pateetiliseks puhtakspesemiseks poliitilistel põhjustel». Lisaks sellele tituleeris ta Eesti uurimisorganid «ebakompetentseteks ja korrumpeerunuteks».

Pealkirja avavad paremini juhtlõik:

Pärast paari aastat suhtelist vaikust on natsikiüt Efraim Zuroff taas Eesti vastu sõtta astunud;

ja sellele järgnev sissejuhatus:

Pärast seda, kui ei kaitsepolitsei ega ka riigiprokuratuur ei tuvastanud Venezuelas elava eestlasest ärimehe Harry Männili süüd inimsusevastastes kuritegudes, nimetas Zuroff kriminaalmenetluse lõpetamist «aktiivse natside kaastöötaja pateetiliseks puhtakspesemiseks poliitilistel põhjustel».

Eesmärgi juurde kuulub tinglikult üks osa foonist (skeemis tähistatud F), mis toob paralleeli huumori ja satiiri valdkonnaga ning annab mõista, et Efraim Zuroff ei oska ellu suhtuda eneseirooniliselt.

Tabavalt võttis Zuroffi tegevuse kokku Andrus Kivirähk, kelle sõnul tulevad juutidele Zuroffi tegevusest hoopis enam kasuks Woody Alleni filmid, kus visatakse võllanalja omaenese rahvuse ning isegi holokausti üle ning näidatakse, et juudid on vaimukad ja vahvad inimesed.

Artikli teema eeldab lugejalt a) lähiajaloo tundmist; b) väljendite nagu «nats», «natsikuritegu», «poliitiline politsei» mõistmist; c) sündmuse konteksti teadmist, mis viitab just juudi rahvusest inimeste vastu suunatud väärkohtlemisele 1930ndate aastate Eestis ja terves Euroopas ning mis kõige tähtsam, juhtkirjas figureerivate tegelaste nimede ja tegevuste seostamist ajaloo- ja tänapäevasündmustega. Nendega mitte kursis oleval lugejal võib juhtkirja lugedes tekkida isegi küsimus: kes õigupoolest on Efraim Zuroff ja Harry Männil?

Teksti toimetamise seisukohast võib artikli lugeda mõõdukalt arusaadavaks – kasutatud ei ole vähetuntud võõrsõnu, lauseehitus on selge ja konkreetne ning laused mõõduka pikkusega.

Väited ja näited

Juhtkirjas esitatud põhitees, teksti «selgroog» kannab endas toimetuse seisukohta nii Zuroffi tegevuse kui natsikuritegude temaatika ja tagantjärele peetavate protsesside kohta üldisemalt.

Põhitees (skeemis PT):

Eesti Päevaleht ei väida, et Eestis polnud ühtegi natsikuritegusid toime pannud inimest. Aga iga kuritegu vajab tõendamist.

Põhiteesile järgneb selgitus (skeemis S1):

Pärast ligi viie aasta pikkust ülimahukat uurimist leidsid uurimisorganid tõendeid Männili kuulumise kohta poliitilisse politseisse, kuid ei leitud tõendeid, mis oleksid kinnitanud tema osalemist juutide aresteerimisel, piinamisel või hukkamisel.

Sellest kasvab omakorda välja selgituse selgitus (skeemis S1`1):

Zuroffi avaldus on seda õõnsam, et ta ise ei aidanud kuidagi uurimisele kaasa. Kummastav on ka väide, et USA justiitsministeeriumil olevat materjale, mis tõendavad Männili süüd.

Väited ilmestatakse näitega (skeemis N1):

2001. aastal käivitatud kriminaalmenetluse raames tegi kaitsepolitsei dokumentide väljanõudmiseks õigusabipalved paljude teiste riikide seas ka USA-le.

Juhtkirjas on põhiteesi paikapidavusele lisatud kaalu antiteesi kaudu (skeemis AT).

Ehkki Efraim Zuroffi juutide kaitsmise siiruses pole põhjust kahelda, on küsitav, kas tema valitud vahendid annavad ka soovitud tulemuse.

Eesti Päevaleht on esiteks seisukohal, et Zuroffi süüdistustel puudub alus ja Männili kuritegusid ei ole suudetud tõestada. Teiseks, kui ka Zuroff ja Wiesenthali Keskus on põhimõtteliselt väljas nõ õige asja eest, jätavad soovida nende vahendid ja motiivid väidetavate süüdlaste kohtu ette toomisel.

Antiteesi ilmestatakse näitega (skeemis N2):

Meenutagem tema paari aasta tagust avaldust, et natsikuriteod olid palju hullemad kui kommunistlikud kuriteod.

Juhtkirja lõpuosas teeb toimetuse üldistus selle kohta, milliseid tundeid võivad Zuroffi karmisõnalised avaldused eestlastes esile kutsuda, esiteks näites nr 2 toodud väite põhjal. Kommunistlikuritegude otseseks ohvriks olnud eestlastele on see valus teema. Siit ka peamine üldistus (skeemis Ü):

Kindlasti solvas selline avaldus paljusid eestlasi, kes ise või kelle lähedased pidid küüditamise vm inimsusevastaste kuritegude tõttu kannatama.

Üldistusest kasvab välja teisigi arendusi, mis võis paralleelselt solvumisega eestlaste meeltes maad võtma hakata (skeemis Ü`1).

Lisaks solvumistele külvavad taolised avaldused ka paranoiat.

Üldistuse juurde kuulub omakorda näide (skeemis N3):

Pole ime, kui mõni tobuke sai kinnitust oma usule juutide ülemaailmsest vandenõust, kui kuulis Zuroffi ähvardust, et Eesti ei pääse EL-i ja NATO-sse, kui natsikurjategijaid ei paljasta.

Kokkuvõtvalt, põhitees (skeemis PT) on ühtlasi kõige tugevam tees, milles tuuakse ära kogu protsessi sisu ja tulemus ning antakse hinnang probleemi edasisele saatusele. Väites sisaldub õigeksmõistmisotsus Harry Männilile juutide vastu suunatud väidetavates kuritegudes ning hukkamõist Efraim Zurofi ja Wiesenthali Keskuse aadressil eriti selles osas, mis puudutab Eesti ja eestlaste süüdistamist natsismis jm taolises. Väitele lisab kaalu asjaolu, et viidatakse ametlikule otsusele õiguskaitseministeeriumi ja selle ütluses on vähem ajakirjandusväljaande omast tõlgendamisvabadust või meelevaldsete üldistuste tegemist.

Foon ja visuaalne väljavõte

Juhtkirja foon (skeemis F) on sissejuhatus teemasse, mis antakse artikli juhtlõigu näol.

Pärast paari aastat suhtelist vaikust on natsikütt Efraim Zuroff taas Eesti vastu sõtta asunud.

Avalõik on sõnakasutuselt utreeritud, ebatäpne ja liialdatud (väljendeid *natsikütt* ja *sõtta asunud*).

Juhtlõigule järgnev lause on samuti osa foonist.

Pärast seda, kui ei kaitsepolitsei ega ka riigiprokuratuur ei tuvastanud Venezuelas elava eestlasest ärimähe Harry Männili süüid inimsusevastastes kuritegudes, nimetas Zuroff kriminaalmenetluse lõpetamist «aktiivse natside kaastöötaja pateetiliseks puhtakspesemiseks poliitilistel põhjustel». Lisaks tituleeris ta Eesti uurimisorganid «ebakompetentseteks või korrumpeerunuteks».

Lõik on selgitus avalausele ning annab juba realistlikumalt aimu juhtkirja teema või peaprobleemi olemusest.

Foon on juhtkirja eesmärgiga otseselt seotud ja «joonistab» raamistikku, milles edasine probleemi lahkamine poolt- ja vastuargumentidega toimuma hakkab.

Juhtkirja lõpuosas olevat tekstilõiku võib samuti pidada teemakajastuse fooniks.

Kuigi tegemist on mitte niivõrd sündmuste tagamaale valguse heitmise, kuivõrd

teemakohase paralleeli tõmbamisega Wiesenthali keskuse tegevuse ja filmikunsti vahel. Õigemini parafraseerib Eesti Päevalehe toimetuse eesti menukirjanik Andrus Kivirähki, kes on Zuroffi ette heitnud huumorimeele puudumist, mis tema tegevuse ebaõnnestumises Eestis oma osa võib mängida.

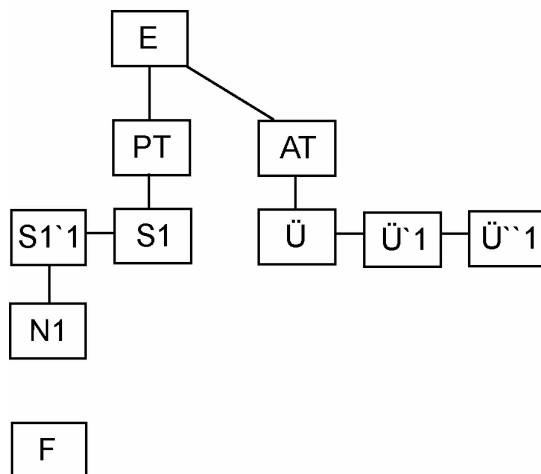
Tabavalt võttis Zuroffi tegevuse kokku Andrus Kivirähk, kelle sõnul tulevad juutidele Zuroffi tegevusest hoopis enam kasuks Woody Alleni filmid, kus visatakse võllanalja omaenese rahvuse ning isegi holokausti üle ning näidatakse, et juudid on vaimukad ja vahvad inimesed.

Mainitud osa foonist aitab esile tuua pealkirjas väljendatud eesmärki.

Visuaalselt eristuvad muust tekstist esiteks pealkiri, mis leidis omaette analüüsimist üle-eelmises alalõigus ja teiseks juhtlõigu esimesed sõnad (*Pärast paari aastat*) ning loo kolmanda paragrahvi esimesed sõnad (*Zuroffi avaldus*), mis on trükitud tunduvalt suuremas kirjas. Visuaalsed väljavõtted ei ole mõeldud niivõrd mainitud sõnade vii lausekatkete sisuliseks toonitamiseks, vaid teksti liigendamiseks ja lugemise hõlbustamiseks, juhtides tähelepanu uue mõtteliini sissetoomisele.

Juhtkirja skeem

Juhtkirja «Väsimatu natsikütt» tekstiskeem on kujutatud joonisel 5.



Joonis 5. Juhtkirja nr 4 skeem.

3.3.2 Juhtkirja nr 5 struktuur

7. jaanuaril toimus Otepääl maailmakarika etapivõistlus suusatamises. Eesti sportlased kahjuks kuldmedaleid ei võitnud, kuigi väga loodeti. Spordisõpru morjendas väga, et Kristina Šmigun kaotas norralannale Hilde Pedersenile 10-kilomeetri sõidus kahe sekundikümnendikuga ja tuli hõbedale.

Eesti Päevaleht pidas esmaspäeval, 9. jaanuaril Otepää sündmusi tähtsaimaks ning avaldas juhtkirja pealkirjaga «Võime olla uhked», milles jagus küllaga optimistlikku tooni eestlaste suutlikkuse aadressil. Artikkel ei keskendunud niivõrd sportlikele tulemustele kui võimekusele rahvusvahelisel tasemel (spordi)üritusi korraldada ja teleülekandeid eetrisse anda.

Eesmärk ja pealkirja vastavuses sellele

Selgelt sõnastatud eesmärk juhtkirjal puudub, see tuleb juurde mõelda.

Eesmärk sisaldub osaliselt küll juhtkirja pealkirjas «Võime olla uhked», kui leida vaste mõtte teisele poolele, mis vastaks miks-küsimusele. Lauset võiks jätkata näiteks nii: «...sest eestlased suudavad».

Suudavad mida? Esiteks, rahvusvahelisel (tipp)tasemel suurüritusi korraldada. Näiteks Eurovisioni lauluvõistluse teleülekannet või suusatamise maailma-karikaetappe. Juhtkirja kirjutaja on kinni haaranud just viimasest sündmusest.

Teiseks, juhtkirjast võib välja lugeda, et eestlased on ka head sportlased, eeskätt suusatajad. Sellele viitab mõte: «Suusatamine on Eesti rahvusala, mis teeb läbi suuri muutusi.»

Juhtkirja ülesehitus ei ole sujuv ja loogiline. Eesmärk ei ole ühemõtteliselt väljendatud, omavahel konkureerib vähemalt kolm erinevat mõtteliini.

Juhtkirja kesksest väitest annavad tunnistust järgmised tsitaadid:

...oleme võimelised korraldama tipp-tasemel maailmakarika suusaetappe.

Otepääl toimis kõik: logistika oli tasemel, telepilt korras, külastajaid kohal rekordarv, lisaks 30–40 miljonit vaatajat Euroopas.

Kahjuks jääb juhtkiri selliste iseloomulike osade nagu a) seisukoht; b) probleemi selgitus; c) ajaliselt värske vaatenurk; d) professionaalne faktide interpreteerimine jmt puudumise tõttu mõttevaeseks. Tekib hoopis küsimus, miks selline artikkel juhtkirja rubriigis ilmub? Millist ühiskondlikult olulist või aktuaalset probleemi lahkab? Nendele küsimustele juhtkirja lugedes vastust ei saa.

Teisalt ei saa eitada, et suusatamise maailmakarikaetapi võistluste toimumine Otepääl iseenesest on Eesti jaoks oluline (spordi)sündmus, kuid seda oleks saanud käsitleda argumenteeritumalt ja korrastatumalt.

Võistluste kajastamisele pühendas Eesti Päevaleht ka 9. jaanuari spordileht. Spordileht 16-st leheküljest esimesed neli.

Väited, näited ja visuaalne väljavõte

Juhtkirja põhitees on sõnastatud antiteesi ümberlükkamise kaudu. Antitees sisaldub juhtlõigis (skeemis tähistatud AT).

Eestlaste enesehinnang on sageli madal, seda süvendavad ka läänlaste skeptilised hoiakud: kas need endised N Liidu maad üldse suudavad asju Euroopa moodi korraldada?

Järgnevalt arendab juhtkirja koostaja kolme erisuunalist teemaliini. Neist esimene püüab ümber lükata vastuväidet eestlaste võimekuse kohta rahvusvahelisel tasandil midagi korda saata (skeemis PT1).

Otepääl toimus kõik: logistika oli tasemel, telepilt korras, külastajaid kohal rekordarv, lisaks 30–40 miljonit vaatajat Euroopas.

Põhitees nr 1 toetab ka juhtkirja eesmärki «võime olla uhked, sest eestlased suudavad...»

Teine teema (skeemis PT2), mille juhtkirja kirjutaja tõstatab, on:

Suusatamine on Eesti rahvusala, mis teeb läbi suuri muutusi.

See väide saab ka laienduse selgituse näol (skeemis S1).

Enam ei võistle lihtsalt suusatajad, vaid nagu kergejõustikuski on tegemist sprinterite, mailerite ja maratoonlastega.

Tuuakse näiteid, (skeemis N1 ja N2):

Esimene spetsialiseerumine toimus juba uisusammu leiutamisega, nüüd siis ka distantsepidi.

Raul Ollet juba sprintima ei pane ja vaevalt Kristina Šmigungi jõuaks maratonil tippu.

Ootamatult kerkib kolmaski arutlusliin (skeemis PT3), mis esitatakse küsimuse vormis:

... millal tulevad taliolümpiamängud Eestisse?

See on küsimus, mida olevat kord küsitud Eesti Televisiooni spordikommentaatorilt Lembitu Kuuselt. Järgnebki selgitus (skeemis S1):

Kuuse poolest tulgu kas või kohe, aga enne peab siin toimuma mõni maalihe või jääaeg, et me saaksime korraldada ka mäesuusatamisalasid.

Tuuakse näiteid (skeemis N3 ja N4) mujalt maailmast, kus spordialasid omavahel riikide lõikes jagatakse:

Kuid miski pole võimatu, sest juba on näiteid suurvõistlustest, mis peetakse korraga eri riikides.

Jalgpall on siin otseseks eeskujuks. Nii võiks rääkida läbi Norraga, et nemad korraldaksid mäealad, meie askeldaksime allpool.

Visuaalselt on juhtkirjas lisaks pealkirjale suurema kirjaga rõhutatud artikli esimesi sõnu (*Eestlaste enesehinnang*) ja neljanda paragrahvi esimest sõna (*Suusatamine*). Need rõhutused märgivad artiklis n-ö hingamiskohti ja aitavad teksti liigendada. Loo keskel tehtud väljavõtte märgib uue mõtte või teema sissetoomist läbivasse arutluskäiku.

Foon ja müra

Juhtkirja foon (skeemis F) on juhtlõigule järgnev tekstilõik, milles tuuakse ära tagamaad, miks eestlastel on olnud end ajalooliselt raske tõestada õnnestujatena, kuigi potentsiaali ju on.

Nii oli see enne Eurovisiooni ning läks ka tükk aega tõestamaks, et oleme võimelised korraldama tipptasemel maailmakarika suusaetappe. Kuid ongi hea – see sundis mobiliseerima parimad jõud ja nii nagu Eurovisioonigi puhul, kuuleme tagantjärele vaid kiidusõnu.

Juhtkirjas sisaldub teemasse mittepuutuvaid lõike. Põhiteesi järel tuleb lõik, mida võib käsitleda mürana (skeemis M).

Kes tahab aasta pärast uuesti Otepäele minna, on hotellikohtade broneerimisega juba nüüd lootusetult hiljaks jäänud.

Samamoodi on järgmiste tekstiosade näol tegemist müraga:

Kiitma peab ka meie põhivaenlast Ilmataati.

Mida veel tahta? Võib ainult taga nutta neid õnnetuid kahte sekundikümnendikku. Kusagil mujal oleks see pisiasi ehk ära korraldatud. Kuid ega meie omad suuri sihte ei seadnudki – Torino on ju alles ees.

Need lõigud ei aita juhtkirja mõttel ja eesmärgil esile tulla. Pigem mõjuvad mainitud laused segava faktorina.

Toimetaja kommentaar

Päevalehe arvamustoimetuse juhataja Urmet Kook selgitas intervjuus bakalaureusetöö autorile juhtkirja «Võime olla uhked» koostamise tagamaid.

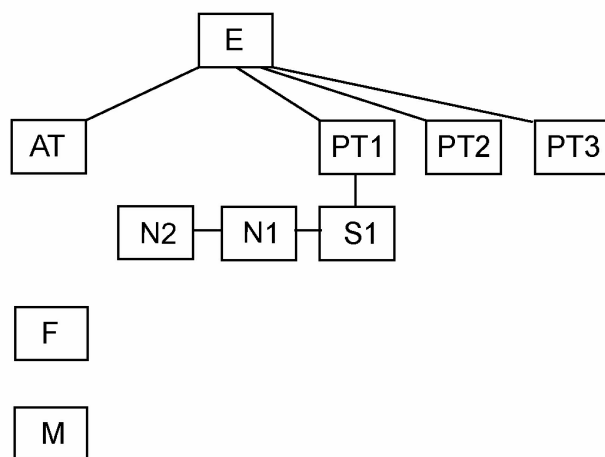
«Tegu on pühapäeval kirjutatud juhtkirjaga ehk ajakirjaniku jaoks kõige ebasobivama ehk tüüpilise vaikse nädalavahetusega. «Juhtkirjanik» pidi ilmselt lähtuma sellest, et kõige olulisem sündmus tol nädalavahetusel oli suusatamise MK-etapp Otepääl. On ju aastaid meid lahterdatud «endiste» hulka ehk pandud kahtluse alla meie võimekus olulisi üritusi korraldada. Eks juhtkirjanik, kahjuks ei mäleta ma, kes konkreetselt, püüdis selle juhtkirjaga süstida teatavat positiivsust: et me saame ka suurte ürituste korraldamisega hakkama ja saaksime ka kordi suurematega hakkama.» (Kook 2006)

U. Koogi ütlus kinnitab kõnealuse juhtkirja lugemisel tekkinud kahtlust, et n-ö nädalavahetuse aegne vastutus on peamiselt jäänud juhtkirja koostaja õlule ja nii ei ole artikkel pälvinud toimetamise seisukohalt suuremat tähelepanu. Võib-olla olnuks argipäevase tööruutiini tulemusena juhtkirja ülesehitus selgem, teesid tugevamad ja teemale lähenemine konkreetsem.

Antud juhtkirja näitest lähtudes võib järeldada, et toimetuse ja toimetaja rolli väljaande seisukoha vormimisel on võimatu alahinnata. Toimetuse poolne enesekontroll, mitte ajakirjaniku või autori tasandil sõnavabadust piirav, vaid artiklite professionaalselt ühtlase taseme tagamise üks komponente on vesi hea ajakirjanduse veskile. Kahjuks ei ole see mehhanism väga hästi toiminud juhtkirja «Võime olla uhked» koostamisel. Nõrgast ülesehitusest annab tunnistust ka alljärgnev tekstiskeem.

Juhtkirja skeem

Juhtkirja «Võime olla uhked» tekstiskeem on kujutatud joonisel 6.

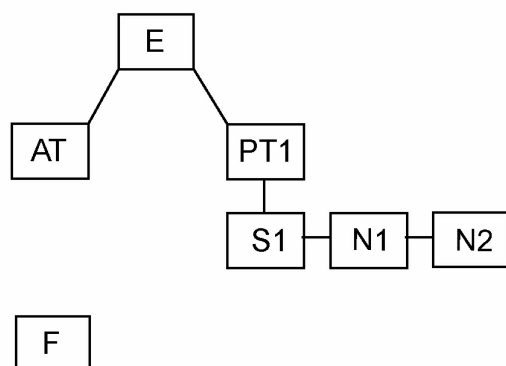


Joonis 6. Juhtkirja nr 5 skeem.

Juhtkirja korrigeeritud skeem

Kuidas võiks juhtkirja nr 5 struktuuri arusaadavuse huvides parandada? Võimalus oleks jätta ära a) müra, s.t tekstilõigud, mis on oma sisult eksitavad ja asjassepuutuvat infot ei anna; b) mõttearendused 2 ja 3 (kulgevad kumbki oma suunas), millel puudub otsene seos põhiteesiga ning millega ei jõuta välja olulise üldistuse või järelduseni.

Juhtkirja nr 5 skeem parandatud kujul.



Joonis 7. Juhtkirja nr 5 korrigeeritud skeem.

3.4 Eksperimendi tulemused

Enne arusaadavuse eksperimendi koondtulemuste esitamist tuleb märkida, et juhtkirjade lugemiseks ei olnud ükski katsealune ekstra valmistunud, ka ei olnud keegi neist katses kasutatud juhtkirju varem lugenud. Katse korraldati spontaanselt, lugejalt esmase vastukaja saamiseks.

Katse tulemustele avaldas kahtlemata mõju situatsiooniline erinevus – väljaandest eraldi seisva artikli(te) lugemine *versus* harjumuspärane ajalehelugemine, kus lugeja keskendub tervele väljaandele, nii juhtkirjale kui sellega seotud uudisele, viibides lugemise ajal teatud mõttes meediaväljaande mõjusfääris. Viimasel juhul saab lugeja kahtlemata terviklikuma pildi päeva aktuaalsematest sündmustest ja nende käsitlemisest, mis omakorda hõlbustab arusaamist.

Katse korraldamise ajal keskenduti aga kahele konkreetsele artiklile ning selle lugemise ja küsimustele vastamise hetkeks oli kriminaalmenetluse lõpetamisest Harry Männili vastu ja Otepää maailmakarikaetapi suusavõistlusest möödunud ligi kuu aega. Seetõttu tekkisid vastajatel loetu suhtes paratamatult pigem üldist kui detailset laadi seosed.

Katse, mis mõõtis 10 katsealuse arusaamist kahest eespool analüüsitud juhtkirjast «Väsimatu natsikütt» (juhtkiri nr 4) ja «Võime olla uhked» (juhtkiri nr 5), tulemusena selgus, et esimene katse keskmes olev tekst osutus kokkuvõttes paremini arusaadavaks kui teine. Aritmeetilised keskmised koondtulemused näitasid, et skaalal arusaamine (adekvaatne) täielik-puudulik, kus 1 punkt tähistas täielikku ja 5 punkti puudulikku arusaamist, jagunesid järgmiselt – «Väsimatu natsikütt» sai 1,82 punkti ja «Võime olla uhked» 2,42 punkti.

Alljärgnevalt on katse tulemused esitatud kokkuvõtliku tabelina.

Tabel 2. Arusaamist mõõtvate katse keskmised koondtulemused kategooriate kaupa.

Kategooriad	Juhtkiri nr 4	Juhtkiri nr 5
A Kokkuvõtte teksti põhisisust (1 – küllaltki täpselt; 2 – mitte päris täpselt; 3 – valesti või üldse mitte)	$A_1 + A_2 + A_3 : 3 = A$ $A = 1,7$	$A_1 + A_2 + A_3 : 3 = A$ $A = 2,1$
A ₁ Eesmärk	1,4	1,9
A ₂ Põhitees(id)	1,5	2,1
A ₃ Teisejärgulised üldistused, näited jmt	2,2	2,6
B Eesmärgi formuleerimine (1 – formuleeritud; 2 – vastavus osaline; 3 – ebaadekvaatne)	1,4	1,9
C Teema olulisus (1 – väga oluline; 2 – oluline; 3 – oluline, kuid ebahuvitav; 4 – väheoluline; 5 – ebaoluline)	2,3	3,8
D Teksti mõttest arusaamine (1 – väga kerge; 2 – kerge; 3 – suhteliselt kerge; 4 – suhteliselt raske; 5 – raske)	2,6	3,6
E Koondhinnang sisust ja mõttest arusaamisele (1 – täielik, adekvaatne; 2 – küllaltki täielik; 3 – osaline; 4 – üsna vähene; 5 – puudulik) <i>Arvestatud kõiki kategooriaid v.a kategooria C – teema olulisus</i>	$A + B + D : 3 = E$ $E = 1,82$	$A + B + D : 3 = E$ $E = 2,42$

3.4.1 Juhtkirjade põhisisust arusaamine

Intervjuude käigus paluti katses osalejatel teha esiteks lühikokkuvõtte tekstide sisust.

Sisukokkuvõtte formuleerimise juures jälgiti, kas ja kuidas mainis katses osaleja a) eesmärki; b) põhiteesi; c) teisejärgulisi üldistusi ja näiteid. Iga kategooria puhul lähtuti kolme punkti skaalast: 1 – küllaltki täpselt, 2 – mitte päris täpselt, 3 – valesti või üldse mitte.

Põhisisu kokkuvõtetest selgus, et vastajad mainisid täpsemini juhtkirja nr 4 eesmärki ja põhiteesi. Teisejärgulised üldistused said üldiselt väiksema tähelepanu osaliseks. Oluliste tekstiosadena mainiti näidet: «2001. aastal käivitatud kriminaalmenetluse

raames tegi kaitsepolitsei dokumentide väljanõudmiseks õigusabipalved paljude teiste riikide seas ka USA-le.» Artikli eesmärgile lähedaseks lõiguks, kus anti humoristi parafraseerimise kaudu mõista toimetuse seisukohast artikli peategelase suhtes: «Tabavalt võttis Zuroffi tegevuse kokku Andrus Kivirähk, kelle sõnul tulevad juutidele Zuroffi tegevusest hoopis rohkem kasuks Woody Alleni filmid, kus visatakse võllanalja omaenese rahvuse ning isegi holokausti üle ning näidatakse, et juudid on vaimukad ja vahvad inimesed.»

Sisukokkuvõtte keskmised tulemused saadi eesmärgi, põhiteesi(de), teisejärguliste üldistuste ja näidete mainimise eest saadud punktide jagamise teel 3-ga, mis tähistasid kolme kategooriat (kokkuvõtte teksti põhisisust = eesmärk + põhitees(id) + teisejärgulised üldistused ja näited : 3). Juhtkirjade sisukokkuvõtete punktisummade jagamisel vastajate arvuga sai juhtkiri nr 4 kolme punkti skaalal 1,7 punkti ja juhtkiri nr 5 2,1 punkti.

Tabel 3. Sisukokkuvõtte sõnastamine (sisukategooriate nagu eesmärk, põhitees, üldistused, näited) vastajate lõikes.

Kokkuvõtte teksti põhisisust, küsimus nr 1

(1 – küllaltki täpselt, 2 – mitte päris täpselt, 3 – valesti või üldse mitte;

E – eesmärk, PT – põhitees, Ü – üldistus, N – näide)

	Juhtkiri nr 4			Juhtkiri nr 5		
	E	PT	Ü, N	E	PT	Ü, N
Vastaja nr 1	1	1	2	2	3	3
Vastaja nr 2	1	2	3	2	2	3
Vastaja nr 3	2	1	1	2	2	3
Vastaja nr 4	1	1	2	3	3	3
Vastaja nr 5	1	1	2	1	1	2
Vastaja nr 6	2	2	1	2	2	2
Vastaja nr 7	1	1	2	1	1	2
Vastaja nr 8	1	1	3	1	2	3
Vastaja nr 9	2	3	3	2	3	3
Vastaja nr 10	2	2	3	2	2	2
Keskmine	1,4	1,5	2,2	1,8	2,1	2,6

3.4.2 Juhtkirjade eesmärgi formuleerimine

Arusaadavuse katse küsimusega nr 2: *milles seisnes juhtkirja sõnum, mida taheti artikliga öelda?* jälgiti, kas ja kuidas sõnastas katses osaleja kummagi juhtkirja eesmärgi. Vastusele tuginedes märgiti üles, kas vastaja formuleeris eesmärgi adekvaatselt (1 punkt), tegi seda osaliselt (2 punkti) või ebaadekvaatselt (3 punkti).

Juhtkirja nr 4 («Väsimatu natsikütt») puhul formuleeris eesmärgi korrektselt 10-st vastajast 6, osaliselt aga 4. Ebaadekvaatset vastust intervjuu käigus ei antud. Näidetena formuleeritud eesmärgist (hinnang Efraim Zuroffi Eestis tegutsemise meetodite kohta) võib tuua väljavõtted järgmistest lühiintervjuudest.

Vastaja nr 1: «See on vastulause Zuroffi tegevuse kohta, et ta ei toimi õigesti. Juhtkirja kirjutaja aktsepteerib kõiki pooli, kuid leiab samas, et Zuroffil ei ole alust niimoodi süüdistada... nii Männilit kui Eesti riiki. Mitte kusagilt ei ole tulnud välja, et Männil oleks tõepoolest süüdi asjades, milles teda süüdistatakse. Ja Männil ei ole salanudki, et ta poliitilises politseis töötas, kuid tema ei osalenud juutide tapmises.»

Vastaja nr 4: «Artikkel taunib Zuroffi tegevust, viisi, kuidas ta oma eesmärgid Eestis püüab saavutada.»

Vastaja nr 7: «Minu meelest tahetakse artiklis öelda, et vahendid, mida Zuroff kasutab, ei ole õiged süüdistamine ja teiste mustamine.»

Osaliselt eesmärgile vastavad vastusenäited on järgmised.

Vastaja nr 6: «Tahetigi näidata, et Zuroff on naljamees. Halvas mõttes. See, kuidas ta oma eesmärgid Eestis püüab saavutada... valede võtetega.»

Juhtkirja nr 5 («Võime olla uhked») lugedes vastas artikli eesmärgi puudutavale küsimusele adekvaatselt 10-st vastajast 2, osaliselt kattus eesmärgi sõnastamine 7 juhul. Ebaadekvaatselt sõnastatud eesmärgi esines 1 juhul. Näide formuleeritud eesmärgist (võime olla uhked, sest me suudame...) on järgmine.

Vastaja nr 8: «Eesti ja eestlased on tublid ja suudavad korda saata palju. Oleme edukad nii sportlike sooritustes kui võistluste või ka muude maailma tasemel ürituste korraldamises. Loo mõttest arusaamiseks peab muidugi eelnevalt olema kursis sellega, et Otepääl toimus edukalt MK-etapp.»

Osaliselt formuleeritud eesmärgi sõnastamise näited:

Vastaja nr 6: «Siin räägitakse kõige enam suusatamisest, et eestlased on suusarahvas ja me suudame hästi korraldada maailmakarikavõistlusi. Kui võtame end kätte, siis suudame kõike teha. Isegi olümpiamänge korraldada, aga siin on geograafiline asukoht ainus takistus.»

Vastaja nr 3: «Looga tahetakse öelda, et Eesti ei pea ennast alahindama. Oleme suutelised rohkemaks.»

Juhtkirjade nr 4 ja 5 eesmärgi adekvaatset formuleerimist mõõtvaid koondtulemusi kõrvutades on juhtkirja nr 4 keskmine tulemus 1,4 ja juhtkirja nr 5 keskmine tulemus 1,9 punkti, jäädes pigem osalise vastavuse lähedale (1 – eesmärk formuleeritud; 2 – eesmärk formuleeritud osaliselt; 3 – eesmärk sõnastatud ebaadekvaatselt).

Eesmärgi sõnastamise poolest ei olnud katses kasutatud juhtkirjas sugugi võrdsed. Kui võrrelda kummagi juhtkirja eesmärki puudutava küsimuse vastuseid omavahel, s.t liita kokku korrektselt eesmärgi formuleerinud vastuste arv, saame juhtkirja nr 4 puhul *parima tulemuse* väärilisi vastuseid koguarvust 2/3 ja juhtkirja nr 5 puhul 1/3. Vahe kahe juhtkirja eesmärgist arusaamises lugejate jaoks on ilmselge.

Alljärgnevas tabelis on kõrvutatud eesmärgi formuleerimist puudutava ülesande tulemused.

Tabel 4. Eesmärgi formuleerimine (katse küsimus nr 2: milles seisnes juhtkirja sõnum, mida taheti artikliga öelda?).

Eesmärgi formuleerimine, küsimus nr 2

(1 – formuleeritud, 2 – vastavus osaline, 3 – ebaadekvaatne)

	Juhtkiri nr 4	Juhtkiri nr 5
Vastaja nr 1	1	2
Vastaja nr 2	1	2
Vastaja nr 3	2	2
Vastaja nr 4	1	3
Vastaja nr 5	1	1
Vastaja nr 6	2	2
Vastaja nr 7	1	2
Vastaja nr 8	1	1
Vastaja nr 9	2	2
Vastaja nr 10	2	2
Keskmine	1,4	1,9

Alljärgnevalt on välja toodud tendentsid, mis raskendasid katses osalejatel juhtkirja eesmärgi mõistmist.

Juhtkiri nr 4 («Väsimatu natsikütt») rääkis keeruka poliitilise ja ajaloolise taustaga juhtumist, mille kulgemisest ei ole lugejatel ilmselt päris täit selgust. Nii mõnelgi juhul ei saanud lugejad kohe aru, et juhtkirja kirjutamine on ajendatud konkreetsest sündmusest (kindlast etapist kriminaalmenetluse käigus), vaid lähenesid Zuroffi tegemistele selle järgi, mida nad Zuroffi ja Männili kohta varem lugenud-kuulnud olid. Sekka avaldati ka isiklikku arvamust juudi-temaatika, natsismi- ja kommunismikuritegude, aga ka küüditamise aadressil.

Ühe vastaja arvates pidanuks toimetuse oma seisukoha palju selgemini välja ütleva. Tõsi, toimetuse on (iironilise varjundiga) jäänud delikaatseks ja lasknud karmisõnaliste arvamustega «esineda» hoopis Efraim Zuroffil ja hoidunud sildistamisest (välja arvatud pealkirjas «väsimatu natsikütt»). On toodud näiteid selle kohta, mida Eesti uurimisorganid on ette võtnud Männili kohta tõe väljauurimiseks (õigusabipalved dokumentide väljanõudmiseks paljudele riikidele, sealhulgas USA-le). Eesti Päevalehe toimetuse jääb seisukohale: «Aga iga kuritegu vajab tõestamist. Pärast ligi viie aasta pikkust ülimahukat uurimist leidsid uurimisorganid tõendeid Männili kuulumise kohta poliitilisse politseisse, kuid ei leidnud tõendeid, mis oleksid kinnitanud tema osalemist juutide arreteerimisel, piinamisel või hukkamisel.»

Selle lõiguga näidatakse ära suhtumine protsessi – Männil võis ju olla osaline ka hullemas (aga seda Päevaleht pigem ei usu), kuid olemasolevate tõendite põhjal ei saa midagi tõestada.

Sõltumata keerukast sõnakasutusest ning konfliktsest ja tundlikust teemast said lugejad suhteliselt kergesti aru artikli eesmärgist ja sisust.

Juhtkiri nr 5 («Võime olla uhked») ei hiilanud kergelt haaratava eesmärgi ja seisukohavõtuga, vaid püüdis rääkida läbisegi erinevatel teemadel.

Lugejaid ajas eesmärgi leidmisel segadusse juhtlõik, milles arutleti rahvusliku enesehinnangu teemal (antitees eestlaste suutlikkusele) ja väited a`la suusatamine on Eesti rahvusala, kuigi artiklis mainitakse «rahvusalanana» ka jalgpalli. Üks vastaja (endine sportlane) oli kindel, et artikkel on mõne praktikandi «näpuharjutus», sest eksitud oli mõistes «maratoonor» (artiklis «maratoonlane») ning loo lõpp oli üles ehitatud kaheldava väärtusega idee korraldada Norraga kahasse taliolümpiamängud,

mida vastaja pigem ebaõnnestunud naljana tõlgendas. Katses osalejad avaldasid arvamust, et artikli kirjutata(d) ei ole enesele esitanud küsimust, mis konkreetselt võiks kirjutatu eesmärk olla ning mille üle eestlased konkreetselt peaksid uhked olema: spordisaavutuste, minevikutaagast vabanemise või organiseerimisvõime üle.

3.4.3 Koondtulemused sisust ja eesmärgist arusaamise kohta

Katses osalejad leidsid olevat kergemini mõistetava juhtkirja nr 4, mis sai viie palli skaalal koondhindeks 1,82, juhtkirja nr 5 koondhindeks kujunes keskmise tulemuse arvutamisel 2,42. Sisust ja mõttest arusaamine jagunes järgnevalt: 1 – täielik, 2 – küllaltki täielik, 3 – osaline, 4 – üsna vähene, 5 – puudulik.

Mõlema juhtkirja sisust ja mõttest saadi üldkokkuvõttes suhteliselt hästi aru. Juhtkirja nr 5 puhul kippus arusaamine siiski kohati jääma ka osaliseks, kuid ühegi vastaja puhul ei olnud arusaamine vähene või puudulik.

Juhtkirja nr 4 puhul mainisid vastajad, et artikkel on suhteliselt loogiliselt üles ehitatud ning avab sündmuse tagamaid järk-järgult, mitte läbisegi. Artiklile tuli kasuks ka see, et kirjutaja(d) oli(d) tuginenud usaldusväärsetest allikatest saadud informatsioonile ega käsitlenud teemat subjektiivsete üldistuste ja järelduste kaudu.

Juhtkiri nr 5 osutus tunduvalt segasema ülesehitusega artikliks. Mõned vastajad leidsid, et tekstil puudub mõte või see on halvasti väljendatud. Samuti häiris vastajaid mitme üksteisesse puutumatu teema arendamine ja kirjutaja tõsiseltvõetamatu mõte taliolümpiamängude korraldamiseks Eestis.

Katses kasutatud tekstinäidete puhul nimetasid vastajad esmajärjekorras valdavalt kas eesmärgi või põhiteesi. Juhtkirja nr 5 puhul toodi olulise informatsioonina välja näide (juhtkirja skeemis märgitud N1), kus kaitsepolitsei 2001. aastal käivitatud kriminaalmenetluse raames dokumentide väljanõudmiseks õigusabipalveid teiste riikide seas ka USA-le tegi. Juhtkirja nr 5 lugedes ja kommenteerides jäid mitmed vastajad peatuma artikli juhtlõigu juurde, milles sisaldus antitees (skeemis märgitud AT): «Eestlaste enesehinnang on sageli madal, seda süvendavad ka läänlaste skeptilised hoiakud: kas need endised N Liidu maad üldse suudavad asju Euroopa moodi korraldada?» Mainitud lauset peeti ekslikult ka juhtkirja põhiteesiks.

Arusaadavuse katse tulemused on võrdlevalt esitatud kahe tulbana, milles on ära toodud kõigi 10 katses osaleja vastuste põhjal saadud andmed keskmisteks näitajateks rehkendatuna. Keskmise tulemus arvutati kõigi vastajate keskmise tulemuse liitmisel

ja jagamisel kategooriate arvuga. Tehtest jäeti välja teema olulisuse kategooria, mida käsitletakse eraldi alapeatükis 3.4.4.

Tabel 5. Kahe juhtkirja sisust ja eesmärgist arusaamine keskmiste koondtulemustena.

Koondhinnang sisust ja eesmärgist arusaamisele

(1 – täielik, adekvaatne, 2 – küllaltki täielik, 3 – osaline, 4 – üsna vähene, 5 – puudulik)

	Juhtkiri nr 4	Juhtkiri nr 5
Vastaja nr 1	1,4	2,6
Vastaja nr 2	2	2,6
Vastaja nr 3	1,8	2,6
Vastaja nr 4	1,4	3,4
Vastaja nr 5	1,4	1,6
Vastaja nr 6	2	2,6
Vastaja nr 7	1,6	2
Vastaja nr 8	1,8	2
Vastaja nr 9	2,4	2,4
Vastaja nr 10	2,4	2,4
Keskmine	1,82	2,42

3.4.4 Teema olulisus

Küsimuses nr 2 küsiti pärast teksti sisust lühikokkuvõtte tegemist katses osalenutelt, kui oluliseks peavad nad juhtkirjades käsitletud teemasid. Vastusevariantidena oli ette antud viis võimalust: 1 – väga oluline; 2 – oluline; 3 – oluline, kuid isiklikult ebahuvitav; 3 – väheoluline; 5 – ebaoluline.

Juhtkirja nr 4 teema osutus vastajate hinnangul olulisemaks ning sai üldkokkuvõttes 2,3 punkti. Juhtkiri nr 5 sai 3,8 punkti, jäädes ebahuvitava-väheolulise piirimaile.

Tabel 6. Juhtkirjades käsitletud teemade olulisus.

Teema olulisus, küsimus nr 3

(1 – väga oluline; 2 – oluline; 3 – oluline, kuid isiklikult ebahuvitav; 4 – väheoluline; 5 – ebaoluline)

	Juhtkiri nr 4	Juhtkiri nr 5
Vastaja nr 1	4	2
Vastaja nr 2	3	4
Vastaja nr 3	1	3
Vastaja nr 4	2	5
Vastaja nr 5	1	4
Vastaja nr 6	2	5
Vastaja nr 7	3	4
Vastaja nr 8	2	3
Vastaja nr 9	2	4
Vastaja nr 10	2	4
Keskmine	2,3	3,8

Artikli «Väsimatu natsikütt» teemavalikut pidas väga oluliseks 2 inimest, oluliseks 5, ebahuvitavaks 1 ja väheoluliseks 1 inimene. Artiklis «Võime olla uhked» kajastatud teemasid pidas oluliseks vaid 1 inimene, ebahuvitavaks 2, väheoluliseks 5 ja ebaoluliseks 2 vastajat.

Juhtkirja nr 5 teema(de) ebaolulisus tulenes esiteks nende paljususest. Vastajad mainisid korduvalt, et räägitakse üheaegselt kõigest ja samas eimillestki. Juhtkiri nr 4 seevastu võis olla isiklikult ebahuvitava teemapüstitusega, kuid poliitilisest aspektist leiti Zuroffi-Männili konflikt ja Eesti staatus olevat natsismikuritegudes süüdistamise valguses arutlemist vajavad.

«See asi on vaja selgeks teha,» ütles üks vastaja ning leidis, et Päevaleht oleks pidanud võtma senisest konkreetsema seisukoha.

3.4.5 Teksti mõttest arusaamise raskus

Katses osalejatel paluti öelda, kas kummagi juhtkirja lugemisel oli neil loetu mõttst aru saada kerge või raske. Vastustevariandid oli järgmised: 1 – väga kerge; 2 – kerge; 3 – suhteliselt kerge; 4 – suhteliselt raske; 5 – raske. Juhtkiri nr 4 sai mainitud arvestuses keskmiselt 2,6 punkti, juhtkiri nr 5 aga 3,6 punkti. Seega ei osutunud kumbki juhtkiri väga kergesti ega väga raskesti arusaadavaks. Juhtkiri nr 5 jäi suhteliselt kerge ja suhteliselt raske skaala vahele, kaldudes veidi viimase poole.

Juhtkirja nr 4 puhul hindas mõttest arusaamist kergeks 4 ja suhteliselt kergeks 6 vastajat. Juhtkirja nr 5 mõttest arusaamist pidas kergeks 1, suhteliselt kergeks 4, suhteliselt raskeks 3 ja raskeks 2 katses osalenut.

Tabel 7. Juhtkirjade mõttest arusaamise raskus.

Mõttest arusaamine, küsimus nr 4

(1 – väga kerge, 2 – kerge, 3 – suhteliselt kerge, 4 – suhteliselt raske, 5 – raske)

	Juhtkiri nr 4	Juhtkiri nr 5
Vastaja nr 1	2	3
Vastaja nr 2	3	4
Vastaja nr 3	3	4
Vastaja nr 4	2	5
Vastaja nr 5	2	3
Vastaja nr 6	3	5
Vastaja nr 7	3	3
Vastaja nr 8	3	3
Vastaja nr 9	2	2
Vastaja nr 10	3	4
Keskmine	2,6	3,6

«Väsimatut natsikütti» lugedes mainisid vastajad mõnel juhul, et artikkel nõuab küll süvenemist, teema komplitseerituse ja osapoolte paljususe tõttu, kuid kokkuvõttes hindasid kõik vastajad artikli arusaadavaks.

Juhtkirja «Võime olla uhked» puhul tehti etteheiteid ülesehituse ja teemade paljususe kohta, mis raskendasid lugemist ning tekitasid küsimusi, miks üht või teist mõtet kõne alla võeti. Samuti segas teksti mõistmist rohke müra (nt lõigud: «Kiitma peab ka meie põhivaenlast Ilmataati,» või «Mida veel tahta? Võib ainult taga nutta neid õnnetu id kahte sekundikümnendikku. Kusagil mujal oleks see pisiasi ehk ära korraldatud.»).

3.4.6 Juhtkirja sisust ja mõttest arusaamise võrdlus aastatel 2001 ja 2006

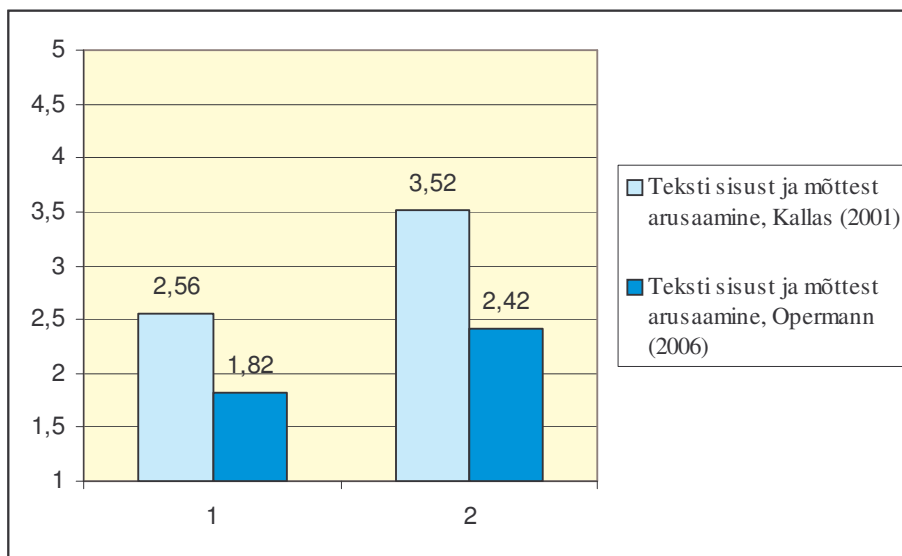
Arusaadavuse katse tegi oma bakalaureusetöös aastal 2001 ka R. Kallas, kui esitas 60 katsealusele lugemiseks kaks Eesti Päevalehe juhtkirja – «Pensionitõus lubaduste, mitte reeglite järgi» (Eesti Päevaleht, 27.09.2000) ning «Psüühikahaiged ja vägivald» (Eesti Päevaleht, 06.09.2000), millest esimene vastas rohkem ja teine vähem informatsioonilis-loogilises tekstianalüüsi meetodis kirjeldatud positiivsetele kriteeriumidele (selgelt väljendatud eesmärk, loogiline ülesehitus jne).

Katsealuste valim moodustus 60 sotsiaalteadusi ja majandust tudeerivatest tudengitest ning jagunes valdkondade lõikes 30:30. Kõigi küsitletute hinnangu põhjal kokku arvutas Kallas välja keskmise koondtulemuse kummagi teksti eesmärgist, sisust ja mõttest arusaamise kohta viie palli skaalal (1 – arusaamine täielik, adekvaatne; 2 – küllaltki täielik; 3 – osaline; 4 – üsna vähene; 5 – puudulik).

Loogilisemalt struktureeritud juhtkirja «Pensionitõus lubaduste, mitte reeglite järgi» arusaadavust hinnati 2,56 ning halvemini struktureeritud juhtkirja «Psüühikahaiged ja vägivald» arusaadavust 3,52 pallile.

Kui võrrelda R. Kallase saadud tulemusi käesoleva töö autori arvutatud keskmise koondtulemusega (loogilisemalt struktureeritud juhtkirja «Väsimatu natsikütt» – 1,82 palli ja halvemini struktureeritud juhtkirja «Võime olla uhked» – 2,42 palli), võib eeldada, et Eesti Päevalehe juhtkirjade arusaadavus üldiselt on aastate jooksul paranenud.

Alljärgnev diagramm illustreerib 2001. ja 2006. aastal avaldatud ja analüüsitud Päevalehe juhtkirjade arusaadavust vastava eksperimendi käigus saadud tulemuste näol.



Joonis 8. Koondhinnangu võrdlus Eesti Päevalehe juhtkirjade sisust ja mõttest arusaamisele arusaadavuse katse tulemusena nelja artikli näitel.

Hinnang on antud 5 palli skaalal (1 – arusaamine täielik, adekvaatne; 2 – arusaamine küllaltki täielik; 3 – arusaamine osaline; 4 – arusaamine üsna vähene; 5 – arusaamine puudulik).

4. DISKUSSIOON JA JÄRELDUSED

Kui töö sissejuhatuses võeti kõneaineks Georg Gerbneri (1969) väljend «sõnade ookean» ja massikommunikatsiooni poolt rikastatav-risustatav semantiline keskkond, siis viimases peatükis on põhjust selle käsitluse juurde tagasi pöörduda ning arutleda, millised elemendid nn avaliku teksti süsteemi mõjutavad.

Avaliku (kollektiivse) arvamuse kujundamisega on seotud järgmised küsimused: 1) *mis on?* (mis üldse eksisteerib avalikkuse teadvuses); 2) *mis on oluline?* (s.t kuidas asjad on järjestatud); 3) *mis on õige?* (või väär, varustatud mingite omadustega või esitatud mingist vaatenurgast); 4) *mis on millega seotud?* (läheduse või teiste sidemete kaudu). (Gerbner 1969)

Selle süsteemi üks elemente on struktuur, millele käesoleva töö käigus on palju tähelepanu osutanud. Gerbneri järgi on struktuur konteksti see aspekt, mis ilmutab komponentide vahelisi suhteid. Tegemist on eelkõige põhjuslike-loogiliste suhetega, mis vormivad sõnadest laused ja lausetest tervikliku loo. Need seosed on tuttavad nii teksti mõistmise (Mikk) kui informatsioonilis-loogilise tekstianalüüsi (Dridze) osast.

Senikäsitletu tulemina on oluline tuua välja üldistused, mis aitaksid mõista töös tõstatatud probleemide või küsimuste tagamaid, põhjuseid ja tagajärgi. Käesoleva töö huviorbiidis olnud juhtkirjad ning nende ülesehituse ja eesmärgipärasuse analüüsimise osatähtsus jääb marginaalseks, kui saadud tulemusi ei tooda n-ö laiemale pinnale ega vaadelda üldisemas kontekstis.

4.1 Juhtkirja ja päevauudise suhe

Juba 1. peatükis leidis mainimist arvamuskülje seos ajalehenumbri uudisterubriigiga – juhtkiri on ajendatud päeva tähtsaimast uudisloost ja toob välja teema kriitilisemad punktid ning esitab toimetuse seisukoha antud küsimuses. Töös on analüüsitud küll valimis kirjeldatud juhtkirjade struktuuri ja vastavust eesmärgile, kuid lähemalt ei ole vaadeldud, millised seosed Eesti Päevalehes juhtkirja ja uudisloo vahel valitsevad.

Kümnest 2006. aasta jaanuaris avaldatud juhtkirjast kolm arutlevad teemal, mis on olnud ka päevauudise sisuks:

- 1) juhtkiri «Kui õng enam ei aita» – uudis lk 4 «Õngemehi tabavad rangemad püügipiirangud», 04.01.2006;

- 2) juhtkiri «Töö nagu iga teinegi» – uudis lk 1 «Riigipea abikaasa saab ametipalga ja suurema pensioni», uudis lk 4 «Esileedile lisandub ametihüvesid», 11.01.2006;
- 3) juhtkiri «Suurim erastamisfarss» – uudis lk 4 «Segane raudteeremont tõi riigile suure trahvi», 12.01.2006.

Kolmel juhul leiab juhtkirjaga samal teemal kirjutatud artikli küll Eesti või Tallinna uudiste rubriigist, kuid sootuks kaugemalt, 6.–10. leheküljelt:

- 1) juhtkiri «Tikkudega gaasitoru kõrval» – uudis lk 8 «Venemaa karistab gaasi abil Ukraina uut võimu», kommentaar lk 8 «Gaasi hind tõuseb lähimas tulevikus niikuinii», 03.01.2006;
- 2) juhtkiri «Uue üldplaani ootel» – intervjuu lk 10 «Abimeer Kalev Kallo: mina kõrghoonete foobiat ei põe», 05.01.2006;
- 3) juhtkiri «Meie lubame, teie vastutate» – lk 1 tutvustus «Tasuta koolitoit võimaldab toitudele paremat äri» viitega uudisele lk 5, kuid tegelikult ilmub asjakohane uudis alles lk 6 pealkirja all «Koolijuht: 14 kroonist jätkub tasuta toiduks», 14.01.2006.

Mõnel juhul leiab juhtkirjas tõstatatud teemal kirjutatud uudise(d) eriväljaandest:

- 1) juhtkiri «Võime olla uhked» – lisalehes Spordileht uudised lehekülgedel 1–4 «Alaveri väga hea päev – neli eestlast punktikohal», «Šmigun, Mae ja Veerpalu sütitasid Otepääl suusapublikus olümpialootust», «Rootsi sprinterid tegid Otepäa tõusudel puhta töö», 09.01.2006.

Kolmel korral ei leia Eesti Päevalehest uudist või muus žanris kirjutatud artiklit teemal, millest räägib juhtkiri:

- 1) «Riskikapital ei ole võluvits», 10.01.2006;
- 2) «Väsimatu natsikütt», 06.01.2006;
- 3) «Meie igapäevane söimisosna Aafrika», 13.01.2006.

Täpsustuseks, 6. jaanuari Päevalehe 8. leheküljel, lühiuudiste rubriigis ilmus küll märksõna all «Segadus» 8-realine uudisnupp «Välisministeerium eitab protesti Männili asjus», kuid lugu räägib hoopis sellest, et suursaadik Marina Kaljurand lükkab ümber kuuldused, nagu oleks tema ja Iisraeli välisministeeriumi esindajate kohtumisel tulnud kõneaineks Harry Männili teema, nagu väitis Jerusalem Post. Männilist siiski kohtumisel ei räägitud. Juhtkirja «Väsimatu natsikütt» sisuga kriminaalmenetluse lõpetamisest Männili vastu lühiuudises juttu ei ole.

Probleemid juhtkirja ja uudise omavahelise seose teemal võivad Eesti Päevalehele arvamustoimetuse juhi Urmet Koogi (2006) sõnul peituda uudisteema või käsitluse «nõrkuses», s.t. uudistekst sisaldab vastuolusid, vastamata küsimusi jmt.

«Siis peab juhtkirja kirjutaja ise asuma taustatööd tegema ja pahatihti avastab, et uudisloos välja toodud probleem või konflikt on tegelikult marginaalne. Siis on «juhtkirjanik» valiku ees – tavaliselt pigistab aeg veel tagant – kas kirjutada mõnel muul teemal või n-ö imeda pastakast juhtkiri välja.» (Kook 2006)

Antud juhul ei ole teada, kas uudistekstist «paariliseta» jäänud juhtkirjad esindavad esimest või teist kirjeldatud stsenaariumidest. Küll aga on eespool toodud paralleelide alusel näha, et päeva tähtsaim uudis ja juhtkiri ei pruugi Päevalehes alati omavahel nii tugevalt seotud olla, kui seda üldiselt eeldatakse. Mitmel juhul puudub side hoopis.

Tõstatatud probleemistik juhatab meid lähemale kitsamale, 1. peatükis uurimisküsimuste ja hüpoteeside osas püstitatud küsimustele, mis on seotud (igapäeva- või uudisajakirjandust esindavates päevalehtede) juhtkirja koostamise ja eriti toimetamisega.

4.2 Juhtkirja kirjutamise ja toimetamisega seotud probleemid Eesti Päevalehes

Kogu käesoleva uurimistöö eesmärk on välja selgitada, missugune seos valitseb teksti ülesehituse, selle vastuvõtmise ning mõistmise vahel ning missugused tegurid mõjutavad ühelt poolt teksti koostamist ja teisalt seoste tekitamist autori poolt öeldu ja lugeja poolt mõistetu vahel.

Esmalt mõjuritest, aga ka kitsaskohtadest, mis ilmnevad juhtkirja kirjutamisel ja toimetamisel Eesti Päevalehes.

Näib, et kõige suurem mõjutaja on *aeg*, õigemini selle vähesus või mõne tegevuse puhul isegi puudumine, s.t. silmas ei ole peetud aja kui nähtuse olemasolu või puudumist, vaid ajalisi piiranguid erinevate tegevuste sooritamiseks. Päevalehe arvamustoimetaja Urmet Kook viitas ka intervjuus korduvalt ajanappusele, mis ilmselt paljusid päeva- või uudisajakirjanduses tegevaid ajakirjanikke-toimetajaid kimbutab. See on paljuski nn uue meedia ajastu ja üleilmastumisega kaasas käiv nähtus – informatsioonitulv ja uudisteküllus maailmas on ülivõimas. Inimkond on pidevalt haaratud üle kogu maailma toimuvate sündmuste keerisesse ning selle kõige peaaegu et vahetu tunnistaja. Tänu sellele on tõusnud ka uudiste «tootmise» tempo –

kõik uudisväärtuslik «vananeb» suurema kiirusega kui varem ja pidevalt on tarvis vastu võtta ning «töödelda» uut hulka informatsiooni.

Ajanappus sünnitab omakorda *pealiskaudsust*. Seda nii uudisteemade uurimisel ja neisse süvenemisel kui tekstide koostamisel ja toimetamisel. «Konflikti» põhiuudise ja juhtkirja vahel tõi välja ka U. Kook, öeldes, et «aluseks olev uudistekst pole piisavalt hea. S.t, et see sisaldab vastuolusid, vastamata küsimusi jms.» Sama lõiku tsiteeriti ka juba eespool. Selgub, et niisugusel juhul peab juhtkirja kirjutaja ise asuma uudisteema tausta uurima ning kõige hullem on, kui uudisloos esitatud probleem osutub tegelikult vähetähtsaks. Taolisel juhul võib juhtkirja rubriigist «päeva naela» asemel leida nn augutäiteloo.

U. Koogi vastustest võis välja lugeda, et ka toimetamise protsessis võib Eesti Päevalehes esineda vajakajäämisi. Koogi sõnul seisneb arvamustoimetaja roll juhtkirjade koostamise juures «keskse sõnumi selgemas esiletoomises ning ebaolulisema kärpimises» ja juhtkirja kirjutajalt rohkema selguse nõudmises, s.t «et põhiline seisukoht välja tuleks ja teisejärguline kõrvale jääks».

Mida see õigupoolest tähendab? Paralleeli võib tuua Gerbneri tõstatatud küsimusega avaliku arvamuse kujundamisel – *mis on?*, *mis on oluline?*, *mis on õige?* ja *mis on millega seotud?* Kuid kas üksnes abstraktsest selgusenõudmisest piisab ammendava ja hästistruktureeritud juhtkirja kirjutamiseks? Imselt mitte. Toimetaja rollist rääkides tulevad kõne alla palju «peenemad» võtted nagu loogika, sidusus, arusaadavus, stiil, kuid ka lausestus jm sõnalised vahendid.

Kindlasti oleks olulisel kohal toimetusesisene eneseregulatsioon. Eneseanalüüsi vajadusele viitab ka U. Kook, kui ütleb: «Mis puudutab juhtkirjade analüüsi, siis võiks seda muidugi rohkem olla. Aga üldiselt loen ma enam-vähem kõik juhtkirjad läbi ja annan kirjutajale tagasisidet. No näiteks selle kohta, kuivõrd hästi tuli välja eelmisel õhtul paika pandud seisukoht jms. Enamik etteheiteid tulenebki sellest, et põhiseisukoht ei tulnud nii reljeefselt esile kui oli vaja ja juhtkirja telg on hägustunud.»

4.3 Tulemuste vastavus püstitatud küsimustele

Tagasi käesoleva töö peaesmärgi ehk Eesti Päevalehe juhtkirjade struktuuri ning mõistmist mõjutavate tegurite juurde.

Töö algul püstitas autor uurimisküsimused juhtkirja tekstide eesmärgipärasuse, loogilisuse ja arusaadavuse kohta. Alljärgnevalt esitatakse kokkuvõtte töö olulisematest tulemustest ja tehakse üldistusi juhtkirja ülesehituse ja arusaadavuse osas võrdluse baasil, milleks annab alust R. Kallase 2001. aastast pärinev uurimistöö.

4.3.1 Eksplitsiitse põhisõnumi formuleerimine Eesti Päevalehe juhtkirjades

Pöördudes tagasi alapeatükis 3.2 toodud tulemuste juurde (vt tabel 1), leiab kinnitust töö alguses püstitatud hüpotees, et Eesti Päevalehe juhtkirjade põhisõnumi selguses ja tekstide ülesehituses eksisteerib vajakajäämisi.

Kümnest analüüsimiseks valitud juhtkirjast vaid kolmel juhul sisaldus tekstis selgelt väljendatud eesmärk. Kuue juhtkirja eesmärk oli peidetud või vajas selgemat formuleerimist. Neil juhtudel võinuks tekkida ka oht, et lugeja ei suuda tekitada oma teadmiste (käsitletud valdkonnast, teemast või sündmusest) ning kogemuste tuginedes samasuguseid seoseid nagu kirjutise autor. (Õigete) seoste tekitamine, kui tuletada meelde J. Miku definitsiooni teksti mõistmise kohta, on aga mõistmise ja adekvaatse järelduse tegemise «nurgakivi».

Kahjuks leidis kümne Päevalehe juhtkirja seas ka üks eesmärgita tekst. Tegemist võis olla juhtumiga, kus U. Koogi selgitustele tuginedes osutus tõstatatud päevateema marginaalset tähendust omavaks. Igal juhul ei leia sama päeva ajalehenumbri ühtegi uudisteksti, mis juhtkirjas tõstatatud probleemi lähemalt lahkaks. Võib-olla soovis juhtkirja kirjutaja n-ö südamel kripeldaval teemal lihtsalt sõna võtta, kuid selleks sobinuks paremini mõni muu rubriik ja stiil.

Juhtkirjade eesmärgipärasust aastal 2001 ja 2006 ilmunud tekstide lõikes võrreldi diagrammide abil (joonised 3 ja 4), millelt võis näha, et tõenäoliselt on Eesti Päevaleht aja jooksul pehmenanud juhtkirja otsese sõnumi või seisukoha väljaütlemise maneeeri, s.t arvamuse või hoiaku mingi sündmuse või nähtuse suhtes ei ole rõhutatud, vaid see esitatakse pigem arutlevas kui kategoorilises või radikaalses vormis.

Samas võib mainitud tendents tuua mõnel juhul kaasa teksti eesmärgi hägustumise – lugeja küll mõistab, millest artiklis räägitakse, kuid talle võib jääda arusaamatuks, mida konkreetselt on soovitud öelda või millises suunas püüab kirjutaja tema arvamust kujundada.

U. Koogi sõnul on Päevalehe arvamustoimetuse töö 1997. aastast saadik arenenud enam ratsionaalse argumentatsiooni ja vähem ideoloogilise põhjendamise suunal. Kuid just see peakski tagama adekvaatsema ja eesmärgipärasema lähenemise tekstile. Üldised nõuded juhtkirja ülesehitusele on ikka samad, mis traditsiooniliselt on olnud – sündmuse kirjeldamine, hinnangu andmine ja järeldus, soovitus või hoiatus (formuleerituna van Dijk'i kaudu, vt lk 22). Toimetuse soov mitte olla hinnangu andmises või otsustuses liiga radikaalne ja nähtuseid üksnes heaks või halvaks hindav ei vabasta juhtkirja koostajat ja toimetajat sõnumit väljendmast.

4.3.2 Sõnumi jõudmine lugejani juhtkirja struktuurist ja sõnaliste võtete kasutamisest lähtudes

Antud küsimusele annab kõige selgema vastuse tekstist arusaamist kontrollinud eksperiment kümne inimesega, kellele anti kordamööda lugeda kaks erineva ülesehitusega juhtkirja, millest esimene vastas rohkem informatsioonilis-loogilise tekstianalüüsi positiivsetele kriteeriumidele kui teine.

Katses osalejad pidi sõnastama kummagi juhtkirja sisulise kokkuvõtte ja eesmärgi ning hindama teema olulisust ja teksti sisust arusaamise kergust või raskust (vt tabel 2).

Võrreldes kahe eksperimendis kasutatud juhtkirja struktuuri (joonised 5 ja 6) ning katses osalejate vastuseid, on selgelt näha, kuidas teksti ülesehitusele suurema tähelepanu pööramine loogilisuse, stiili, mõtestatuse ja lausestatuse aspektidest on kutsunud esile suurema arusaamise teksti sisust ja mõttest. Ka eksperimendi tulemusi kokku võtvas tabelis (tabel 2) oli selgelt näha, et viie palli skaalal, kus 1 tähistas täielikku ja 5 puudulikku arusaamist, pälvis parema tulemuse (1,82 palli) loogilisemalt struktureeritud juhtkiri («Väsimatu natsikütt»), kaldudes küllaltki täieliku arusaamise poole. Seevastu halvemini läbimõeldud ülesehitusega juhtkiri («Võime olla uhked») sai tulemuseks 2,42 palli ning jäi küllaltki täieliku ja osalise arusaamise vahepeale. Katse tulemus kinnitas, et informatsioonilis-loogilise tekstianalüüsi põhimõtetest lähtumine (teksti eesmärgi formuleerimine, pealkirja sidumine eesmärgiga ning põhiteeside-antiteeside ja näidete omavahel seostatud ja loogilises järjekorras esitamine) suurendab teksti mõistmist.

R. Kallase tööd ja käesoleva bakalaureusetöö võrdlemisel tuleb tekstide keerukuse ja arusaadavuse osas välja väike paradoks. Joonis 2 näitas, et R. Kallase analüüsitud

juhtkirjad aastal 2001 olid vähem keerukad kui aastal 2006 avaldatud juhtkirjad. Samas selgus nelja teksti omavahelises võrdluses arusaadavuse katse tulemusi kõrvutades, et paremaid tulemusi saadi teksti sisu mõistmises käesoleva bakalaureusetöö raames korraldatud eksperimendi puhul (vt joonis 8). «Pensionitõus lubaduste, mitte reeglite järgi» 2,56 ning «Psüühikahaiged ja vägivald» 3,52 palli *versus* «Väsimatu natsikütt» 1,82 ja «Võime olla uhked» 2,42 palli (1 – arusaamine täielik, adekvaatne; 2 – arusaamine küllaltki täielik; 3 – arusaamine osaline; 4 – arusaamine üsna vähene; 5 – arusaamine puudulik).

Võrdlusest võiks välja lugeda, et Eesti Päevalehe juhtkirjad on aja jooksul muutunud mõnevõrra arusaadavamaks. Samas ei näita käesolev uurimus, et juhtkirjade ülesehitus iseenesest oleks ajapikku märgatavalt loogilisemaks ja eesmärgipärasemaks muutunud. Ikka satub juhtkirjade sekka tekste, mis on kirjutatud kiirustades või n-ö augutäiteks. Seda näitab eesmärgi puudumine kolmes R. Kallase analüüsitud ja ühes käesoleva töö raames analüüsitud juhtkirjas. Valimi terviklikust osast moodustab see lehekülgedel 42 ja 43 toodud diagramme vaadates suhteliselt võrdväärse osa (26:3 / 10:1).

Omajagu võis arusaadavuse katse tulemusi mõjutada ka katses osalejate valik. R. Kallas valis omal ajal eksperimendi jaoks välja tudengid, s.t küll omandamas kõrgemat haridust, kuid siiski veel mitte küpses eas olevad inimesed. Antud töös aga paluti juhtkirjade arusaadavust hinnata inimestel, kelle vanus algas 30. aluaastast ja kes olid kõrgema haridusliku ning tööalase taustaga. Kui mõlemas katses osalejad olnuks majandus- ja sotsiaalteaduste tudengid, saaks katsete tulemuste vahel ka tugevamaid paralleele tõmmata.

4.4 Teemad edasiseks uurimiseks

Töö kirjutamise jooksul kerkis esile mitmeid teemasid, mis vääriskid omaette uurimist ning mis avaksid veelgi enam ajalehe juhtkirjade koostamise, edastamise ja vastuvõtu tagamaid.

Alljärgnevalt loetelu võimalikest teemadest ja ideedest edasiseks uurimiseks.

- *Ameerikaliku ja euroopaliku juhtkirja erinevused* – töö autori hinnangul puudub selgelt argumenteeritud analüüs, mis näitaks, mismoodi ja mille poolest erinevad teineteisest ameerikalikku ja euroopalikku laadi arvamuskirjutised. Praegu kohtab vaid üldsõnalisi väiteid a`la ameerikalikud

juhtkirjad on lihtsustatud või Euroopa ajalehtede juhtkirjad on vähem ründavad ja hinnangulised.

- *Juhtkirja koostamine Eesti ajalehtedes* – peale P. Pulleritsu raamatu «Ajakirjanduse põhižanrid», milles autor peatub peamiselt 1990ndate aastate alguse Ameerika arvamuskirjutistel, on raske leida materjali, mis räägiks just Eesti väljaannete kogemusele baseerudes juhtkirja koostamisest, funktsioonidest, adressaatidest jmt üldisemalt. Sellest materjalist võiks välja kasvada lausa juhtkirja kirjutamise käsiraamat.
- *Juhtkirja mõju ja ajakirjanduse üldise mõjukuse ning usaldusvääruse vahelised seosed* – U. Kook viitas töö autorile antud intervjuus, et juhtkirjade mõjukus käib «sama sammu» ajakirjanduse üldise mõjukuse ja usaldusväärusega ning tõi näite 1990ndate aastate keskpaigast, mil ajalehtede juhtkirjades väga sageli ja agressiivses toonis poliitikute vastu astuti. «Sellega devalveeris ajakirjandus oma jõudu. Ja kui ühel hetkel oligi vaja avaldada kellelegi tõsist survet tagasiastumiseks, siis oli viimasel lihtne öelda: nad ju nõuavad seda kogu aeg,» ütles Kook. Huvitav oleks jälgida, missugused tunnusjooned on see teema käesolevaks kümnendiks omandanud ja milline on juhtkirjade kurss tuleviku suunal.
- *Juhtkirjades käsitletud teemad ja nende mõju lugejatele ja/või otsustajatele* – antud teema puhul oleks huvitav välja selgitada, kas saab teha üldistust juhtkirjas esitatud teemade kohta, mille puhul võib juhtkirja mõju lugejatele või otsustajatele hinnata suuremaks või väikemaks.

Lisaks mainitud teemadele on huvipakkuv näha, mil määral erinevad üksteisest Eesti ajalehtede juhtkirjad nii stiili, struktuuri, teemakäsitluse kui ka eesmärgipärasuse poolest, s.t käesolevas töös analüüsitud ühe väljaande juhtkirjade asemel võiksid olla vähemalt kolme ajalehe juhtkirjad, mida analüüsitaks samadel alustel, kuid mille tulemusena saaks võrrelda juhtkirjade taset ja toimetustes kehtestatud prioriteete.

KOKKUVÕTE

Bakalaureusetöös «Eesti Päevalehe juhtkirjade informatsioonilis-loogiline struktuur ja arusaadavus 2006. aastal» keskenduti ajakirjandusliku teksti – väljaande institutsionaalse seisukoha väljendamise vahendi ehk ajalehe isikustamata juhtkirja eesmärgipärasele ülesehitusele ning sisust ja mõttest arusaamisele.

Töö käigus jõuti tekstianalüüsi ja eksperimendi kaudu järeldusele, et artikli ülesehituse ja arusaadavuse olulisim mõjutaja on eesmärk, s.t küsimus, *miks* on tekst kirjutatud ja *mida* tahetakse sellega öelda. Kui puudub eesmärk või sõnum, jäävad tekstis esitatud teesid ja väited piltlikult öeldes õhku rippuma (juhtkirja sõnum sisaldub kõige sagedamini toimetuse seisukoha esitamises). Laiemas plaanis on aga igasugune tegevus, millel puudub eesmärk, mõtestamata ega anna tulemust. Seega peaks nii ajakirjanik kui toimetaja töö käigus küsima, milles seisneb teksti mõte ja millise sõnumi see edastab. Õigupoolest võiks selle küsimuse esitada juba enne tööleasumist, sest nagu selgus ka Eesti Päevalehe toimetuse töörutiini kirjeldusest, tuleb mõnikord alles tagantjärele välja, kas üks või teine teema «kannab» piisavalt, et sellest päevauudist ja/või juhtkirja kirjutada.

Käesoleva töö uurimisobjektiks olid 2006. aasta jaanuaris Eesti Päevalehes avaldatud juhtkirjade tekstid, mida analüüsiti informatsioonilis-loogilise tekstianalüüsi meetodil, s.t tekstide kohta joonistati skeem, mis kujutas artikli struktuuri. Analüüsi tulemusena selgitati välja, et 10-st juhtkirjast 4-s on loo eesmärk selgesti väljendatud. 5 juhtkirja puhul oli eesmärk peidetud või juurdemõeldav ning 1 juhtkirjal puutus autori hinnangul eesmärk üldse. Võrreldes aastaga 2001, mil sarnase uurimuse viis läbi Riina Kallas, on eesmärgi väljendamine Eesti päevalehe juhtkirjades jäänud suhteliselt sarnasele tasemele. Toona oli Kallase hinnangul 26-st juhtkirjast 12-l eesmärk selgelt väljendatud, 11 juhtkirja eesmärk oli peidetud ning 3 juhtkirjal eesmärk puudus.

Kahe näidisteksti abil uuriti käesolevas töös ka juhtkirjast arusaamist. Eksperimendis osales 10 inimest, kes leidsid läbimõeldult koostatud juhtkirja («Väsimatu natsikütt», 06.01.2006) olevat arusaadavama kui halvemini struktureeritud juhtkirja («Võime olla uhked», 09.01.2006). Arusaadavuse näitajaks viie punkti skaalal (1 – arusaamine adekvaatne, täielik; 2 – arusaamine küllaltki täielik; 3 – arusaamine osaline; 4 – arusaamine üsna vähene; 5 – arusaamine puudulik) saadi koondarvestuses paremini

struktureeritud teksti puhul 1,82 ja halemmini struktureeritud teksti puhul 2,42 punkti.

Sarnase arvestuse kohaselt jäid R. Kallase töös arusaadavuse eksperimendi tulemused parema ülesehitusega juhtkirja puhul 2,56 ja halvema ülesehitusega juhtkirja puhul 2,52 punkti juurde. Kindlasti sõltub arusaadavuse mõõtmine paljuski konkreetsetest tekstidest, kuid kummaski uurimistöös tehtud katse tulemused võivad viidata sellele, et Eesti Päevalehe juhtkirjade arusaadavus on kuue viimase aasta jooksul mõnevõrra paranenud. Küllap on selles oma osa Eesti ajakirjanduse kui institutsiooni, aga ka üksikute ja toimetuste-ajakirjanike professionaalsuses ja edenemises üldiselt.

Lõpetuseks tuuakse punktide kaupa välja töö käigus esile kerkinud juhtkirja kirjutamise või koostamise ja toimetamisega seotud kitsaskohad.

- *Seisukoha ebaselge esitamine juhtkirjas.*

Ka R. Kallas (2001) viitas oma bakalaureusetöös sellele, et osade juhtkirjade puhul ei tule sõnum selgelt esile, mistõttu võib hädasaks jääda juhtkirja eesmärk tervikuna. Siin tuleb aga mängu juhtkirja kirjutamise stiil üldisemas plaanis. Eesti ajakirjandus on järgimas pigem euroopaliku juhtkirja suunda, milles väga tugevalt ei rõhuta arvamuse väljaütlemisele, vaid pigem arutluskäigule ning keskendutakse loo jutustamisele. Sellest johtuvalt võib Päevalehe arvamustoimetus vaistlikult jääda seisukoha väljendamises ja eesmärgi konkreetsetes formuleerimises tagasihoidlikuks, andes pigem viheid ja lastes lugejal enese jaoks selgeks mõelda, mida käsitletavast teemast arvata või järeldada. Samas on juhtkirja žanriline iseärasus olla meediainstitutsiooni seisukoha ja arvamuse otsene väljendaja ning seda eesmärki silmas pidades peaks saama juhtkirja lugedes ka selge vastuse, millisele postitsioonile on ajaleht mingis küsimuses asunud.

Kuid ükskõik, kui delikaatseks väljaanne seisukoha esitamisel soovib jääda ning kui palju mõtlemisruumi oma lugejale iseseisvaks arutlemiseks anda, siiski peaks toimetus juhtkirja koostamise käigus esitama küsimuse, milles seisneb konkreetse artikli sõnum.

- *Pealkirja vähene sidusus juhtkirja eesmärgi ja sisuga.*

Kui pealkirja puudulik ja ebatäpne sõnastus oli probleemiks Eesti Päevalehe juhtkirjade puhul juba 2001. aastal, siis käesoleva töö huviorbiidis olnud tekstides võis täheldada vajakajäämisi samas küsimuses. Kohati kippusid juhtkirjade pealkirjad

jääma liiga üldiseks. Tõsi, lausa eksitavaid pealkirju ei esinenud. Küll aga võinuks pealkirja «Võime olla uhked» või «Töö nagu iga teinegi» panna ükskõik millisest saavutusest või professionist rääkivale artiklile.

- *Juhtkirja nõrk või olematu sidusus päeva olulisima uudisega.*

Traditsiooniliselt käsitleb ajalehe juhtkiri ühiskondlikult olulisimat sündmust enamasti ajalehe ilmumisele eelnenud päeval. Üldiselt oli see nii ka Eesti Päevalehe ajalehenumbrites, mis analüüsimiseks välja valiti. Ometi tuli tervelt kolmel juhul asjatult otsida juhtkirja «paarilist» uudiste lehekülgedelt. Veelgi enam, teemadel, mida juhtkiri käsitles, ei kirjutatud antud lehenumbrites mitte ühtegi rida. Seetõttu jäid need juhtkirjad «hüüdjaks hääleks kõrbes». Väljaanne võttis küll seisukoha, kuid sündmust ennast (nt kriminaalasja lõpetamine Harry Männili suhtes) pikemalt ei kajastanud.

- *Vähene pühendumine juhtkirja sõnaliste võtete ja struktuuriga seotud probleemistikuga tegelemisele.*

Nagu selgus Eesti Päevalehe arvamustoimetuse juhataja U. Koogi vastustest, ei ole juhtkirja ülesehituse ja sõnaliste võtete kasutamisega seotud probleemidega tegelemine järjepidev ning eesmärgipärane. Toimetaja ülesanne on küll juhtkiri enne trükki andmist üle lugeda ja teha parandusi selles osas, mis puudutab olulise eristamist ebaolulisest, kuid mil määral võimaldab töötempo pühenduda stiili, arusaadavuse, lausestuse jmt parandamisele, jäi intervjuu käigus selgusetuks.

Kokkuvõtlikult saab öelda, et bakalaureusetöö alguses püstitatud hüpotees ajakirjandusliku teksti loogilisema ülesehituse ja eesmärgi selge formuleerimise otsesest mõjust loetu sisust ja mõttest arusaamisele leidis arusaadavust kontrolliva katse tulemuste näol kinnitust.

Samuti tuli informatsioonilis-loogilise tekstianalüüsi käigus välja, et juhtkirja struktuuri ja toimetamise võtete kasutamisega seotud probleemidega võiksid juhtkirja koostajad tegeleda eesmärgipärasemalt. Võime avaldatut lugeja silmade kaudu analüüsida on seejuures hädavajalik.

Summary

The Bachelor's thesis «Informative-logical structure and understandability of the editorials of *Eesti Päevaleht* in 2006» is a study of the editorials of the newspaper *Eesti Päevaleht* primarily from the structural aspect.

The purpose of the study is to identify the link between the structure of the text, its perception and understanding, and the factors that affect the writing and editing of the text, on one hand, and the creation of an association between what the author conveys and what the readers perceive, on the other.

Riina Kallas analysed the structure and understandability of the editorials of *Eesti Päevaleht* in 2001. Her study results give valuable information for comparison purposes – the changes that are notable in the process of writing and editing of editorials and in the purpose and understandability of lead story texts six years later.

The first chapter provides an overview of the most important concepts pertaining to understanding a text and the factors affecting it in general, as well as the nature of opinion writings and the methods used for analysing journalistic texts.

The second chapter explains how to apply the informative-logical method to the analysis of newspaper editorials. A scheme has been drawn up of 10 texts, which convey the structure of the article – purpose, main thesis/theses, antithesis/antitheses, arguments, examples, background, etc. As a result of the analysis, one well-structured and one poorly structured lead story were chosen for an understandability experiment. Ten persons participated in the experiment; they were asked to summarise the content of the two editorials, formulate the purpose of the text and assess whether the content and meaning of the text was easy to understand or not. On the basis of the average result computed from the participants' assessments, the understandability of the two texts, one with a more logical and the other with a less logical structure, were compared.

The third chapter summarises the results of the text analysis and the understanding experiment, and provides a comparison of the results of R. Kallas from 2001 and those of this study.

The closing chapter discusses the prospective trends of further studies into opinion writings and the developments in the opinion editorial work of *Eesti Päevaleht* over the past six years, and points out the main limitations and problems that may render it

difficult for journalists and editors to focus only on the publication of well-composed and understandable texts.

The main results of the study are summarised below.

- The expression of purpose in the editorials of *Eesti Päevaleht* has remained relatively on the same level as in 2001.

The purpose is clearly expressed in nearly a half of the cases and hidden or implied in less than a half of the texts. Unfortunately, there are still editorials that, in the opinion of the author of this study, lack any purpose. Probably, the editor or journalist has not even questioned the reason why those texts were published.

- The experiment confirmed the hypothesis that a logically structured text facilitates the readers' understanding of its content and meaning.

The understandability of a well-structured editorial was between adequate and fairly fully understandable according to the mathematically computed summary assessment. Less well structured texts were partly rather than fully understandable.

- A comparison of the understandability experiments of 2001 and 2006 revealed a slight improvement of the understandability of the content and meaning of the editorials of *Eesti Päevaleht*.

In summary, the opinion editorial staff of *Eesti Päevaleht*, whose work includes writing editorials, should continuously and purposefully address the issues of the formulation techniques and structure of the texts. The more attention is paid to style, the structure of sentences and understandability, the clearer and more articulated the expression of the newspaper's opinion.

Kasutatud kirjandus

Dridze, T. M. (1980). Язык и социальная психология. Moskva: Высшая школа.

(1999). Eesti keele sõnaraamat. T. Erelt (toim.). Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Fiske, J. (1987). Television Culture. London: Methunen.

Gerbner, G. (1967). Mass Media and Human Communication Theory. – F. E. X. Dance (toim.). *Human Communication Theory*, lk 40–57. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Gerbner, G. (1969). Institutional Pressures on Mass Communicators. – P. Halmos (toim.). *The Sociology of Mass Media Communicators*, lk 205–248. Keele: Univesity of Keele.

Gerbner, G. (1969). Towards «Cultural Indicators»: the Analysis of Mass Mediated Public Message Systems. *Analysis of Communication Content*. New York: Wiley.

Heikkinen, V. (1999). Ideologinen merkitys kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännössä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 728. Helsingi: SKS.

Kallas, R. (2001). Eesti Päevalehe juhtkirjade informatsioonilis-loogiline struktuur ja arusaadavus. Bakalaureusetöö. Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond, Tartu Ülikool, Tartu.

Mikk, J. (1980). Teksti mõistmine. Tallinn: Valgus.

Mikk, J. (1981). Teksti mõistmine. Loengud žurnalistika kateedris, Tartu Riiklik Ülikool, Tartu (Peeter Vihalemma konspekt).

McQuail, D. (2003). McQuaili massikommunikatsiooni teooria. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Onikov, L. A. & Grušin, B. A. (1980). Массовая информация в советском промышленном городе. Moskva: Политиздат.

Pullerits, P. (1997). Ajakirjanduse põhižanrid. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Sarapuu, K. (2005). Ajalehe juhtkiri õpetajana. R. Kasik (toim.). Tekstid ja taustad IV. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 29, 100–117. (T&T IV, 2005)

Sihvart, A. (1988). Põllumajanduslike tekstide arusaadavus. Diplomitöö. Žurnalistika kateeder, Tartu Riiklik Ülikool, Tartu.

Van Dijk, T. A. (1976). Narrative macrostructures. Cognitive and logical foundations. PTL 1, 547–568. <http://discourse-in-society.org/teun.html>. Mai, 2006.

Van Dijk, T. A. (1985). Structures of news in the press. T. A. van Dijk (toim.). *Discourse and Communication*. Berliin: De Gruyter, 69–93. <http://discourse-in-society.org/teun.html>. Mai, 2006.

Van Dijk, T. A. (1996). Opinions and Ideologies in Editorials. <http://discourse-in-society.org/teun.html>. Mai, 2006.

Veebientsüklopeedia Vikipeedia. <http://et.wikipedia.org>. Aprill, 2006.

Vihalemm, P. (2004). Loengud mõjustamispsühholoogiast. Käsikirjaline konspekt. Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond, Tartu Ülikool, Tartu.

Weintraut, A. Writing an Editorial. <http://www.geneseo.edu/~bennett/EdWrite.htm>. Aprill, 2006.

Kasutatud allikad

Perioodika:

- (2006). Tikkudega gaasitoru kõrval. Eesti Päevaleht, 3. jaanuar.
- (2006). Kui õng enam ei aita. Eesti Päevaleht, 4. jaanuar.
- (2006). Uue üldplaani ootel. Eesti Päevaleht, 5. jaanuar.
- (2006). Väsimatu natsikütt. Eesti Päevaleht, 6. jaanuar.
- (2006). Võime olla uhked. Eesti Päevaleht, 9. jaanuar.
- (2006). Riskikapital ei ole võluvits. Eesti Päevaleht, 10. jaanuar.
- (2006). Töö nagu iga teinegi. Eesti Päevaleht, 11. jaanuar.
- (2006). Suurim erastamisfarss. Eesti Päevaleht, 12. jaanuar.
- (2006). Meie igapäevane sõimusõna Aafrika. Eesti Päevaleht, 13. jaanuar.
- (2006). Meie lubame, teie vastutate. Eesti Päevaleht, 14. jaanuar.

Intervjuud:

Urmet Kook, Eesti Päevalehe arvamusedakonna juhataja. Märts 2006.

LISAD

Lisa 1. Uurimistöös analüüsitud juhtkirjade tekstinäited

Tikkudega gaasitoru kõrval

Venemaa ja Ukraina gaasisõda võib ju vaadelda puhtalt majanduslikust küljest – mis saaks olla selles laiduväärset, kui keegi tahab oma toodangu eest õiglast hinda. Kuid kui sellega kaasneb selge onupojapoliitika: sõber maksab vähe, jõukam naaber aga seitse korda enam, tuleb küsida, kui otstarbekas on selline majandamine. Kuigi Gazprom ongi majandusettevõtte, on ennekõike siiski tegemist kunagise nõukogudeaegse gaasitööstuse ministeeriumiga, mille suurimaks omanikuks on ikkagi Venemaa president Vladimir Putin, ja temal on Ukrainaga omad arved õiendada. Moskvale seljakeeramine ei jää karistamata.

Gazprom on olnud mugav tööriist juba varem – küll sõltumatu meedia kinnipanekul, küll naftagigant Jukose riigile allutamisel. Kuid veelgi ohtlikum on, et Kreml on saanud enda kätte relva, mis ulatub lääne eluohtlike aladeni. Näiteks Briti energiavarustuse kahjustamiseks piisab Venemaa gaasitarne seiskamisest.

Gaasisõdu on pidanud Gazprom ilmselt juba sünnist alates. Endiste liiduvabariikide konkurendid on tõhusalt maha surutud, teisi SRÜ riike saavad nad varustada ikka vaid Gazpromi toru kaudu. Lähis-Idast on ju riskantne gaasijuhtmeid tuua, teiselt poolt ookeane aga konkurente karta ei ole. Norral on raske müüa maagaasi nii odavalt, kui seda saab teha Venemaa.

Maailma suurim maagaasitootja Venemaa on osanud tõhusalt saada oma toru otsa ka rikkad lääneriigid. Ja Euroopa on valmis maksma maagaasi eest nii palju, kui Moskva tahab. Ukraina on esimest korda vastu hakanud. Ukrainal seisavad lähemal ajal ees uued parlamendivalimised. Nende tulemusi Putin enam võiduparaadide korraldamisega muuta ei saa. Gaasitülga seevastu küll.

Lootus Ukrainat põlvili suruda võib olla ennatlik. Kuid kui Ukraina saab tõesti hakkama Venemaa gaasita ja Lääne-Euroopast saabuvad miljardid jäävad Venemaale laekumata, kes on siis kaotaja?

Kui õng enam ei aita

Vanarahvas teadis, et olgu nälg kui tahes suur, seemnevilja ära ei sööda. Miskipärast kipuvad aga mõnedki arvama, et kui jutt käib metsikust loodusest – olgu selleks puud metsas või kalad meres –, siis võib looduse kroon võtta nii palju armuande, kui süda lustib.

Teadlased on juba aastaid hoiatanud, et Läänemere kalavarud on kehvast seisusest ning püügimahtu tuleb piirata. Seda on ka aasta-aastalt tehtud, sest 1990. aastate püügimahtudega jätkates sattunuks kalavarude taastumine küsimärgi alla.

Paraku valitses Eesti kalanduses eelmisel kümnendil anarhialaadne olukord: vaatamata kalavarude vähenemisele püügivõimsus suurenes ning arvukalt tekkis juurde ka harrastuskalureid, kes olid ja on harrastajad vaid nime poolest. Harrastuskalurite püütud kalade müümine on Eestis küll juba paar aastat keelatud, kuid ometi tegeldakse sellega edasi.

Keskkonnaministeerium kavandab nüüd edasise kalapüügipiiranguid. Nakkevõrkude püügikoormus rannikumeres väheneb 30% võrra. Kalameestel pole põhjust nõrdimuseks, sest tegu on kompromissiga: teadlased soovitasid vähendada nakkevõrkude koormust 50%. Ning nagu rõhutab keskkonnaministeeriumi kalavarude osakonna juhataja Ain Soome – teadusekspertide hinnangul ei saa nakkevõrku üldse pidada harrastusliku kalapüügi vahendiks.

Tõsi, reeglite karmistamine tekitab ka probleeme. Esiteks on selge, et tõhustamist vajab reeglite täitmise kontroll. Praegu ei suuda riik ohjata isegi elektriga röövpüüki. Kui järelevalve jääb sama lõdvaks kui praegu, on peamisteks kannatajateks ausad inimesed. Teiseks tuleb tunnistada, et poolillegaalne kalapüük ja -müük on mõnelegi harrastuskaluri sildi all tegutsevale randlasele oluline elatusallikas. Kasvas ju kalandusest elatujate hulk Eestis eelmisel kümnendil ka seetõttu, et maapiirkondades jäi tööd vähemaks. Vähenenud kalavarud ei võimalda aga enam korralikku sissetulekut kõigile kutselistelegi kaluritele.

Uue üldplaani ootel

Ajalooliselt on linnad kujunenud kahe mudeli järgi: stiihiliselt täitudes ja käänulisi tänavaid moodustades või siis suurte generaalplaanide ehk üldplaneeringu alusel.

Nõukogude ajal oli kerge: kinnitati linna generaalplaan, ja ei mingeid vaidlusi. Nüüd pole nii lihtne platsi puhtaks teha ja hakata uusi rajoone kavandama. Jalus on omanikud ja üha aktiivsemaks muutuv muinsuskaitse. Lisaks käib planeerimine ka altpoolt: kel on ehitamiseks raha, lasku aga käia. Nii juhtub, et kuni peetakse aru ja korraldatakse konkursse Rotermanni kvartali planeerimiseks, täitub ta pikapeale ise. Siiski on asi paremuse poole läinud ja linnavalitsus kavandab suuremate maa-alade tulevikku. Hea näide on eile vastu võetud Sügise tänava, Toompuiestee ja Paldiski maantee vahelise 3,7-hektarilise ala detailplaneering. Piirangud on paratamatud: tuleb säilitada ümbritsev miljööväärtuslik keskkond ja vaated Toompeale, mis seavad omakorda piiranguid hoonete kõrgusele. Nimetatud veega täidetud vundamendiauk, kuhu Aleksander Kofkin kavatses kunagi ehitada hotellilaienduse, oligi üks pealinna häbiplekke. Loodetavasti viiakse nüüd selle ala terviklahendus ka ellu. Samuti peaks lootma, et ei tekiks sellist arhitektuurilist kompotti nagu Viru väljakul. Respektiga tuleks suhtuda ka uue kvartali põhjaküljele jäävasse Kassisaba puithoonete asumisse.

Edaspidi võetakse käsile linnaosade üldplaneeringud, mis kokku peaksid andma kogu linna üldplaneeringu. Kui detailne see tuleb, on iseasi. Kinnisvaraarendajatele peab ka hingamisruumi andma. Pealegi ei tea me, mis vajadused on linnal paarikümne aasta pärast. Murelikuks teeb aga, et iga uus linnapea tuleb lagedale oma lennukate ideedega, nagu nüüdki – pörutame Olevistest kõrgemale. Mida sa siis ette planeerid? Loodetavasti jäetakse mõni park ja väljak ka alles, sest praegu tundub, et kalmistud on ainsad alad, mis ei lähe hoonestuse alla.

Väsimatu natsikütt

Pärast paari aastat suhtelist vaikust on natsikütt Efraim Zuroff taas Eesti vastu sõtta asunud.

Pärast seda, kui ei kaitsepolitsei ega ka riigiprokuratuur ei tuvastanud Venezuelas elava eestlasest ärimehe Harry Männili süüd inimsusevastastes kuritegudes, nimetas Zuroff kriminaalmenetluse lõpetamist «aktiivse natside kaastöötaja pateetiliseks puhtakspesemiseks poliitilistel põhjustel». Lisaks tituleeris ta Eesti uurimisorganid «ebakompetentseteks või korrumppeerunuteks».

Eesti Päevaleht ei väida, et Eestis polnud ühtegi natsikuritegusid toime pannud inimest. Aga iga kuritegu vajab tõendamist. Pärast ligi viie aasta pikkust ülimahukat uurimist leidsid uurimisorganid tõendeid Männili kuulumise kohta poliitilisse politseisse, kuid ei leitud tõendeid, mis oleksid kinnitanud tema osalemist juutide aresteerimisel, piinamisel või hukkamisel.

Zuroffi avaldus on seda õõnsam, et ta ise ei aidanud kuidagi uurimisele kaasa. Kummastav on ka väide, et USA justiitsministeeriumil olevat materjale, mis tõendavad Männili süüd. 2001. aastal käivitatud kriminaalmenetluse raames tegi kaitsepolitsei dokumentide väljanõudmiseks õigusabipalved paljude teiste riikide seas ka USA-le.

Ehkki Efraim Zuroffi juutide kaitsmise siiruses pole põhjust kahelda, on küsitav, kas tema valitud vahendid annavad ka soovitud tulemuse. Meenutagem tema paari aasta tagust avaldust, et natsikuriteod olid palju hullemad kui kommunistlikud kuriteod. Kindlasti solvas selline avaldus paljusid eestlasi, kes ise või kelle lähedased pidid küüditamiste vm inimsusevastaste kuritegude tõttu kannatama. Lisaks solvumistele külvavad taolised avaldused ka paranoiat. Pole ime, kui mõni tobuks sai kinnitust oma usule juutide ülemaailmsest vandenõust, kui kuulis Zuroffi ähvardust, et Eesti ei pääse EL-i ja NATO-sse, kui natsikurjategijaid ei paljasta.

Tabavalt võttis Zuroffi tegevuse kokku Andrus Kivirähk, kelle sõnul tulevad juutidele Zuroffi tegevusest hoopis enam kasuks Woody Alleni filmid, kus visatakse võllanalja omaenese rahvuse ning isegi holokausti üle ning näidatakse, et juudid on vaimukad ja vahvad inimesed.

Võime olla uhked

Eestlaste enesehinnang on sageli madal, seda süvendavad ka läänlaste skeptilised hoiakud: kas need endised N Liidu maad üldse suudavad asju Euroopa moodi korraldada?

Nii oli see enne Eurovisiooni ning läks ka tükk aega tõestamaks, et oleme võimelised korraldama tipptasemel maailmakarika suusaetappe. Kuid ongi hea – see sundis mobiliseerima parimad jõud ja nii nagu Eurovisioonigi puhul, kuuleme tagantjärele vaid kiidusõnu. Otepääl toimus kõik: logistika oli tasemel, telepilt korras, külastajaid kohal rekordarv, lisaks 30–40 miljonit vaatajat Euroopas. Kes tahab aasta pärast uuesti Otepääle minna, on hotellikohtade broneerimisega juba nüüd lootusetult hiljaks jäänud. Kiitma peab ka meie põhivaenlast Ilmataati. Mida veel tahta? Võib ainult taga nutta neid õnnetuid kahte sekundikümnendikku. Kusagil mujal oleks see pisiase ehk ära korraldatud. Kuid ega meie omad suuri sihte ei seadnudki – Torino on ju alles ees.

Suusatamine on Eesti rahvusala, mis teeb läbi suuri muutusi. Enam ei võistle lihtsalt suusatajad, vaid nagu kergejõustikuski on tegemist sprinterite, mailerite ja maratoonlastega. Esimene spetsialiseerumine toimus juba uisusammu leiutamisega, nüüd siis ka distantsipidi. Raul Ollet juba sprintima ei pane ja vaevalt Kristina ·migungi jõuaks maratonil tippu. Elame õnnelikul ajal, mil murelikuks teeb ainult see, et tänastele tippudele kannal peale astujad on astumiseks alles liiga kaugel.

Kunagi küsiti Lembitu Kuuse käest: millal tulevad taliolümpiamängud Eestisse? Kuuse poolest tulgu kas või kohe, aga enne peab siin toimuma mõni maalihe või jääaeg, et me saaksime korraldada ka mäesuusatamisalasid. Kuid miski pole võimatu, sest juba on näiteid suurvõistlustest, mis peetakse korraga eri riikides. Jalgpall on siin otseseks eeskujuks. Nii võiks rääkida läbi Norraga, et nemad korraldaksid mäealad, meie askeldaksime allpool.

Riskikapital ei ole võluvits

Eesti valitsus on võtnud ette esmapilgul hulljulge projekti: arengufondi ehk riikliku riskikapitali loomise.

Ettevõtmine tähistab suunamuutust Eesti majanduspoliitikas, mis on seni lähtunud põhimõttest, et riik sekkub majandustegevusse minimaalselt. Arengufond tähendab aga riigi ja majanduse koalitsiooni: viie aasta jooksul kavatseb riskikapital investeerida äriühingutesse pea pool miljardit krooni. Ja enamgi veel: seni kuni investeering pole tasa teenitud, kuulub arengufondile äriühingus kuni 49-protsendiline osalus ning äriühingute juhtimises ja strateegilises nõustamises osaleb avalik võim.

Ühest küljest on riskikapitali loomine õigustatud, sest ilma avaliku sektori toeta ei pruugi Eesti niipea jõuda peaministri soovunelmani – «teadmistepõhise majanduseni». Euroopa Liidu liikmena ei saa Eesti enam loota odavale tööjõule, vaid peab tõusma kõrgema lisandväärtusega ja kallimate toodete ja teenuste pakkujaks.

Teisest küljest on riskikapitaliga – nagu nimigi ütleb – seotud palju ohte. Kui mängus on suures koguses riigi raha, tekib paratamatult kuritarvitamisrisk. Seda enam, et vastutus projektide ebaedu eest on ähmane, sest riskikapitali loojad on arvestanud sellega, et paljusid ettevõtmisi võib saata läbikukkumine.

Naiivne oleks pidada arengufondi ainsaks võluvitsaks, sest lisaks riskikapitalile vajab Eesti «teadmistepõhiseks» muutumisel ka paremat teaduse infrastruktuuri: nüüdisaegseid laboreid, uurimistingimusi, paremat haridust. Eesti teadlased ja ettevõtted vajavad abi patentide taotlemisel ning nende konkurentide kuritarvituste eest kaitsmisel.

Kui riik paneb kõik munad ühte korvi ja serveerib riskikapitali kui ainsat imelahendust, riskib ta sellegagi, et pärast esimesi ebaõnnestunud projekte satub terve arengufond avalikkuse terava kriitika alla ning valijad hakkavad avaldama survet sellele tagasikäigu andmiseks.

Töö nagu iga teinegi

Moodsas maailmas on töö mõiste ammu lahknenu tootmisest. Tööks peetakse tänapäeval tegevusi, mida veel sadakond aastat tagasi lihtsalt päevavarguseks tituleeriti.

Ilmselt ei kahtle keegi, et presidendi kaasaks olemine on töö. Eesti presidenti tema põhitegevuses, õigemini põhiseaduslikus tegevuses saatmine ehk üheskoos päevast päeva vilja-, lamba- ja lapsepeade silitamine võtab aega ning nõuab vastupidavust. Tõsi, Euroopas on suhtumine presidendi kaasadesse teistsugune ning sellest johtuvalt on teistsugune ka suhtumise rahaline väljendus. Näiteks Soomes käsitatakse presidendi abikaasat rangelt eraisikuna, kellele ei maksta kaasaks olemise eest sentigi esindustasu ega pensioni. Presidendi kaasa kulud on vaikimisi osa presidendi töötasust, mis nii meil kui ka mujal pole ju sugugi kasin.

Riigipeade paaris käsitus on omane pigem monarhiatele, kuid ka sellisel juhul on kaasa varanduslik kindlustatus pigem perekondliku kui ühiskondliku rahakoti küsimus.

Usutav on, et presidendi kaasa esindustasu leiab üldist heakskiitu nii seadusandja kui ka rahva silmis. Samas osutab muudatust pakkuv eelnõu kahetsusväärset patriarhaalsele elemendile meie võimukäsitluses, põhjendades muudatuse vajadust naiste isikliku karjääri ohverdamisega ning edasise konkurentsivõimetusega tööturul. Selline põhjendus mõjub teatud määral alandavalt nii praegusi kui ka tulevasi kaasasid silmas pidades.

Samas on kimbatas psühholoogiliselt mõistetav: nii nagu presidendile on pärast presidendiks olemist raske mõnda muud ametit või uut karjääri ette kujutada, on seda raske teha ka presidendi kaasa puhul.

Muudatust menetledes oleks riigikogul hea teada ka seda, kas praegune presidendipaar valmistab ette pensionile minekut või mitte. Ehk oleks nüüd sobiv hetk see asi selgeks teha, et vältida võimalikke arusaamatusi, mida võib tuua eelnõu ajastamine just valimiste aastasse. Sellist teemat presidentide väärtusdebatti küll vaja ei ole.

Suurim erastamisfarss

Euroopa Liidu toetussummade puhul kehtib lihtne reegel: esiteks tuleb neid kasutada kokkulepitud otstarbel ning teiseks on need mõeldud avalikeks, mitte aga erahuvideks.

1998. aastal alustatud Phare abiprojekti raames sai Eesti Raudtee 60 miljoni krooni väärtuses raudteerööpaid, et panna need Tapa ja Lehtse vahelisel teelõigul vanade asemele. Eesti Raudtee aga kulutas abi hoopis selleks, et remontida Lagedi–Maardu–Muuga raudteesõlme.

Raudteefirma ise põhjendab oma teguviisi «transiidivoogude tõusuga», mis vajab suuremat ohutust ja läbilaskevõimet. See seletus aga ei veena Euroopa Komisjoni, kes nõuab kokkulepitud tingimustest kinnipidamist. Ja enamgi veel – jutt transiidivoogudest viitab sellelegi, et euroraha on kasutatud rohkem transiidiärimeeste kui avalikes huvides. Eestil ongi paraku kombeks teha raudteel otsuseid mitte reisi-, vaid kaubarongiliikluse huvides.

Omaette küsimus on seegi, miks istusid riigi esindajad (riigile kuulub 34% Eesti Raudtee aktsiatest) flegmaatiliselt, käed rüpes, kuigi teadsid, et raudteefirma ei tee eurorahadega remonti Tapa, vaid Tallinna lähistel? Miks ei sundinud nad raudteefirmat kokkulepetest kinni pidama? Või miks ei leppinud nad Euroopa Komisjoniga kokku, et remondiplaane muudetakse?

Halvad uudised kipuvad Eesti Raudtee puhul paraku tavaks saama: kord on probleeme investeringuplaani täitmisega, siis tuleb uudis, et rasked Ameerika vedurid lõhuvad raudteed, ning takkapihta teatavad erastajad – keda algselt nimetati pikaajalisteks investoriteks – pärast nelja-aastast Eesti turul tegutsemist, et soovivad osaluse maha müüa. Üha ilmsemaks saab, et erastamisel võinuks piirduda veeremi müügiga ning infrastruktuuri erastamine oli viga. Eesti Raudtee erastamine, mida tehti kergeusklikult, lehvitades loosungit «riik on halb omanik», on osutunud halenaljakaks farsiks.

Meie igapäevane sõimusõna Aafrika

Eestis tundub olevat hirmus vaimukas ja populaarne võrrelda ennast musta mandri riikidega. Ekspeaminister Juhan Parts rääkis juba riigikontrolöri ametis keskaafrikalikust riigivalitsemisest, iseloomustades säärase võrdlusega priiskavaid ja ebausaldusväärseid Eesti ametnikke. Sealt läks «keskaafrikalik riigivalitsemine» terminina üldisse käibesse.

Praeguses kõigile tudengitele õppemaksu kehtestamise debatis on uueks Aafrika kolliks maalitud Uganda-nimeline riik. Selle Ida-Aafrika siseosas asuva riigi sarnaseks muutumisega hirmutavad Eestit nii õppemaksu pooldajad kui ka selle vastased. Nii rektorid kui ka üliõpilased.

Pahatihti näitavad säärasead võrdlused ütleja piiratust. Seesama Uganda pole sugugi «ahviriigi» näidis – riik on vaene, kuid mitte rumal. Kirjaoskus – mis praegu moodustab 70 protsenti – kasvab tõusvas joones. Tasuta hariduse tagamisega suutis Uganda teha alghariduse kogu riigile kättesaadavaks. Näiteks Botswanas tekitas sel nädalal tüli hoopis idee loobuda paarkümmend aastat kehtinud tasuta kooliharidusest.

Õigus on ajaloolasel ja poliitikul Lauri Vahtrel, kes kirjutas eile Eesti Päevalehe võrguväljaandes ilmunud lugejakommentaaris, et meil pole erilist lootust kuhugi jõuda senikaua, kuni me Ugandast midagi teadmata kasutame selle riigi ja rahva nime sõimusõnana. «Kedagi ei huvita, kes või mis on Uganda, aga kõik on hirmsasti ähmi täis, et me jumalapärast temaga ei sarnaneks,» kirjutas Vahtre.

Tõepoolest, oleks aeg lõpetada rassistlikud viited Aafrika asjadele, kui viitajal endal puudub neist sisuline ettekujutus. Paljude jaoks on kogu Aafrika niigi koht, kus inimesed elavad endiselt puu otsas. Jah, kuigi Euroopast ollakse maha jäänud, teevad vaesed riigid tõsiseid jõupingutusi, et lastele kooliharidust tagada. Meil aga vaid räägitakse aastast aastasse, et põhikoolist väljalangemine on suur probleem, ilma et midagi ette võetaks. Või mis te arvaksite, kui ühel hetkel hakataks mõnes teises riigis inimesi hirmutama põhjaeestiliku hariduspoliitika teele kaldumisega?

Meie lubame, teie vastutate

Selle üle, kas kõigile põhikooliõpilastele tasuta koolitoidu pakkumine on mõistlik või mitte, võib lõputult vaielda.

Kriitikud väidavad, et tegu on raiskamisega ning tasuta toit peaks olema mõeldud vaid vähekindlustatud perede lastele. Pooldajad võrdlevad tasuta koolitoitu aga lastetoetusega, mille osas on Eestis juba ammu kokku lepitud universaalsuse printsiip: kõik pered saavad seda võrdselt, sõltumata majanduslikest oludest. Seega võib tasuta koolitoidu pakkumist pidada sisuliselt lastetoetuse kasvuks.

Kuid nii kriitikud kui ka pooldajad nõustuvad ilmselt ühes: tasuta koolitoidu projekti käivitamist on varjutanud populism ja kehv ettevalmistustöö. Õigupoolest poleks see saanud teisiti ollagi: kirjutati ju tasuta koolitoidu lubadus sisse mullu aprillis kohalike valimiste tähe all sõlmitud koalitsioonilepingusse. Asja käivitamiseks jäi aega vähem kui üheksa kuud. Seetõttu kannabki kogu ettevõtmine kiirustamise ja läbimõtlematuse pitserit: paljud koolid ja kohalikud omavalitsused pole rahul riigi poolt tasuta koolitoiduks eraldatud rahaga, mõnes koolis pole nii suurele sööjate hulgale piisavalt ruumi, ning paljud puudustkannatavate perede gümnasistid on tasuta koolitoidust ilma jäänud, sest vahendid kuluvad põhikooliõpilastele.

Paljusid probleeme saanuks vältida, kui valitsus oleks nimetanud seda mitte tasuta koolitoiduks, vaid toidudotatsiooniks. See olnuks ausam ja ilmselt ka tõhusam, sest jätnuks väiksematele ja vaesematele omavalitsustele, kus raha napib ning toiduports on õpilaste väikese arvu tõttu kallim, võimaluse vahe vanematelt sisse kasseerida. On ju riigi toetus õpilase toiduportsu kohta vaid kümme krooni. See ei kata kulutusi sugugi kõikjal. Loosung «tasuta koolitoit» kõlas aga võimuliidule kohalike valimiste eel paremini – ja nüüd peavad selle täitmise eest vastutama needki omavalitsused, kus võimul teised parteid kui valitsuses.

Lisa 2. Intervjuu Eesti Päevalehe arvamustoimetuse juhataja Urmet Koogiga

Intervjuu toimus ajavahemikus 20.–29. märts 2006 e-kirja vahendusel.

Küsimus: Juhtkirjade produtseerimises esindab Eesti Päevaleht suunda, mida iseloomustavad konkreetne kirjutaja (arvamustoimetuse) ning suur kontsentreeritus juhtkirjale.

Palun kirjeldage juhtkirja valmimise protsessi lähemalt, s.t ideede genereerimist, otsustamist, vormistamist. Kuidas on jagatud vastutus kirjutamisel ja toimetamisel?

Vastus: Juhtkirja kirjutamine on EPL-is tõesti suuresti arvamustoimetuse õlul. Me oleme nii otsustanud sellepärast, et tagada juhtkirjade ühtlasem kvaliteet. Juhtkiri on oma olemuselt ju ka selline institutsionaalne seisukoht, s.t lehe hinnang mingile probleemile või sündmusele. Inimene, kes pole harjunud juhtkirja kirjutama, ei suuda end tavaliselt asetada üldisemasse lehe positsiooni ja vaatab asju ikka sügavalt isikliku mätta otsast. Tõsi, oleme kaalunud oma juhtkirjade isiksustamist, nagu Ekspress seda teeb. Põhjus selles, et tulla lugejale n-ö lähemale – tihti arvavad lugejad, et kui tekst on anonüümne, ju siis ei juleta alla kirjutada või ju siis lahmitakse selle võrra rohkem. Praegu on siiski vana moodi jätkamine kogunud rohkem poolthääli. Peapõhjus – muidu kaoks lehe kui institutsiooni hinnang ära, seeläbi väheneks ka mõjukus.

Konkreetsed juhtkirja sünd sõltub väga palju sama päeva sündmustest. Kui on juba hommikul näha, et mingi oluline teema on tõusnud üles, on muidugi lihtsam – «juhtkirjanik» saab end piisavalt kurssi viia asjade taustadega ning üheskoos kolleegidega kujundada lehe hoiaku. Tavaliselt jääb hoiaku kujundamine arvamustoimetuse õlule, aga õhtusel toimetuse juhatajate koosolekul küsin mina kui arvamustoimetust esindav inimene ka kolleegide soovitusi. Tunnistan ausalt, et väga suurt abi pole sealt saanud. Pigem kasutan teistest toimetustest üksikuid inimesi, keda pean juhtkirja puudutaval teemal kompetentseteks. Tavaliselt kirjutab üks inimene arvamustoimetusest juhtkirja valmis ja teine loeb selle ka üle.

Küsimus: Kui hästi realiseeruvad Teie meelest head ideed ja mil määral võivad need jääda teema varju? Pean silmas, et väljaande või kirjutaja seisukoht ei tule piisava selgusega esile.

Vastus: Et juhtkiri peaks olema kirjutatud sama päeva lehe kõige olulisemal teemal, enamasti uudisteemal, sõltub juhtkirja kirjutaja väga palju sellest, kui head või halba tööd on kolleeg eelnevalt teinud. Hädad, Teie märgitud «kirjutaja seisukoht ei tule piisava selgusega esile», just sellest enamasti sünnivadki, et aluseks olev uudistekst pole piisavalt hea. S.t, et see sisaldab vastuolusid, vastamata küsimusi jms. Siis peab juhtkirja kirjutaja ise asuma taustatööd tegema ja pahatihti avastab, et uudisloos välja toodud probleem või konflikt on tegelikult marginaalne. Siis on «juhtkirjanik» valiku ees – tavaliselt pigistab aeg veel tagant – kas kirjutada mõnel muul teemal või n-ö imeda pastakast juhtkiri välja.

Küsimus: Kas Teie arvates saab teha üldistust juhtkirjades käsitletud teemade kohta, mille puhul võib juhtkirja mõju lugejatele või otsustajatele hinnata suuremaks või väikemaks?

Vastus: Seda on raske hinnata, sest selleks oleks vaja empiirilist uuringut. Ma võin vaid oletada. Eks juhtkirjade mõjukus käi sama sammu ajakirjanduse üldise mõjukuse ja usaldusväärsusega. Minu meelest tegi Eesti ajakirjandus 1990-ndate keskel ja teises pooles suure vea, kui juhtkirjades väga sageli poliitikuid risti lööma ja tagasi astuma kutsuti. Sellega devalveeris ajakirjandus oma jõudu. Ja kui ühel hetkel oligi vaja avaldada kellelegi tõsist survet tagasiastumiseks, siis oli viimasel lihtne öelda: nad ju nõuavad seda kogu aeg. Mu meelest on siin hea õppetund, et kohtumõistja roll ei tohiks juhtkirja kirjutaja jaoks olla enam ainus eesmärk. Vaadagem kas või Saksa kvaliteetlehti – nende juhtkirjad ei ole nii ründavad ja hinnangulised kui meil.

Küsimus: Kui rääkida juhtkirja arusaadavamaks muutmisest lugeja jaoks, siis milles seisneb Eesti Päevalehe arvamustoimetaja roll teksti puudutavate otsuste tegemisel koostöös autoriga?

Vastus: Kas peate silmas juhtkirju või üldse arvamustekste? Juhtkirja puhul seisneb see keskse sõnumi selgemas esiletoomises ning ebaolulisema kärpimises. Arvamuslugude puhul on sama asi, ehkki siin on autori tekst ülim. Mõistagi saadame kõik lühendatud-toimetatud tekstid autoritele ülevaatamiseks-kooskõlastamiseks. On ka juhtunud, kus autor võtab teksti pärast seda üldse tagasi.

Küsimus: Mida peab toimetaja juhtkirjade toimetamisel eeskätt silmas, s.t mida välditakse või rõhutatakse?

Vastus: Mina nõuan juhtkirja kirjutajalt rohkemat selgust. Et põhiline seisukoht välja tuleks ja teisejärguline kõrvale jääks.

Küsimus: Pidasin küsimusega enam silmas toimetamise võtteid (loogika, sidusus, arusaadavus, stiil), k.a sõnalised võtted (lausestus jm). Kui palju tähelepanu Te toimetajana viimastele pöörate?

Vastus: Juhtkirja kirjutamine on üldiselt vaid arvamustoimetuse õlul. Et me ise kirjutame-toimetame omad juhtkirjad. Muidugi püüame pöörata sellele tähelepanu, aga erinevalt näiteks Äripäevast, kus juhtkirja kirjutatakse 2 päeva, tuleb meil reeglina juhtkiri valmis kirjutada 3 tunniga. Mõistagi on see aeg pisut napp, et stilistilisi pärle iga päev lugejatele anda.

Küsimus: Kui tihti (kui selleks üldse aega on) analüüsitate toimetuse sees oma väljaande juhtkirju, nende ülesehitust n-ö kõrvaltvaataja pilguga? Millistele järeldustele olete jõudnud ning mida seetõttu tööprotsessis muutnud?

Vastus: Mis puudutab juhtkirjade analüüsi, siis võiks seda muidugi rohkem olla. Aga üldiselt loen ma enam-vähem kõik juhtkirjad läbi ja annan kirjutajale tagasisidet. No näiteks selle kohta, kuivõrd hästi tuli välja eelmisel õhtul paika pandud seisukoht jms. Enamik etteheiteid tulenebki sellest, et põhiseisukoht ei tulnud nii reljeefselt esile kui oli vaja ja juhtkirja telg on hägustunud. Millest ma puudust tunnen, on väljapoolt tulenev kriitika.

Küsimus: Bakalaureusetöös analüüsisin kümmet 2006. aasta jaanuaris ilmunud juhtkirja. Neist 9. jaanuaril ilmunud «Võime olla uhked» liigitus läbimõtlema üles ehitatud artiklite hulka.

Palun teie kommentaari mainitud juhtkirja kohta arusaadavuse aspektist.

Vastus: Tegu on pühapäeval kirjutatud juhtkirjaga ehk ajakirjaniku jaoks kõige ebasobivama ehk tüüpilise vaikse nädalavahetusega. «Juhtkirjanik» pidi ilmselt lähtuma sellest, et kõige olulisem sündmus tol nädalavahetusel oli suusatamise MK-etapp Otepääl. On ju aastaid meid lahterdanud «endiste» hulka ehk pandud kahtluse alla meie võimekus olulisi üritusi korraldada. Eks juhtkirjanik, kahjuks ei mäleta ma, kes konkreetselt, püüdis selle juhtkirjaga süstida teatavat positiivsust: et me saame ka suurte ürituste korraldamisega hakkama ja saaksime ka kordi suurematega hakkama.

Küsimus: Tunnen huvi, kas olete lugenud 2001. aastal Riina Kallase kirjutatud bakalaureusetööd «Eesti Päevalehe juhtkirjade informatsioonilis-loogiline struktuur ja arusaadavus»? Kuidas suhtu(s)ite tema järeldustesse juhtkirjade struktureerituse ja arusaadavuse kohta?

Vastus: Ma lugesin seda mõned aastad tagasi osakonna suure laua taga. Aga tunnistan ausalt, et ei mäleta täna enam tema järeldusi. Küll aga Raul Rebase tehtud üht

hilisemat uurimust *, kus ta võrdles Päevalehe ja Postimehe juhtkirju mõjukuselt majandusilma arvamusiidrite seas, ja ka juhtkirjade üldist positiivsust-negatiivsust. Selle uuringu järgi olid EPL-i juhtkirjad tuleviku ja Eesti arengu suhtes konkurendi omast palju positiivsemad.

Küsimus: Kas olete täheldanud muutusi juhtkirjade kirjutamises selle ajaväljel, mil olete Päevalehe arvamustoimetust juhtinud?

Vastus: Muutunud on üks oluline asi (lisaks sellele, et kui vanasti läks juhtkirja külg trükki kell 24 ja nüüd kell 21) – kui ma EPL-i tulin (1997. aasta sügisel, *S. O.*), siis argumenteeriti juhtkirjades tihti äärmiselt ideoloogiliste väidetega. Stiilis «parempoolsus on parim», «parempoolsusele pole alternatiivi», «vasakpöörde oht» jms. Nüüd on sellist ideoloogilist põhjendamist palju vähem ning rohkem on ratsionaalset argumentatsiooni. See on teadlik muutus, mida ma aastatega ka ise väga palju olen püüdnud sisse viia.

** Hiljem selgus, et Raul Rebane ei ole siiski mainitud uurimistöö autor. Autorit ei õnnestunudki käesoleva töö valmimise ajaks välja selgitada, S. O.*